

Klinta Ločmele

(NE)IZSTĀSTĪTĀ VĒSTURE

Skola. Mājas. Atmiņa



VALSTS
PĒTĪJUMU PROGRAMMA
NACIONĀLĀ
IDENTITĀTE

PROJEKTS "LATVIJAS SOCIĀLĀ
ATMIŅA UN IDENTITĀTE"

Klinta Ločmele

(Ne)izstāstītā vēsture
Skola. Mājas. Atmiņa

Klinta Ločmele

(Ne)izstāstītā vēsture

Skola. Mājas. Atmiņa

LU SZF SPPI, 2011

UDK 94(474.3)“1944/1956”

Lo 107

Mākslinieks *Mārtiņš Zandbergs*

Grāmatas mākslinieciskais veidols un makets SIA “artTECH”

Literārā redaktore *Ieva Jansone*

Tulkojums angļu valodā *Kārlis Streips*

Recenzenti *Dr. hist. Vija Daukste, Dr. sc. soc. Baiba Bela*

Grāmatas pēdējā vāka noformējumā izmantotas piemiņas vietu Grīvas mežā fotogrāfijas
2010. gada oktobrī

Autori *Klinta Ločmele, Olga Procevska*



VALSTS
PĒTĪJUMU PROGRAMMA
NACIONĀLĀ
IDENTITĀTE



EIROPAS SOCIĀLAIS
FONDS



EIROPAS SAVIENĪBA

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ



LATVIJAS
UNIVERSITĀTE
ANNO 1919

Šis darbs izstrādāts valsts programmas “Nacionālā identitāte” 8. projekta
“Latvijas sociālā atmiņa un identitāte” finansējuma ietvaros un ar Eiropas Sociālā
fonda atbalstu projektā “Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē”

© Klinta Ločmele, 2011

© LU SZF SPPI, 2011

© SIA “artTECH”, mākslinieciskais noformējums, 2011

© Mārtiņš Zandbergs, 2011

ISBN 978-9934-8194-2-1

Saturs

Pateicība	7
Ievads	9
Kolektīvā atmiņa	12
Par pētījumu	15
Skolēnu aptauja: Nacionālā pretošanās kustība Latgales vidusskolēnu zināšanās un kolektīvajā atmiņā	19
Vēsturiskais fons un memoriālā kultūra	20
Nacionālo partizānu vērtējums no padomju gadiem līdz mūsdienām	20
Izpētes līmenis	25
Īss ieskats kustības darbībā	28
Izpētes nozīmība	31
Memoriālā kultūra pētījumā ietvertajās vietās	32
Mediētā kolektīvā atmiņa: piemiņas vietu attainojums vietējos laikrakstos	48
Nacionālā pretošanās kustība padomju okupācijai vidusskolēnu zināšanās un kolektīvajā atmiņā	52
Zināšanu lauks	52
Zināšanu un kolektīvās atmiņas resursi	59
Vēstures stundas	60
Ģimene	64
Piemiņas vietas un pasākumi	72

Skolēnu kolektīvā atmiņa	81
Nacionālo partizānu vērtējums	82
Iespējamie cēloņi	85
Vecāku aptauja: Latvijas vēstures komunikācija ģimenē	91
Sarunas par vēsturi ģimenē	95
Vai ģimenē jārunā par vēsturi	95
“Mamma runāja ļoti klusu”	98
Ģimenē apspriestie vēstures periodi	104
Dominē sadzīves izklāsts	106
Personīgās atmiņas – par padomju laiku	108
(Ne)jautā un (ne)stāsta?	114
Atmiņu modinātāji	116
Ģimeņu ieteikumi vēstures stundām	118
Pilnvērtīgai kolektīvās atmiņas veidošanai	124
Nobeigums	127
Avoti un literatūra	132
Personu rādītājs	140
Vietu rādītājs	141
(Un)told History: School. Home. Memory. <i>Summary</i>	142

Pateicība

Pateicība ir sirds atmiņa, – vēsta kāds sakāmvārds. Atskatoties uz grāmatas veidošanas laiku, manā sirds atmiņā ir uzkrājušies paldies vārdi cilvēkiem un organizācijām, kuras ir palīdzējušas šim darbam tapt dažādos tā sagataves posmos.

Grāmata ir veidota valsts pētījumu programmas “Nacionālā identitāte” projekta “Latvijas sociālā atmiņa un identitāte” ietvaros. Svarīgu finansiālo atspaidu sniedza arī Eiropas Sociālā fonda projekts “Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē”.

Nozīmīgs priekšnoteikums pētījuma veiksmīgai realizācijai bija tajā iesaistīto vidusskolu skolotāju, skolēnu un viņu vecāku atsaucība. Cienā pateicos Baltinavas, Bērzpils, Nautrēnu, Rekavas un Tilžas vidusskolu un Viļakas Valsts ģimnāzijas administrācijai, šo skolu vēstures skolotājām Intai Ludboržai, Anitai Stepanovai, Valentīnai Turlajai, Ivitai Slišānei, Ainaī Rakstiņai un Birutai Miņinai par pretimnākšanu, palīdzību anketu izdalē un drosmi iesaistīties diskusijā par pretrunīgi vērtētiem vēstures notikumiem. Paldies skolēniem par aizpildīto aptauju un lūgumu to izdarīt saviem vecākiem, vecvecākiem vai aizbildņiem. 102 ģimeņu pārstāvji atbildēja uz pētījuma jautājumiem, tostarp uzticēja arī ļoti personīgus stāstus un atmiņas, viedokļus. Paldies par to!

Augsti vērtēju Baltinavas novadpētniecības muzeja vadītājas Antras Keišas, Tilžas kultūrvēstures izpētes centra vadītājas Ruttas Silaunieces, Baltinavas novada domes priekšsēdētājas Lidiņas Siliņas un Balvu novada Tilžas pagasta pārvaldnieka Viļņa Dzeņa atklātību sarunās par sabiedrībā nereti noklusētām vēstures tēmām. Ar sirsnību atceros Nautrēnu vidusskolas vēstures muzeja vadītājas Mārītes Zubko izpalīdzību un labvēlīgo attieksmi. Savu pieredzi atklāja un noderīgus ieteikumus sniedza vēsturniece, Latvijas Okupācijas muzeja video un kinofonofoto krājuma glabātāja Lelde Neimane.

Grāmatas tapšanā liela loma bija diskusijām un domu apmaiņai ar kolēģiem, studentiem, vēstures skolotājiem un tēmas interesentiem. Viedokļu apmaiņas platformu nodrošināja Vēstures izglītības izpētes biedrība – īpašs paldies Vidzemes Augstskolas rektorei asociētajai profesorei Vijai Daukštei un Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes docentam Jānim Ķerusam par iedvesmojošajām sarunām un

iespēju prezentēt pētījuma rezultātus. Saistošas bija diskusijas ar Vidzemes Augstskolas Sociālo zinātņu fakultātes un Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes studentiem. Vērtīga – tikšanās ar Valmieras puses vēstures skolotājiem.

Atziņas un jaunu skatījumu sniedza pētījuma daļu prezentācija un diskusijas zinātniskajās konferencēs “XXI Zinātniskie lasījumi” Daugavpils Universitātē 2011. gada 27.–28. janvārī, “*Shaping of Identity and Personality during Communist Rule: History in the Service of the Totalitarian Regimes in Eastern Europe*” Tallinā 2011. gada 9.–10. jūnijā un Latvijas vēsturnieku 1. kongresā 2011. gada 16.–17. septembrī.

Liels paldies recenzentēm Vidzemes Augstskolas asociētajai profesorei Vijai Daukštei un Latvijas Universitātes asociētajai profesorei Baibai Belai par rūpīgo iepazīšanos ar grāmatas saturu un ierosinājumiem tā pilnveidošanai. Tie noderēs arī turpmākajos darbos! Tāpat vēlos pateikties Olgai Procevscai, Lienei Kindzulei un Gintai Švekerei par grāmatai noderīgām fotogrāfijām.

Pētījuma teorētiskās un empīriskās daļas izstrādē nozīmīgs palīgs bija literatūra un periodikas izdevumi Latvijas Nacionālās bibliotēkas, Latvijas Universitātes Bibliotēkas un Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Misiņa bibliotēkas krājumos. Darbiniekiem bija vajadzīga pacietība daudzo laikrakstu vienību izsniegšanā!

Ar apbrīnu saku paldies grāmatas māksliniekam Mārtiņam Zandbergam un visam “*artTECH*” draudzīgajam kolektīvam par profesionālo, radošo un reizē mierpilno pieeju grāmatas dizaina un maketa veidošanā. Smaidot atceros sadarbību ar literāro redaktori Ievu Jansoni. To raksturoja ne tikai manuskripta uzmanīga lasīšana un izglītojoši padomi, bet arī humora dzirkstis saziņā.

Sirsnībā pateicos projekta “Latvijas sociālā atmiņa un identitāte” kolēģiem par konsultācijām un atbalstu. Uzmundrinājumu grāmatas veidošanā sniedza arī draugu ieinteresētība šajā tēmā.

Visbeidzot, paldies maniem vecākiem Inārai un Anatolijam Ločmeļiem, kuri līdzdzīvoja, uzklausa, atbalstīja un kopā ar mani drosmīgi devās mežos un purvos, piemiņas vietas meklējot. Bez viņiem tas nebūtu izdevies!

Paldies grāmatas lasītājiem!

Ar cieņu,

Klinta Ločmele

Ievads

“Kad vecāmāte bija dzīva, viņa ļoti daudz stāstīja par izsūtīšanu uz Sibīriju un arī to, cik grūta dzīve bija pēc kara.”

No kāda skolēna anketas

Ir ģimenes, kurās personīgās atmiņas ir atradušas ceļu no vienas paaudzes pie otras, tādējādi sniedzot vispusīgāku, personīgāku skatījumu uz vēstures norisēm. Tāpat ir arī dzimtas, kuru piedzīvotais paliek tikai kādu notikumu aculiecinieku vidū. Dzīve padomju okupācijas režīmā bija iemācījusi klusēt par sevi un radiniekiem, kuru biogrāfija neatbilda valdošajai iekārtai lojāla pilsoņa aprakstam, veidot jaunas identitātes un dzīves, izslēdzot no sarunām (pat ģimenes lokā) faktus, kuri veiksmīgai (iz)dzīvošanai vairākās desmitgadēs bija “jāaizmirst”.

Pagājušā gadsimta 40. gadi un 50. gadu pirmā puse ir viens no sarežģītākajiem periodiem Eiropas, tostarp Latvijas, vēsturē. Vēsturnieks Timotijs Snaiders (*Snyder*) uzskata, ka vēsture un atmiņa joprojām ir neziņā, kas no šā laika būtu jāatceras un kas jāaizmirst.¹ Lai gan kopš to dienu notikumiem ir pagājis vairāk nekā pusgadsimts, saikne starp tagadni un pēckara periodu nav zudusi. Cēloņu–seku princips vēstures pēctecībā ietekmē ne tikai lielos politiskos notikumus, bet arī (apzināti vai neapzināti) – cilvēku ikdienu. Piemēram, stāstus ģimenes lokā par vēsturi, tās labajiem un sliktajiem varoņiem.

Sabrūkot PSRS, 20. gs. 80.–90. gadu mijā reizē ar citām politiskām, sociālām un ekonomiskām pārmaiņām veidojās arī jauna komemorācijas politika un prakse. Kārlis Ulmanis, Oskars Kalpaks, Jorgis Zemitāns, brīvības cīņu dalībnieki, leģionāri un citi no publiskās atmiņas izslēgtie atgriezās uz vēstures skatuves (pozitīvo) varoņu lomās.²

1 Snyder, T. (2002). Memory of sovereignty and sovereignty over memory: Poland, Lithuania and Ukraine 1939–1999. In: Müller, J. W. (ed.). *Memory & power in post-war Europe: Studies in the presence of the past*. Cambridge: Cambridge University Press. P. 40.

2 Zelče, V. (2009). Vēsture–atbildība–atmiņa: Latvijas pieredze. Grām.: Rozenvalds, J., Ijabs, I. (galv. red.). *Latvija: Pārskats par tautas attīstību 2008/2009: Atbildīgums*. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts. 44. lpp.

Pie šādām personām, kas PSRS laikā bija izraidītas no publiskās atmiņas, pieder arī nacionālās pretošanās kustības padomju okupācijai dalībnieki (turpmāk tekstā arī – nacionālie partizāni). “Padomju okupācijas laikos, pēc bruņotās pretošanās kustības sagrāves, par mežabrāļu tēmu cilvēki nerunāja vispār, bet, ja runāja, tad tikai paši tuvākie un pusčukstus. Vien padomju oficiālā propaganda laiku pa laikam turpināja atgādināt, ka tie, kuri pēc kara slēpās mežos, bija bandīti, nacistu diversanti un slepkavas,” skaidro vēsturnieks Zigmārs Turčinskis.³ Pat Atmodas gados, “līdzko notika saskare ar mežabrāļu tēmu, cilvēki aplusa, pārtrauca sarunu pusvārdā un centās mainīt tematu”.⁴ Vai tā bija nevēlēšanās stāstīt vai bailes? Z. Turčinskis uzskata, ka – bailes, kuras “lika cilvēkiem aizmirst jebko, kas par šiem notikumiem bija zināms, un nemēģināt atcerēties”.⁵

Latvija padomju režīma varā nokļuva divreiz – no 1940. gada vasaras līdz 1941. gada vasarai, un no 1945. gada līdz 1991. gadam. Tādējādi tas ir veidojis Latvijas iedzīvotāju kolektīvo atmiņu un vēstures komunicēšanas praksi gandrīz pusgadsimtu. Šajā kontekstā ir izaugušas paaudzes, kuru bērnu kolektīvā atmiņa un identitāte formējas mūsdienā Latvijā.

Šī grāmata piedāvā izzināt, kādi ir 11.–12. klases skolēnu kolektīvās atmiņas un vēstures zināšanu avoti, kā vērtējama to darbība un kādu nozīmi tiem piešķir paši jaunieši sešās Latgales vidusskolās (Baltinavas, Bērzpils, Nautrēnu, Rekavas, Tilžas vidusskolās un Viļakas Valsts ģimnāzijā). Tas skaidrots konkrētas vēstures norises griezumā – aplūkojot skolēnu kolektīvo atmiņu par pretrunīgi vērtēto nacionālo pretošanās kustību padomju okupācijai (izraudzīto skolu tuvākā vai tālākā apkārtnē savulaik risinājās aktīva nacionālo partizānu darbība, kuras atskaņas atbalsojas arī mūsdienās). Grāmatā rodams arī kolektīvās atmiņas jēdziena skaidrojums, tā parāda nacionālo partizānu diskursa attīstību kopš padomju perioda līdz mūsdienām, sniedz ieskatu tā reprezentācijā lokālajos laikrakstos pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas, kā arī pievēršas šīs pretošanās kustības memoriālās kultūras apskatam pētījumā ietvertajās teritorijās.

Publikācijas otrā daļā plašāk atsegta ģimenes loma un konteksts jauniešu izpratnes par vēsturi radīšanā. Piemēram, uzzināti skolēnu tuvinieku argumenti, kāpēc ģimenē ir/nav jārūnā par Latvijas vēsturi, kādās situācijās šādas sarunas raisās, kuri vēstures

3 Turčinskis, Z. (2011). *Ziemeļvidzemes mežabrāļi: Latvijas nacionālo partizānu cīņas Valkas apriņķī un Alūksnes apriņķa rietumu daļā: 1944.–1953. gads*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds. 9. lpp.

4 Turpat.

5 Turpat. 10. lpp.

fakti un personības tiek apspriesti, vai par tiem tiek atklāta personīgā pieredze. Grāmatā ir arī meklētas atbildes uz jautājumiem, kas ir nepilnvērtīgā jauniešu kolektīvās atmiņas tapšanas procesa pamatā un kādā veidā situāciju būtu iespējams mainīt.

Pētījumu veido skolēnu un viņu ģimenes locekļu aptauja, daļēji strukturētās intervijas ar vēsturniekiem, pašvaldību pārstāvjiem un muzeju vadītājiem, lokālo laikrakstu un vēstures mācību grāmatu kvalitatīvā kontentanalīze un novērojums apmeklētajās piemiņas vietās.

Iegūtie rezultāti stāsta ne tikai par pētījumā ietvertajām apdzīvotajām vietām Latgalē 70–80 km rādiusā. Tie uzlūkojami kā hipotēzes vai indikatori, kas rāda, kā kopumā funkcionē jauniešu kolektīvās atmiņas resursi (skola, saziņa ģimenē, mediji, pieminekļi u.c.) saistībā ar Latvijas 20. gs. vēsturi. Grāmatas vērtība ir tajā apkopotie aptaujāto 200 skolēnu un 100 vecāku, vecvecāku vai aizbildņu argumenti un motivācija dažādām pārliecībām un viedokļiem par pagātnes notikumu (ne)komunicēšanu un to piemiņas (ne)saglabāšanu. Tāpat, atklājot vēstures skolotāju, muzeju vadītāju un pašvaldību pārstāvju domas, šis darbs raksturo kontekstu, kādā Latgales skolēni iegūst vēstures zināšanas un formē savu pagātnes interpretāciju.

Pagātnes pārdzīvojumi ir joprojām “dzīvi”, tikai tie izpaužas divējādi – mājās izskanējušos atmiņstāstos vai arī nosakot šo sāpīgo atmiņu noklusēšanu. Grāmata analizē šo un citus apstākļus, kuru ietekmē ir izveidojusies robeža starp stāstīto un neizstāstīto Latvijas vēsturi. Šī dalījuma proporcijas katrā ģimenē, skolā, apdzīvotā vietā ir citādas, reizēm pat atšķirību amplitūda ir liela. Tas ir arī viens no grāmatas uzdevumiem – ar gadījuma studiju piemēru parādīt, cik daudz un kādi ģimenes atmiņstāsti un zināšanas mūsdienās par pagātņi ir izstāstīti vai noklusēti vēsture. Atslēgvārds kāda notikuma pārceļošanai no vienas uz otru ir vienkāršs un reizē sarežģīts – saziņa jeb komunikācija tās visdaudzveidīgākajās formās.

Kolektīvā atmiņa

Jēdziens “kolektīvā atmiņa” jau pats sevī iekļauj norādi, ka tas apzīmē kādas grupas kopīgās atmiņas un pagātnes interpretāciju. Tie ir būtiski faktori grupas esamībai, jo nosaka tās locekļu domāšanas veidu un tādējādi – pastāvēšanas nepārtrauktību. Piemēram, kolektīvā atmiņa ietver arī to, kā un kādas kopīgās zināšanas tiek nodotas nākamajām paaudzēm. Vēsturnieks Naidžels Hants (*Hunt*) uzskata, ka vislielākā nozīme kolektīvās atmiņas veidošanā ir triju paaudžu pieredzei.⁶ Tagadnē veidotie stāsti par pagātņi ir viens no identitāšu konstruēšanas avotiem.⁷

Priekšmetus un vārdus cilvēki uztver atkarībā no nozīmēm, kuras tiem attiecinājusi viņu referentā grupa. No tā izriet, ka jebkura sazināšanās jau pašos pamatos balstās kolektīvajā atmiņā, – raksta koncepta ieviesējs sociologs Moriss Halbvakss (*Halbwachs*).⁸

Antropologs Džeimss V. Vertšs (*Wertsch*) skaidro, ka grupas kolektīvā atmiņa veidojas, ja tās locekļi ir kopīgi pārdzīvojuši kādu(s) notikumu(s), kuru(s) atceras. Būtībā kopīgās atmiņas balstās individuālajās pieredzēs.⁹ Līdzīgu atmiņu esamība gan uzreiz nenozīmē, ka visi grupas dalībnieki tās atcerēsies vai interpretēs vienādi. Kolektīvā atmiņa aptver arī cilvēkus, kas, piemēram, paši karu nav pieredzējuši vai pat vēl nebija tad dzimuši. Šādos gadījumos kopīgas kolektīvās atmiņas izveidē liela nozīme ir mediētām darbībām un tekstuāliem avotiem, proti, tās izplatīšanas resursiem.¹⁰ Galvenie no tiem ir mediji, izglītības sistēma un sociālā komunikācija, uzskata vēsturnieks N. Hants un sociālās atmiņas pētnieks Džeimss Dž. Fentriss (*Fentress*).¹¹

6 Hunt, C. N. (2010). *Memory, war and trauma*. Cambridge: Cambridge University Press. P. 97, 105.

7 Morley, D., Robins, K. (1995). *Spaces of identity: Global media, electronic landscapes and cultural boundaries*. London; New York: Routledge. P. 47, 91.

8 Хальбвакс, М. (2007/1925). *Социальные рамки памяти*. Москва: Новое издательство. С. 321–322, 326, 328.

9 Wertsch, V. J. (2002). *Voices of collective remembering*. Cambridge: Cambridge University Press. P. 25.

10 Turpat.

11 Hunt, C. N. (2010). *Memory, war and trauma*. P. 97; Fentress, J. J. (1992). *Social memory: New perspectives on the past*. Oxford and Cambridge: Blackwell. P. 127.

Komunikācijas lomu atmiņas formēšanās dinamiskajā procesā izceļ pētnieks Lūkass Manuels Biēti (*Bietti*). Viņš skaidro, ka pagātnes pieredzes komunikēšana (rekonstrukcija tagadnē) ir atkarīga no interpersonāliem/sociālās grupas mērķiem un pragmatiskajām vajadzībām (piemēram, konstruējot pozitīvu iekšēju grupas pašreprezentāciju).¹² Kolektīvā atmiņa ir mainīga, diskursīva, subjektīva un sociāli konstruējama.¹³ Jau 1929. gadā filozofs, sociologs un psihologs Džordžs Herberts Mīds (*Mead*) rakstīja, ka pagātne tiek konstruēta atkarībā no šodienas problēmu skatupunkta. Tā pastāv dažādu reprezentāciju veidā (parasti – atmiņu tēlos, kas savā būtībā ir pašreizēji).¹⁴ Cilvēks kļūst par starpnieku: viņš “izņem” notikumu no pagātnes pieredzes un, šo notikumu pozicionējot un uzskatot par patiesu, konstruē pagātni. Indivīds runā par darbībām un objektiem, kas vairs neeksistē. Tie attiecas tikai uz viņa lingvistiskajiem apgalvojumiem.¹⁵

Modernās politiskās domas pētnieks Jans Verners Mīllers (*Müller*) šķir kolektīvo/nacionālo atmiņu no masu individuālās atmiņas. Pēdējā attiecas uz atmiņām par notikumiem, kurus indivīdi paši ir pieredzējuši. Savukārt, pirmā rada sociālu rāmi, kurā nācijas indivīdi var organizēt savu vēsturi. Ir iespējama arī situācija, kad abas atmiņas savstarpēji konfliktē.¹⁶

Vēl viena pētniecības pieeja kolektīvo atmiņu skata kā mantojumu, ar to saprotot valodu, folkloru, vēsturi, celtnes un pieminekļus, mūziku, mākslu, dabu un citas reālijas un raksturojumus, ar kuriem individuāli vai kolektīvi identificējas kāda sabiedrības daļa. Tie atspoguļojas identitātes simbolos un saista tagadnes cilvēkus ar viņu senčiem un pēcnācējiem, uzskata vēsturnieks Deīvids Loventāls (*Lowenthal*).¹⁷

12 Bietti, M. L. (2010). Sharing memories, family conversation and interaction. *Discourse and Society*, 21 (5), 501.

13 Piemēram, sk.: Gillis, R. J. (1996/1994). Memory and identity: The history of a relationship. In: Gillis, R. J. (ed.). *Commemorations: The politics of national identity*. Princeton; New Jersey: Princeton University Press. P. 3–5; Kasabova, A. (2008). Memory, memorials, and commemoration. *History and Theory*, 3 (47), 335; Olick, K. J. (2007). *The politics of regret: On collective memory and historical responsibility*. New York; London: Routledge. P. 26.

14 Mead, G. H. (1929). The nature of the past. In: Coss, J. (ed.). *Essays in honor of John Dewey*. New York: Henry Holt & Co. P. 235, 237–238, 241–242.

15 Kasabova, A. (2008). Memory, memorials, and commemoration. P. 335.

16 Müller, J. W. (2002). Introduction: The power of memory, the memory of power and the power over memory. In: Müller, J. W. (ed.). *Memory & power in post-war Europe: Studies in the presence of the past*. Cambridge: Cambridge University Press. P. 3.

17 Lowenthal, D. (1996/1994). Identity, heritage, and history. In: Gillis, R. J. (ed.). *Commemorations: The politics of national identity*. Princeton; New Jersey: Princeton University Press. P. 41–43.

Kopumā kolektīvā atmiņa ir sociāli konstruējama un tādējādi uzturama pat tad, ja cilvēkiem (šajā darbā – skolēniem un viņu ģimenes locekļiem) nav tiešās pieredzes par kādiem pagātnes notikumiem, piemēram, nacionālo pretošanās kustību padomju okupācijai vai deportācijām uz Sibīriju. Kolektīvā atmiņa var saskanēt ar valdošo vēstures izpratni, taču var rasties arī disonanse, ja tās formēšanā liela nozīme bijusi kādiem citiem avotiem.

Par pētījumu

Pētījums tika veikts trīs posmos kopumā sešās Latgales vidusskolās – **Baltinavas vidusskolā** Baltinavas novadā, **Bērzpils vidusskolā** Balvu novada Bērzpils pagastā, **Nautrēnu vidusskolā** Rēzeknes novada Nautrēnu pagastā, **Rekavas vidusskolā** Viļakas novada Šķilbēnu pagastā, **Tilžas vidusskolā** Balvu novada Tilžas pagastā un **Viļakas Valsts ģimnāzijā** Viļakas pilsētā 2010./2011. mācību gada ietvaros.¹⁸ Šajā grāmatā apkopoti pētījuma kopējie rezultāti.¹⁹

Secinājumi pēc Baltinavas un Tilžas vidusskolēnu aptaujas mudināja izpēti paplašināt un padziļināt. Tāpēc otrajā posmā aptaujāju 11. un 12. klases skolēnus arī Bērzpils, Nautrēnu, Rekavas vidusskolās un Viļakas Valsts ģimnāzijā. Tāpat veicu (telefon)intervijas ar viņu vēstures skolotājām. Apkopotie skolēnu aptaujas rezultāti, savukārt, noteica trešā pētījuma posma nepieciešamību. Lai gūtu izpratni par Latvijas vēstures jautājumu komunicēšanu ģimenēs, tika izdalītas anketas skolēnu vecākiem, vecvecākiem vai aizbildņiem. Pētījuma konteksta apzināšanas nolūkā klātienē apmeklēju arī lielu daļu piemiņas vietu nacionālajiem partizāniem konkrētajās teritorijās.

Kopumā gandrīz 200 (198)²⁰ 11.–12. klašu skolēnu patstāvīgi un daļēji anonīmi (norādot vien skolu un klasi) aizpildīja anketu – atbildēja uz jautājumiem (gan atvērtiem, gan ar iespēju izvēlēties atbilžu variantu/us), tostarp izteica domas par

18 Šīs vietas izraudzītas, jo tajās darbojās nacionālā pretošanās kustība padomju okupācijai (1944–1956). Attālums starp pētījumā ietvertajām skolām ir aptuveni 13–77 km.

19 To pirmā daļa pēc pētījuma Baltinavā un Tilžā izklāstīta rakstā “Izraidītās atmiņas: nacionālie partizāni Latgales iedzīvotāju kolektīvajā atmiņā” grāmatā “Pēdējais karš: Atmiņa un traumas komunikācija”. Vairāk sk.: Ločmele, K. (2010). Izraidītās atmiņas: nacionālie partizāni Latgales iedzīvotāju kolektīvajā atmiņā. Grām.: Kaprāns, M., Zelče, V. (red.). *Pēdējais karš: Atmiņa un traumas komunikācija*. 2. izd. Rīga: LU SZF SPPI, Mansards. 123.–155. lpp.

20 Jānorāda, ka ne visās anketas sadaļās atbilžu kopsumma veidoja 198 atbildes: 1) anketā bija ietverti jautājumi, uz kuriem jāatbild tikai tad, ja sniegta kāda konkrēta atbilde iepriekšējos jautājumos; 2) dažkārt anketās kādu sadaļu skolēni bija atstājuši neaizpildītu; 3) reizēm pāris respondenti bija atzīmējuši vairākus atbilžu variantus (pat pretējus) tur, kur bija nepieciešama tikai viena atbilde, tādējādi padarot to par pētījumam nederīgu. Galvenokārt tāpēc skolēnu atbilžu skaits dažādos jautājumos variē.

nacionālo pretošanās kustību padomju okupācijai un sniedza ieskatu vēstures jautājumu komunikēšanā savā ģimenē.

Pēc tam skolēni aiznesa uz mājām jautājumu anketas saviem vecākiem, vecvecākiem vai aizbīdņiem (vai kādam citam tuviniekam) (katrai ģimenei vienu). Šo anketu galvenais mērķis bija noskaidrot skolēnu ģimeņu attieksmi pret vēstures tematikas pārspriešanu ar bērniem, personīgo un/vai ģimenē mantoto atmiņu stāstīšanu, dzimtas likteņgaitu pārrunāšanu, kā arī viņu pašu informētību padomju laikā par Latvijas vēstures notikumiem, piemēram, okupāciju. Tādējādi tika iegūti vērtīgi dati, kas ļauj spriest par kontekstu, kādā ģimenēs kā vienā no kolektīvās atmiņas resursiem 21. gs. tiek (ne)veidota izpratne par pagātņi un tās ietekmi uz dzimtas iepriekšējām paaudzēm, pastarpināti nosakot arī attieksmi pret vēstures notikumiem mūsdienās.

Apzinoties, ka ne visas ģimenes aizpildīs anketas, šāds to izdales veids tomēr tika izraudzīts, lai neierobežotu respondentu atklātības pakāpi, ko, iespējams, varētu ietekmēt pētnieka klātbūtne. Tāpat svarīgs bija arī mērķis sasniegt pēc iespējas vairāk skolēnu ģimeņu vienlaicīgi salīdzinoši īsā laika posmā.

Kopumā tika saņemtas 102 vecāku, vecvecāku vai aizbīdņu aizpildītas anketas, kas ir vairāk nekā trešā daļa no izdalītajām. To atgriešanas aktivitāte skolās atšķīrās (no 17% līdz pat 78% atgrieztu anketu). Divās izglītības iestādēs šis procents bija neliels (nepilna ceturtda daļa skolēnu) arī objektīvu iemeslu dēļ – vēstures skolotāja informēja, ka aprīļa beigās un maija sākumā skolēni bija devušies braucienā uz Portugāli. Šis iemesls, kā arī tuvais vidusskolas beigu eksāmenu laiks, iespējams, noteica skolēnu nelielo aktivitāti vecāku mudināšanā aizpildīt anketu.

Kopumā skolēnu ģimenes locekļu pasīvai līdzdalībai pētījumā bija dažādi iemesli. Taču būtiski norādīt Tilžas vidusskolas vēstures skolotājas Ainas Rakstiņas teikto, ka daļa skolēnu nevarējuši iesniegt vecāku, vecvecāku vai aizbīdņu aizpildītas anketas, jo ģimenes locekļi bija atteikušies to darīt aptaujas jutīgās tēmas un jautājumu dēļ. Tāpat kā skolēniem, arī ģimenes locekļiem adresētās anketas bija anonīmas, zinot tikai skolu, kurā mācās respondentu atvase.

Nevēlēšanās (un atteikšanās) rakstveidā atbildēt uz jautājumiem, piemēram, “vai jūsu tuvinieki ir bijuši izsūtīti uz Sibīriju”, “vai jūsu ģimenē ir bijis kāds nacionālais partizāns”, “par kādiem Latvijas vēstures periodiem jūs esat runājis ar bērniem”, var liecināt par sabiedrībā joprojām pastāvošo piesardzību runāt par vēsturi, sevišķi personīgā griezumā. Jāpiebilst, ka arī starp tiem ģimenes locekļiem, kas anketu bija aizpildījuši un

viņu bērns to atnesis uz skolu, daži nebija atbildējuši uz visiem jautājumiem. Tādējādi jau pētījuma procesa ārējās iezīmes pat pirms rezultātu analīzes bija pietiekami spilgtas, lai apstiprinātu pārliecību, ka skolēnu kolektīvās atmiņas veidošanas izziņāšana ir līdz šim maz apgūts pētījumu lauks ar daudziem izaicinājumiem un nezināmajiem. Šī darba nolūks ir identificēt dažus nezināmos un radīt platformu turpmākiem pētījumiem šajā virzienā.

Tālāk darbs sadalīts divās galvenajās nodaļās, kurās izklāstīti skolēnu un viņu ģimenes locekļu aptauju rezultāti, bet noslēgums piedāvā pārskatu par analizēto problemātiku un ierosinājumus situācijas uzlabošanai.



SKOLĒNU APTAUJA:

Nacionālā pretošanās kustība
Latgales vidusskolēnu
zināšanās un
kolektīvajā atmiņā



Vēsturiskais fons un memoriālā kultūra

Lai gūtu ieskatu skolēnu vēstures zināšanu un kolektīvās atmiņas veidošanā, izraudzījos vienu aspektu, no kura šo jautājumu aplūkot. Proti, izvēlējos noskaidrot, kādas ir skolēnu zināšanas un kolektīvā atmiņa par nacionālo pretošanās kustību padomju okupācijai (tekstā arī – nacionālie partizāni). Plašāk šā lēmuma argumenti skaidroti nodaļā “Izpētes nozīmība”.

Aptaujāju 11.–12. klases skolēnus sešās Latgales vidusskolās (Baltinavas, Bērzpils, Nautrēnu, Rekavas un Tilžas vidusskolās, Viļakas Valsts ģimnāzijā) – to tuvākā vai tālākā apkārtnē atradās nacionālo partizānu mītnes, notika kaujas, un mūsdienās ir izveidotas piemiņas vietas šīs pretošanās kustības atcerei. Konteksta izzināšanai tālāk nodaļā raksturots nacionālo partizānu diskurss un tā pārmaiņas laika gaitā, sniegts ieskats šīs pretošanās kustības darbībā, kā arī piedāvāta ilustratīva informācija par tās vietu pētījumā ietvertu pašvaldību piemiņas kultūrā, tostarp lokālo laikrakstu atainojumā.

Nacionālo partizānu vērtējums no padomju gadiem līdz mūsdienām

Vēsturnieki atzīst, ka šī pretošanās kustība ir viens no pretrunīgāk vērtētajiem pagājušā gadsimta 40. un 50. gadu fenomeniem.²¹ “Baltijas nacionālo un padomju partizānu vērtējumi svārstās no pilnīga nolieguma līdz pārspīlētai dievināšanai. Tas liecina, ka vairāk sabiedrībā, mazāk zinātnē Baltijas nacionālo partizānu un padomju partizānu vērtējumi atrodas sākumposmā,” norāda vēsturnieks Heinrihs Strods.²²

21 Piemēram, vēsturnieks Heinrihs Strods skaidro: “Izskan domas, ka padomju partizānu darbībai, kā arī nacionālo partizānu darbībai bijušas kā labās, tā sliktās puses.” Vairāk sk.: Strods, H. (2006). *Nacionālie un padomju partizāni Baltijā 1941.–1956. gadā: Kopējais un atšķirīgais*. Grām.: Viksne, R. (sast.). *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 17. sēj.: *Nacionālā pretošanās komunistiskajiem režīmiem Austrumeiropā pēc Otrā pasaules kara*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds. 19. lpp.

22 Turpat. 21. lpp.

Viens no iemesliem, kas ir slāpējis mūsdienu sabiedrības diskusijas par šo pretošanās kustību, ir padomju gados skolā, kultūras produktos un citos kolektīvās atmiņas veidošanas avotos radītais negatīvais diskurss par “bandītiem” – sevišķi ļauniem un nežēlīgiem. Tas joprojām ir tik spēcīgs, ka liela daļa sabiedrības nemaz nepieļauj diskusijas par nacionālo partizānu darbības izvērtējumu, skatot to nacionālās vēstures griezumā.

Vairāki uzrunātie 20. gs. 60. gados dzimušie atzīst, ka tolaik izglītības sistēma viņu vēstures izpratnē bija nostiprinājusi uzskatu par šīs kustības dalībniekiem kā pašiem baisākajiem vēstures personāžiem. “Vācu fašistisko okupantu atbalstītāji – bandīti, kas vēl slēpās mežos, uzbruka kolhozu organizētājiem, slepkavoja padomju un partijas darbiniekus,” šādu kustības aprakstu skolēni lasīja 1967. gadā izdotā vēstures mācību grāmatā.²³ Arī pieaugušo auditorijai adresētie izdevumi tos raksturoja līdzīgi:

“Latvijā palikušie vācu fašistu līdzskrējēji – bijušie aizsargi, šucmaņi un citi darba tautas ienaidnieki”, kas “bieži vien apvienojās bandās un slēpās mežos. Vairāku bandu priekšgalā bija kara beigu posmā no Kurzemes iesūtīti hitlerieši. Bandīti aplaupīja zemniekus, sarīkoja ugunsgrēkus un dažādus kaitniecības aktus, izplatīja melīgas baumas, izkaisīja pretpadomju uzsaukumus, nogalināja komunistus, padomju iestāžu darbiniekus un nereti arī vienkārši padomju varas atbalstītājus”.²⁴

“Ekstrēmistiskie nacionālisti, kas visuzticamāk bija kalpojuši latviešu tautas nīkākajiem ienaidniekiem vācu fašistiskajiem okupantiem”, “teroristi un budži”, “buržuāzisko nacionālistu bruņoto bandu terors” – šādi mežabrāļu apzīmējumi lasāmi vēl 1986. gadā izdotajā Latvijas PSR vēstures grāmatā.²⁵

“Bandītu” motīvs kādā no sižeta līnijām bija ieausts virknē daiļliteratūras darbu. Piemēram, Annas Sakses “Pret kalnu”, Annas Brodeles “Ar sirdi un asinīm”, Viļa Lāča

23 Kanāle, V., Stepermanis, M. (1967). *Latvijas PSR vēsture: Mācību līdzeklis skolām*. Rīga: Zvaigzne. 242. lpp.

24 Drīzulis, A. (red.). (1967). *Latvijas PSR vēsture: Saīsināts kurss*. Rīga: Zinātne. 552. lpp.

25 Drīzulis, A. (red.). (1986). *Latvijas PSR vēsture: No vissenākajiem laikiem līdz mūsdienām*. Trešais izd., 2. sēj. Rīga: Zinātne. 219., 240. lpp. Īpaša ir 1988. gadā izdotā “Latvijas PSR vēsture vidusskolām”, kas vēstures interpretācijā pārstāvēja pēdējo padomju vēstures versiju. Tajā nacionālie partizāni saukti par “ekstrēmo nacionālistu un deklasēto elementu grupām”. Tomēr viņu darbības apraksts joprojām daudz neatšķīrās, piemēram, no vēstures skaidrojuma 1967. gadā. Neparastais ir tas, ka šī grāmata tika izdota, bet skolēni to nesaņēma, jo tās saturs tika atzīts par novecojušu. Vairāk par kustības raksturojumu šajā grāmatā sk.: Drīzulis, A. (red.). (1988). *Latvijas PSR vēsture: Eksperimentāls mācību līdzeklis*. Rīga: Zvaigzne. 208. lpp.

“Vētra” un “Uz jauno krastu”, Arvīda Grigūļa “Kad lietus un vēji sitas logā” u.c. Pēdējā nosauktā romāna fragments konstruē kustības dalībnieku jo sevišķu nežēlību: “Kad turpat aiz dārza nogalināja Babri, bandīti promejot iešāva automāta kārtu pa logu istabā, kur uz grīdas raudāja mazie bērni un klusu elsoja sieva.”²⁶

Taču kopumā populārās kultūras laukā regulāri un spilgti tēma tika izvēsta kino. Teju ikkatrā padomju desmitgadē uz ekrāniem nonāca vismaz pāris mākslas filmu, kurās nacionālās pretestības kustības dalībnieku tēliem bija atvēlēta kāda loma vai kaut garāmejojot – šausminošs raksturojums. Piemēram, Rīgas kinostudijas spēlfilmas “Uz jauno krastu” (1955), “Ilze” (1959), “Cīruļi atlaižas pirmie” (1967), “Kad lietus un vēji sitas logā” (1967), “Līvsalas zēni” (1969), “Klāvs – Mārtiņa dēls” (1970), “Liktenim spītējot” (1975), “Ezera sonāte” (1976), “Trīs minūšu lidojums” (1979), “Ilgais ceļš kāpās” (1981), “Fronte tēva pagalmā” (1984) u.c. Jānorāda arī dokumentālā filma “Vilkači” (1963) un būtisks nacionālās pretošanās kustības negatīvā diskursa konstruētājs Vissavienības līmenī – mākslinieciski augstvērtīgā lietuviešu režisora Vītauta Žalakeviča (*Žalakevičius*) veidotā filma “Neviens negribēja mirt” (1966). Tādējādi padomju gados augušajām paaudzēm vairākas desmitgades pēc kārtas izteikti negatīvo nacionālās pretošanās kustības vērtējumu formēja ne tikai izglītības sistēma, bet arī plašs un pastāvīgi papildināts populārās kultūras produktu klāsts.

Trešā atmoda atnāca ar šīs ilglaicīgi radītās vēstures izpratnes pārrāvumu. 20. gs. 90. gadu sākumā sākās strauja pārorientēšanās uz “nacionālo kursu”. Kaut vai padomju represiju piemiņas vietām veltītajā grāmatā “Akmenī iecirstā sāpe (1940–1990)”²⁷ var redzēt, ka pilsētās, ciemos un dažādās zīmīgās kauju, apbedījumu vietās tika uzstādīts arvien vairāk pieminekļu notikumiem un personām, kas atradās noklusējuma vai nosodījuma rāmī padomju gados.

Turpretī padomju gados uzstādītie monumenti, piemēram, celti par godu padomju partizāniem, pēc Latvijas neatkarības atgūšanas ieauga aizmirstībā, lai gan pirms tam tika regulāri sakopti, iekļauti skolēnu ekskursiju maršrutos un pie tiem skolēni tika uzņemti pionieros. Lai gan kādu pieminekli var nomontēt vienā naktī, kolektīvās atmiņas pārorientēšanai no “bandītiem” uz nacionālajiem partizāniem, sevišķi pēc tik intensīvas tās veidošanas padomju gados, bija nepieciešams ilgāks laiks.

26 Kanāle, V., Stepermanis, M. (1967). *Latvijas PSR vēsture*. 243. lpp.

27 Resnais, G. (darba vad.). (2006). *Akmenī iecirstā sāpe: Komunistiskā režīma upuriem veltīto pieminekļu un piemiņas vietu apkopojums Latvijas teritorijā: 1940–1990*. Rīga: Biedrība “Latvijas politiski represēto apvienība”.

Publiskajā telpā izskanējušie viedokļi rosina domāt, ka 20. gs. 90. gados un 21. gs. sākumā paralēli pastāvēja divi ar nacionālo partizānu darbību savstarpēji saistīti diskursi. Pirmais – sākās nacionālo jautājumu ienākšana publiskajās diskusijās, pieminēkļu uzstādīšana un nacionālās pretošanās kustības morālā rehabilitācija. Piemēram, vēsturnieks Heinrihs Strods žurnālam “Rīgas Laiks” 2000. gadā stāstīja:

“Latvijā šī kustība nebija tāda, kā par to rakstīja boļševiku partija. [...] 7 mājas meža nostūrī, un gandrīz no visām mājām jauni vīrieši, kuri nebija ne bagāti, ne kaut kādi šucmaņi, nekas tamlīdzīgs, aizgāja nacionālos partizānos. Lielākā daļa krita. Divpadsmit, piecpadsmit hektāru zemes, manam tēvam bija 12 hektāri. Jaunsaimnieki, tā vienkārši sakot. Un es, es redzēju, kā, tā sakot, tika melots: tur buržuji kaut kādi mežā slēpušies, aizsargi un kaut kādi tur vācu līdzskrējēji.”²⁸

Šāds diskurss, iespējams, bija radies kā atbilde uz otro – visai izteikto nacionālo partizānu nenovērtēšanas diskursu. Vai personīgās pieredzes, vai joprojām valdošā padomju ideoloģijas atblāzma noteica padomju prakses daļēju turpināšanos. Piemēram, 1993. gadā savas grāmatas “Lietuvēnu laiks” izskaņā rakstniece un skolēnu nacionālās pretošanās kustības dalībniece Anita Liepa rakstīja:

“Romānos, stāstos, aprakstos, kas tapuši pēckara gadu desmitos, ir glorificēta, varoņu lauriem apvīta sarkano partizānu darbība dažos Latvijas pagastos vācu okupācijas laikā. Turpretim par latviešu nacionālajiem partizāniem, kas pēc Otrā pasaules kara cīnījās Latvijas mežos vēl astoņus gadus, rakstniecībā atbalsis ir klusas, un tās pašas nedaudzās rāda latviešu patriotus greizā spogulī, niecina par bandītiem un vilkačiem.”²⁹

Raits Valters, filmas “Nesalauztie” (par nacionālajiem partizāniem) režisors, intervijā laikrakstam “Latvijas Avīze” 2004. gadā atzina:

“Mēs vecajiem vīriem vaicājām, vai viņiem šodien ir sajūta, ka viņu paveikto novērtē. Jāsaka: viņi jūtas nenovērtēti, jo daudzu acīs joprojām ir bruņoti bandīti. Un viņiem rodas iespaids, ka valstij viņi nav sevišķi vajadzīgi. Pavisam cita situācija ir Lietuvā, kur mežabrāļus godā kā nacionālos varoņus. Ļoti gribētos, lai kāds no valstsvīriem šiem cilvēkiem, kas, bez pārspilējuma sakot, savu dzīvi nolikuši pie kājām neatkarīgas Latvijas valsts idejai, kāds varas

28 H. Strods stāsta par savas jaunības dzīvesvietu Sēlijā. Sk.: Šuvajevs, I. (2000). Kas nav dokumentos: Igors Šuvajevs sarunājas ar Heinrihu Strodu. *Rīgas Laiks*, 10, 15.

29 Liepa, A. (1993). *Lietuvēnu laiks*. Rīga: Liesma. 156. lpp.

pārstāvis vismaz atnāktu paspiest roku, apsveiktu valsts svētkos. Līdzīgi kā Krasta valdība ieradās pie 1919. gada brīvības cīņu dalībniekiem, lai viņus personīgi apsveiktu.”³⁰

Filmas scenārija autors Ritvars Jansons turpināja:

“Dažiem no mežabrāļiem būtu vajadzīga arī materiālā palīdzība, bet kopumā vairāk uztraucas, ka viņus nenovērtē kā cīnītājus par Latvijas neatkarību. Ja pamatoti godinām Latvijas Centrālo padomi un tās vadītājam Konstantīnam Čakstem ceļam pieminēkli, tad tikpat lielu ievēribu būtu pelnījuši arī nacionālie partizāni. Un tas jau neprasa nekādus lielos budžeta tēriņus! Pilnīgi pietiktu, ka svētkos valdība, Saeimas priekšsēdētāja vai Valsts prezidente pateiktu, ka mums šādi partizāni ir, un atzītu, kāds ir viņu devums valsts neatkarības sasniegšanā.”³¹

2009. gada vasarā nacionālās pretošanās kustības dalībnieki bija uzaicināti uz tikšanos ar toreizējo Valsts prezidentu Valdi Zatleru Rīgas pili. “Tā ir pirmā reize, kad Latvijas prezidents rīko īpašu satikšanos ar nacionālās pretestības kustības cīnītājiem,” vēstīja laikraksts “Latvijas Avīze”.³² Sarunas laikā arī aktualizēts jautājums par kustības dalībnieku nenovērtēšanu, jo tikai nedaudzi ir saņēmuši kādu valstiskas atzinības zīmi. Piemēram, pirms pāris gadiem Ordeņu kapituls neatbalstījis nevienu no apbalvošanai ieteiktajiem 26 nacionālajiem partizāniem. Neviens no viņiem arī nebija uzaicināts uz Latvijas deviņdesmitgades svinībām Latvijas Nacionālajā teātrī.³³

Vienlaikus 2009. un 2010. gads iezīmē jaunas formas pretošanās kustības atmiņu kultūrā. Piemēram, ir atjaunots Īles nacionālo partizānu bunkurs Dobeles novada Zebrenes pagastā. 2010. gadā iznāca grāmata “Nezināmais karš”, kas, bagātīgi ilustrēta ar fotogrāfijām, vēsta par kustības dalībniekiem un piemiņas vietām visos Latvijas vēsturiskajos novados. Tā piedāvā ļoti cilvēcīgu skatījumu, publicējot fotogrāfijas un īsu informāciju par tajās redzamo cilvēku likteņiem.³⁴

30 Mūrniece, I. (2004, 11. aug.). “Nesalauztie”. *Latvijas Avīze*. 7. lpp.

31 Turpat.

32 Mūrniece, I. (2009, 1. jūl.). Nacionālie partizāni – sadzirdēti. *Latvijas Avīze*. 5. lpp.

33 Turpat.

34 Piemēram, kāda pāra kāzu fotogrāfijas paraksts vēsta, ka 1944. gada sākumā viņi salaulājās un rudenī abi aizgāja mežā. 1953. gadā vīrs sodīts ar nāvi, bet sieva – izsūtīta. Sk.: [Latvijas Nacionālo partizānu apvienība]. [2010]. *Nezināmais karš: Latviešu nacionālo partizānu cīņas pret padomju okupantiem 1944–1956: Nacionālo partizānu cīņu un piemiņas vietas*. [Rīga]: Latvijas Nacionālo partizānu apvienība, Domas spēks. 54.–55. lpp.

Lai gan šie ir tikai daži piemēri, tie labi iezīmē pretrunīgo ikdienas kontekstu, kādā nacionālās pretošanās kustības dalībnieki un viņu darbība tiek vērtēta mūsdienu sabiedrībā. Pastāv uzskats, ka tam, kā cilvēki atceras pagātnes notikumus, ir ļoti dziļa ietekme uz viņu attieksmēm, rīcību un dzīvi kopumā.³⁵ Arī cilvēkiem, kuri nav bijuši šo notikumu aculiecinieki, ir sociāli radīta kolektīvā atmiņa par to laiku.

Pētījuma mērķis ir izziņāt sešu Latgales vidusskolu 11.–12. klašu skolēnu kolektīvo atmiņu un tās veidošanās avotus, konteksta izpratnei – gūt ieskatu attiecīgo administratīvo teritoriju komemorācijas kultūrā (tās aspektos, kas saistīti ar nacionālo pretošanos padomju okupācijai). Tā kā kolektīvā atmiņa ir konstruējama ar dažādu komunikācijas līdzekļu palīdzību (to vidū ierindojamas arī piemiņas vietas, komemorācijas pasākumi u.c.), svarīgi noskaidrot, kāda ir to loma vidusskolēnu kolektīvās atmiņas formēšanās procesā attiecībā uz pretrunīgi vērtēto nacionālo partizānu kustību.

Latvijas teritorijā pirms Otrā pasaules kara, tā laikā un pirmajos pēckara gados pastāvēja vairākas bruņotas partizānu kustības (latviešu pretošanās kustības vācu un padomju okupācijai, padomju pretošanās kustība vācu okupācijai), tāpēc vēsturnieku aprindās vēl nerimst diskusijas par to apzīmējumiem.³⁶ Šā raksta ietvaros pretošanās kustības padomju okupācijai dalībniekus apzīmēšu ar nacionālo partizānu jēdzienu, ar to saprotot bruņotus un pagrīdes cīnītājus, kas iestājās par Latvijas neatkarības atjaunošanu un atbrīvošanos no PSRS okupācijas. Tautā nacionālās pretošanās padomju okupācijai kustības dalībniekus dēvē arī par mežabrāļiem, mežiniekiem.

Izpētes līmenis

Pēc neatkarības atgūšanas Latvijas akadēmiskajā vidē nacionālo pretošanās kustību ir izziņājuši lielākoties vēsturnieki (Heinrihs Strods, Zigmārs Turčinskis, Daina Bleiere, Ritvars Jansons u.c.), analizējot pretestības kustības fenomenu un tā iezīmes, atsevišķus

35 Piemēram, sk.: Rodríguez, J., Fortier, T. (2007). *Cultural memory: Resistance, faith, and identity*. Austin: University of Texas Press. P. 26.

36 Sk., piemēram, Strods, H. (2006). Nacionālie un padomju partizāni Baltijā 1941.–1956. gadā. 21. lpp.; Feldmanis, I. (2009). Okupācija, kolaborācija un pretošanās kustība Latvijā. *Latvijas Vēsture*, 4 (76), 112.

tās darbības aspektus un laika posmus.³⁷ Kā viens no jaunākajiem šīs tematikas darbiem 2011. gadā iznāca vēsturnieka Zigmāra Turčinska grāmata “Ziemeļvidzemes mežabrāļi: Latvijas nacionālo partizānu cīņas Valkas apriņķī un Alūksnes apriņķa rietumu daļā: 1944.–1953. gads”.³⁸ Vēsturnieks Aleksandrs Ivanovs ir aplūkojis nacionālo partizānu atspoguļojumu historiogrāfijā.³⁹ Savu artavu nacionālās pretošanās kustības izpētē snieguši arī novadpētnieki.⁴⁰ Jānorāda arī sociologa un vēsturnieka Tāļivalža Vilciņa grāmata “Skolu jaunatne nacionālajā cīņā (1940–1941)”, kurā viņš sniedz ieskatu līdz šim maz izziņātā nacionālās pretošanās veidā, kas norisinājās vēl pirms Otrā pasaules kara.⁴¹

Līdz ar Atmodu nacionālo partizānu tēma ienāca aprītē, pateicoties atmiņu publikācijām, piemēram, grāmatā “Uz ežiņas galvu liku”. 2004. gadā interesantā formā (atmiņu stāstījumu, sarunu, dzejas, dziesmu apkopojumā) tika izdots dzejnieces un

-
- 37 Bleiere D. (2004). Zemniecības pretošanās padomju režīma politikai Latvijā (1945–1953). Grām.: Ērglis, Dz. (sast.). *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 10. sēj.: *Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1959. gadā*. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2002. gada pētījumi. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds. 509.–553. lpp.; Feldmanis, I. (2009). Okupācija, kolaborācija un pretošanās kustība Latvijā. 107.–113. lpp.; Jansons, R. (2009). *Latvijas PSR drošības iestāžu darbība un loma okupācijas režīma nostiprināšanā 1944.–1956: Promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte; Jansons, R. (2004). Bruņotās pretošanās kustības apspiešana pirms Latvijas iedzīvotāju deportācijas 1949. gadā. Grām.: Ērglis, Dz. (sast.). *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 10. sēj.: *Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1959. gadā*. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2002. gada pētījumi. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds. 483–508. lpp.; Strods, H. (2006). Nacionālie un padomju partizāni Baltijā 1941.–1956. gadā. 19.–35. lpp.; Strods, H. (2003). *Latvijas nacionālo partizānu karš: Dokumenti, apcerējumi, atmiņas 1944–1956*. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds; Strods, H. (2000). Latvijas nacionālo partizānu karš 1944–1956. Grām.: Puisāns, T. (proj. vad.). *Okupācijas varu nodarītie postījumi Latvijā*. Stokholma; Toronto: Memento, Daugavas Vanagi. 237.–245. lpp.; Strods, H. (1999). *Latvijas nacionālo partizānu karš: Dokumenti un materiāli 1944–1956*. Rīga: Preses nams. 237.–245. lpp.; Strods, H. (1996). *Latvijas nacionālo partizānu karš 1944–1956*. Rīga: Preses nams; Turčinskis, Z. (2004). Latvijas Nacionālo partizānu apvienības izveidošanās un darbība Stampaku periodā (1944. gada oktobris–1945. gada marts). Grām.: Ērglis, Dz. (sast.). *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 10. sēj.: *Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1959. gadā*. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2002. gada pētījumi. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds. 433.–482. lpp.; u.c.
- 38 Turčinskis, Z. (2011). *Ziemeļvidzemes mežabrāļi: Latvijas nacionālo partizānu cīņas Valkas apriņķī un Alūksnes apriņķa rietumu daļā: 1944.–1953. gads*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
- 39 Ivanovs, A. (2007). Nacionālā pretošanās Latvijā 20. gadsimta 40.–80. gados Latvijas historiogrāfijā. Grām.: Ērglis, Dz. (sast.). *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 19. sēj.: *Okupētā Latvija 1940–1990*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds. 27.–70. lpp.
- 40 Sk. piemēram: Šaicāne, I. (2006). Viļakas jauniešu nevardarbīgās pretošanās organizācijas 1945. gadā. Grām.: Viksne, R. (sast.). *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 21. sēj.: *Latvijas vēsture 20. gadsimta 40.–90. gados*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds. 475.–501. lpp.
- 41 Vilciņš, T. (1997). *Skolu jaunatne nacionālajā cīņā*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs.

nacionālās pretošanās kustības dalībnieces Bronislavas Martuževas audiodisks “...un viss kļūst dziesma beigās”.

Tēma ir aplūkota vairākās dažādu organizāciju sagatavotās grāmatās. Piemēram, Latvijas politiski represēto apvienība laidusi klajā grāmatu “Akmenī iecirstā sāpe”, Latvijas Nacionālo partizānu apvienība publicējusi apjomīgu izdevumu “Nezināmais karš” u.c.

Nacionālo partizānu tematikai veltītas arī dokumentālās filmas vai to atsevišķi fragmenti: “Lai ko arī likten’s plecos veltu” (rež. Arvīds Babris), “Nesalauztie” (rež. Raits Valters), “Latvijas nacionālo partizānu karš” (rež. Rodrigo Rikards), “Tēvs, radi, kuļmašina” (rež. Arvīds Krievs), Valmieras Drāmas teātrī izrādīta Alvja Lapiņa luga “Atvari” (rež. Varis Brasla). Partizānu motīvs kopumā skarts seriāla “Likteņa līdumnieki” (rež. Virdžīnija Lejiņa) epizodēs, Jaunajā Rīgas teātrī Viļa Daudziņa monoizrādē “Vectēvs” (rež. Alvis Hermanis) u.c.

Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts realizē Nacionālās mutvārdu vēstures projektu.⁴² Dzīvesstāstu krājumu veido arī Daugavpils Universitātes Mutvārdu vēstures centrs. Plašs laikmeta liecību klāsts ir arī Latvijas Okupācijas muzejā. Vēsturniece Inese Dreimane ir pētījusi Ziemeļlatgales iedzīvotāju atmiņu par nacionālajiem partizāniem,⁴³ taču līdz šim praktiski nav analizēta nacionālās pretošanās kustības vieta to iedzīvotāju kolektīvajā atmiņā, kas uzauguši padomju periodā un pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas. Raksts “Izraidītās atmiņas: nacionālie partizāni Latgales iedzīvotāju kolektīvajā atmiņā” projekta “Nacionālā identitāte” ietvaros izdotajā grāmatā “Pēdējais karš: Atmiņa un traumas komunikācija” sniedz ieskatu divu Latgales vidusskolu 11.–12. klašu skolēnu zināšanās un kolektīvajā atmiņā par nacionālo pretošanās kustību padomju okupācijai.⁴⁴ Raksta turpinājums – šī grāmata, kas tapusi, aptaujājot sešu Latgales vidusskolu pēdējo klašu audzēkņus un viņu vecākus.

42 Nacionālās mutvārdu vēstures projekts. Sk. 2010. 17. nov.: <http://www.dzivesstasts.lv/lv/free.php?main=101>

43 Dreimane, I. (2006). Nacionālie partizāni Ziemeļlatgales iedzīvotāju atmiņās. Grām.: Viksne, R. (sast.). *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 17. sēj.: *Nacionālā pretošanās komunistiskajiem režīmiem Austrumeiropā pēc Otrā pasaules kara*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds. 178.–188. lpp.

44 Ločmele, K. (2010). Izraidītās atmiņas: nacionālie partizāni Latgales iedzīvotāju kolektīvajā atmiņā. 123.–155. lpp.

Īss ieskats kustības darbībā

20. gs. 90. gadu vidū daļa vēsturnieku atzina, ka “Latvijas nacionālo partizānu skaita, sastāva un organizācijas pētījumi vēl ir sākuma stadijā” – pārsvarā pieejami padomju drošības iestāžu dati, bet trūkst pašu partizānu informācijas.⁴⁵ Zināms, ka nacionālās pretestības kustības padomju okupācijai grupas darbojās visos Latvijas novados profesionālu virsnieku vadībā ar mērķi atjaunot neatkarīgu Latviju (salīdzinājumam – padomju partizānu darbība bija vērsta uz PSRS režīma nodibināšanu Baltijā).

Literatūrā pieejamas ziņas, ka 1945.–1946. gadā jeb bruņotās pretošanās kustības sākumposmā Latgalē, Sēlijā, Vidzemē un Kurzemē centralizētās partizānu organizācijās darbojās ap 10 000 partizānu.⁴⁶ Pēc citiem avotiem, pēckara gados (neprecizējot gadskaitļus) darbojušās 400–500 nacionālo partizānu grupas ar aptuveni 20 000 dalībnieku un aptuveni tikpat – atbalstītājiem.⁴⁷ Ievērojama daļa no tiem bija latviešu zemnieki (H. Strods uzskata, ka arī 80% pašu nacionālo partizānu bija zemnieki), tāpēc “bruņotā pretošanās kustība, 1949. gada deportāciju rezultātā zaudējot lielu daļu atbalstītāju, kļuva vājāka”.⁴⁸ Vēsturniece Daina Bleiere, raksturojot Ziemeļlatvijas partizānu sociālo sastāvu, raksta, ka vairākums bija cēlies nevis no “kulakiem”, bet gan no vidējiem zemniekiem: “Īpaši daudz padomju režīma pretinieku nāca no jaunsaimniekiem, kas bija ieguvuši zemi pēc neatkarīgās Latvijas agrārreformas.”⁴⁹

Nacionālajā pretošanās kustībā pamatā piedalījās (1) dezertieri, kas izvairījušies no iesaukuma vācu un padomju armijā vai dezertēja no karaspēka daļām frontē,⁵⁰ (2) aizsargi, vācu laika policijas un pārvaldes iestāžu darbinieki, (3) cilvēki (un viņu

45 Strods, H. (1996). *Latvijas nacionālo partizānu karš 1944–1956*. Rīga: Preses nams. 157., 211. lpp.; Vilciņš, T. (1995). Partizāni pēckara Latvijā: Dokumentāls ieskats: Arhīvu dokumenti un pētījumi. Grām.: Kalvāns, A. (sast.). *Uz ežiņas galvu liku...* 2. grām. Rīga: Daugava. 31. lpp.

46 Jansons, R. (2004). Bruņotās pretošanās kustības apspiešana pirms Latvijas iedzīvotāju deportācijas 1949. gadā. 501. lpp.

47 Strods, H. (1996). *Latvijas nacionālo partizānu karš 1944–1956*. 158. lpp.

48 Jansons, R. (2004). Bruņotās pretošanās kustības apspiešana pirms Latvijas iedzīvotāju deportācijas 1949. gadā. 483. lpp. Par šo jautājumu sk. arī: Strods, H. (2006). Nacionālie un padomju partizāni Baltijā 1941.–1956. gadā. 30. lpp.; Ģērmanis, U. (1995). Pretestība okupantiem ir cildena lieta. Grām.: Kalvāns, A. (sast.). *Uz ežiņas galvu liku*. 2. grām. Rīga: Daugava. 15. lpp.

49 Bleiere, D. [u.c.]. (2005). *Latvijas vēsture: 20. gadsimts*. Rīga: Jumava. 317. lpp.

50 Pēc dažām aplēsēm nelegālā stāvoklī pārgāja ap 4000 leģionāru. Laikā no 1944. gada augusta līdz 1945. gada 1. janvārim dezertēja 2214 cilvēki no Sarkanās armijas. Sk.: Bleiere, D. [u.c.]. (2005). *Latvijas vēsture*. 317. lpp.

tuvinieki), kuriem bija piederējuši lielāki īpašumi, (4) no padomju drošības iestāžu vajāšanām izbēgušie, arī personas, kas bija atteikušās kļūt par “čekas” ziņotājiem.⁵¹

Nacionālo partizānu kara nozīme vērtējama vairākos aspektos. H. Strods uzskata, ka trīs galvenās ietekmes jomas bija – uz okupācijas varu, ārējās pasaules domu un latviešu tautu.⁵² “Visaktīvākā partizānu darbība notika 1944.–1946. gadā, kad partizāni spēja ne tikai aizsargāties, bet arī aktīvi uzbrukt padomju iestādēm un aktīvistiem, dažkārt arī armijas vienībām, kā arī sekmīgi atsist uzbrukumus savām mītnēm,” skaidro D. Bleiere.⁵³ Represīvo pasākumu un izsludinātās legalizācijas kampaņas rezultātā partizānu skaits mazinājās, taču to aktivitāte atkal pieauga pēc 1949. gada deportācijām.⁵⁴

Visus nacionālo partizānu kara gadus cīņām jēgu piešķīra cerības uz gaidāmo Latvijas atbrīvošanu un Rietumvalstu palīdzību.⁵⁵ Tās veltīgi stiprināja angļu un amerikāņu izlūkdienestu atbalsts nacionālajiem partizāniem vēl 20. gs. 50. gadu sākumā, norāda vēsturnieks Uldis Ģermanis.⁵⁶ Bruņotā pretošanās padomju okupantiem apsīka 50. gadu vidū. Nevienāds spēku samērs, ierobežotās kaujasspējas munīcijas nepietiekamības dēļ (sevišķi pāris gadus pēc Otrā pasaules kara), nepietiekams sanitārais dienests – ir daži no iemesliem, kas to veicināja.⁵⁷

Kas notika tālāk? “Padomju partizāni ieņēma augstus amatus okupācijas vadībā, saņēma ordeņus un personālpensijas; nacionālos partizānus nošāva, tos piemeklēja politkatoroznieka liktenis vai izsūtījums uz Sibīriju,” abu partizānu kustību dalībnieku atšķirīgos likteņus salīdzina H. Strods.⁵⁸ Pasīvā pretestība un atsevišķu disidentu darbība turpinājās līdz Atmodas laikam, kad ar nevardarbīgo pretošanos jeb “dziesmoto revolūciju” latviešu tauta panāca to, ko neizdevās sasniegt bruņotajā cīņā.⁵⁹

51 Strods, H. (1996). Latvijas nacionālo partizānu karš 1944–1956. 158. lpp.

52 Strods, H. (2006). Nacionālie un padomju partizāni Baltijā 1941.–1956. gadā. 30. lpp.

53 Bleiere, D. [u.c.]. (2005). *Latvijas vēsture*. 318. lpp.

54 Turpat. 319. lpp.

55 Turčinskis, Z. (2004). Latvijas Nacionālo partizānu apvienības izveidošanās un darbība Stampaku periodā (1944. gada oktobris–1945. gada marts). 458. lpp.; Bleiere, D. [u.c.]. (2005). *Latvijas vēsture*. 317. lpp.

56 Ģermanis, U. (1995). Pretestība okupantiem ir cildena lieta. 15. lpp.

57 Feldmanis, I. (2009). Okupācija, kolaborācija un pretošanās kustība Latvijā. 112. lpp.; Bleiere, D. [u.c.]. (2005). *Latvijas vēsture*. 318. lpp.; Strods, H. (2000). Latvijas nacionālo partizānu karš 1944–1956. 239. lpp.

58 Strods, H. (2006). Nacionālie un padomju partizāni Baltijā 1941.–1956. gadā. 30. lpp.

59 Bleiere, D. [u.c.]. (2005). *Latvijas vēsture*. 323.–324. lpp.; Feldmanis, I. (2009). Okupācija, kolaborācija un pretošanās kustība Latvijā. 112.–113. lpp.

Inesis Feldmanis vērtē, ka “nacionālā pretošanās kustība Latvijā divu padomju okupāciju un nacistu okupācijas laikā ir viena no svarīgākajām parādībām Latvijas vēsturē. Tā faktiski bija unikāls fenomens, kas apliecināja latviešu tautas izturību, nevēlēšanos samierināties ar likteni un darīt visu iespējamo, lai atjaunotu savu valsti”.⁶⁰

Tomēr nacionālo partizānu kustības vērtējumā ir arī otra – tumšāka – puse. Piemēram, vēsturnieki atzīst, ka atsevišķas nacionālo partizānu nodaļas, iespējams, sliecās “uz bandītisma pusi”, “daži partizāni sāka lietot alkoholu un reizēm nodarbojās ar laupīšanu. Tas mazināja viņu autoritāti sabiedrībā”.⁶¹

Vēsturnieki arī uzskata, ka daļēji tās ir arī sekas tam, ka trūkst skaidra nacionālo partizānu darbības definējuma un nošķiruma, proti, par tiem tiek saukti visi – tie, kuri tikai vadīja laiku slēpņos (piemēram, mājas pagraba), cilvēki, kas veica bruņotu pretestību, arī čekas izveidotās vardarbīgas viltus nacionālo partizānu vienības, lai apkārtnes iedzīvotājus noskaņotu pret šo kustību, u.c.⁶² Mēģinājums visus mežabrāļus klasificēt par “nacionālajiem partizāniem” vai “bandītiem” būtu naivs un nepārliciecināms, uzsver Krievijas vēsturniece Jeļena Zubkova (Зубкова).⁶³ Visticamāk, šie ir daži no iemesliem, kālab Latvijas sabiedrībā nacionālo partizānu vērtējumā joprojām nav rasta vienota nostāja.

Daži fakti par nacionālo pretošanās kustību padomju okupācijai Latgalē

Tieši Latgales apriņķos jau 1944. gada vasarā sāka veidoties nacionālā pretošanās kustība padomju okupācijai. Vēlāk tā tika izvērstā visā valsts teritorijā. Latgalē pretestības pirmajos etapos izveidojās divas organizācijas, kuru nolūks bija apvienot nelielās un neorganizētās partizānu grupas.⁶⁴ “Pirmie sāka organizēties partizāni Ziemeļlatgalē, Abrenes apriņķī.

60 Feldmanis, I. (2009). Okupācija, kolaborācija un pretošanās kustība Latvijā. 112. lpp.

61 Vairāk sk.: Strods, H. (1996). *Latvijas nacionālo partizānu karš 1944–1956*. 152. lpp.; Strods, H. (2000). *Latvijas nacionālo partizānu karš 1944–1956*. 239. lpp.

62 K. Ločmeles diskusija ar vēstures skolotājiem Vidzemes Augstskolas Sociālo zinātņu fakultātē 2011. gada 24. martā. Valmierā; Intervija ar vēsturnieci, Latvijas Okupācijas muzeja video un kinofo-
nofoto krājuma glabātāju Leldi Neimani. 2011. gada 4. augusts. Rīga.

63 Зубкова, Е. (2008). *Прибалтика и Кремль: 1940–1953*. Москва: РОССПЭН: Фонд Первого Президента России Б.Н. Ельцина. С. 195–196.

64 Bleiere, D. [u.c.]. (2005). *Latvijas vēsture*. 317. lpp.; [Latvijas Nacionālo partizānu apvienība]. [2010]. *Nezināmais karš*. 33. lpp.; Resnais, G. (darba vad.). (2006). *Akmenī iecirstā sāpe*. 136.–137. lpp.; Vilciņš, T. (1995). *Partizāni pēckara Latvijā*. 32. lpp.

Atsevišķas partizānu grupas apvienoja un vadīja agronoms Pēteris Supe. 1944. gada 10. decembrī Abrenes apriņķa Viļakas pagastā tika nodibināta Latvijas Nacionālo partizānu apvienība (LNPA). Par LNPA komandiera Pētera Supes vietnieku kļuva Staņislavs Ločmelis. 1945. gada rudenī LNPA savās rindās apvienoja ap 1000 nacionālo partizānu, kuru autoritāte iedzīvotāju vidū bija jo lielāka tāpēc, ka viņiem pievienojās Šķilbēnu katoļu draudzes prāvests Ludvigs Štagars,” vēsta grāmata “Nezināmais karš”.⁶⁵

Sava nacionālos partizānus apvienojoša organizācija bija arī Dienvidlatgalē. Daugavpils apriņķī bijušais aizsargs, lauksaimnieks Jānis Rudzāts sapulcēja nacionālos partizānus, šo vienību nosaukdams par 5. Tēvzemes sargu (partizānu) divīziju, par kuras komandieri kļuva bijušais Latvijas armijas virsleitnants Kārlis Blūms.⁶⁶

Stompaku purvā 1945. gada 2.–3. martā norisinājās “lielākā un sīvākā partizānu kara kauja Latvijas vēsturē”.⁶⁷ Viļakas puse zīmīga ar vēl kādu notikumu – tikai 1957. gada februārī no meža iznāca un legalizējās pēdējā Latgales partizānu grupa. Tā bija Mičuļu ģimene piecu cilvēku sastāvā.⁶⁸

Izpētes nozīmība

Vērtējot Latvijas iedzīvotāju kolektīvo atmiņu, V. Zelče raksta, ka “to galvenokārt piepilda notikumi kopš 20. gadsimta 30. gadiem, kuru noslēgumā kardināli mainījās cilvēku dzīves”.⁶⁹ Viens no šādiem daudzu cilvēku dzīves satricinošiem notikumiem (viņu aktuālajā kolektīvajā atmiņā laika perioda ziņā) bija nacionālās pretošanās kustības padomju okupācijai darbība. Šis pētījums aplūko skolēnu kolektīvo atmiņu tieši sabiedrībā pretrunīgi vērtētās kustības griezumā. To noteica vairāki argumenti:

- (1) nacionālo partizānu karš bija divas reizes ilgāks par Otro pasaules karu. Pretpadomju nacionālo partizānu kustība ilga no 1944. līdz 1956. gadam;⁷⁰

65 [Latvijas Nacionālo partizānu apvienība]. [2010]. *Nezināmais karš*. 33. lpp.

66 Turpat.

67 Turčinskis, Z. (2004). Latvijas Nacionālo partizānu apvienības izveidošanās un darbība Stompaku periodā (1944. gada oktobris – 1945. gada marts). 460. lpp.

68 [Latvijas Nacionālo partizānu apvienība]. [2010]. *Nezināmais karš*. 34. lpp.

69 Zelče, V. (2009). *Vēsture–atbildība–atmiņa*. 49. lpp.

70 Strods, H. (2006). Nacionālie un padomju partizāni Baltijā 1941.–1956. gadā. 29. lpp.; Freimanis, G. (1995). *Latvija dega partizānu kara ugunīs*. Grām.: Kalvāns, A. (sast.). *Uz ežiņas galvu liku...* 2. grām. Rīga: Daugava. 5. lpp.

(2) atsevišķi autori uzskata, ka nacionālās pretošanās kustības upuru skaits ir lielāks nekā Latvijas Brīvības cīņās;⁷¹

(3) Nacionālajā pretošanās kustībā bija iesaistīts daudz plašāks cilvēku loks nekā tikai aktīvie kaujinieki, – proti, viņu atbalstītāji, kas “organizēja sakarus, palīdzēja sagādāt pārtiku, deva patvērumu”;⁷²

(4) komemorācijas politikas maiņa pēc PSRS sabrukuma – intereses uzplaukums par nacionālo pretošanās kustību padomju okupācijai tikai pēc Latvijas neatkarības atgūšanas, jo tā bija padomju režīmam neērta tēma;

(5) kustības pretrunīgā būtība, tās darbībā ietvertās ētiskās dilemmas;

(6) līdzšinējo pētījumu par nacionālās pretošanās kustības vietu latviešu kolektīvajā atmiņā nepietiekamība;

(7) Otrā pasaules kara un pēckara perioda nozīmība Latvijas vēsturē un tā sekas mūsdienu sabiedrības etnisko attiecību un identitātes formēšanās procesā attiecībā uz pretrunīgi vērtēto nacionālo partizānu kustību.

Memoriālā kultūra pētījumā ietvertajās vietās

Pētījumā koncentrēšos uz sešām Latgales apdzīvotām vietām, kuru teritorijā bija izvērsusies spēcīga bruņotā nacionālā pretestības kustība. Piecas no pētījumā iekļautajām vidusskolām (Baltinavas, Bērzpils, Rekavas, Tilžas vidusskolas un Viļakas Valsts ģimnāzija) atrodas bijušā Balvu rajona robežās jeb tagadējos Baltinavas, Viļakas un Balvu novados, viena – Nautrēnu vidusskola – Rēzeknes novadā.

Visās pētījumā ietvertajās apdzīvotajās vietās (vai netālu no tām) ir uzstādīti pieminekļi cīnītājiem par Latvijas neatkarību no padomju okupācijas.

71 Piemēram, laikmeta liecinieks Donats Greizis pēc Kara muzeja 1999. gada informācijas ir secinājis, ka Latvijas atbrīvošanas cīņā ir krituši 3046 karavīri, bet Latvijas nacionālo partizānu karā (1946–1956) gāja bojā 6094 partizāni. Sk.: Greizis, D. (2001). *Karš, par kuru klusēja: Vēsturisks stāstījums*. Rīga: Sol Vita. 7. lpp.

72 Jansons, R. (1995). Saglabāt dzīvo spēku nākamajām paaudzēm. Grām.: Kalvāns, A. (sast.). *Uz ežiņas galvu liku*. 2. grām. Rīga: Daugava. 341. lpp.

BALTINAVAS NOVADĀ

- ☞ 2009. gada 30. oktobrī Baltinavas centrā pie autoostas uzstādīta akmeņkaļa Pētera Kravaļa veidotā piemiņas zīme “*čekistu noslepkavotajiem un cīņās pret okupantiem kritušajiem Baltinavas novada nacionālajiem brīvības cīnītājiem 1941.–1955. gadam*”.⁷³ Pieminekli iekalti vārdi:

*“Svēts mantojums šī zeme
mūsu tautai,
Un svētīts tas, kas drošs
par viņu krīt.”*

Atklāšanā piedalījās arī vēsturnieks Zigmārs Turčinskis, Baltinavas novada domes un citu pašvaldību pārstāvji, Latvijas Nacionālo partizānu apvienības vadītājs Ojārs Stefans, Aizsardzības ministrijas pārstāvis ģenerālis Raimonds Graube u.c.⁷⁴

Balvu novada BĒRZPILS PAGASTĀ

- ☞ Piemiņas vieta Bērzpils pagasta nacionālajiem partizāniem ir izveidota Rugāju novada Lazdukalna pagasta Slavītos (agrāk tie atradās Bērzpils pagastā) un atklāta 2006. gada 2. novembrī. Piemiņas akmens veltīts Dominika Baranovska nacionālo partizānu grupai, kas darbojās no 1944. līdz 1946. gadam, un citiem Bērzpils pagasta nacionālajiem partizāniem no 1944. līdz 1954. gadam. D. Baranovskis bijis Bērzpils pagasta vecākais vācu okupācijas laikā. Pieminekli ierakstīti nacionālo partizānu vārdi, kurus bunkurā pie Lagažu ezera uzspridzināja čekisti 1946. gada 19. janvārī. Vēstījums izteikts pretošanās kustības dalībnieces un literātes Bronislavas Martuževas vārdiem:

*“Sten zeme, vērdamās kā rēta
Jau brāļi apkārt ļīmuši
Vai sadzirdat, tur tēva sētā
Mēs paliekam tai zemes pēdā
No kuras esam dzimuši.”*⁷⁵

73 Gabranovs, E. (2009, 31. okt.). Atklāj piemiņas zīmi. *Vaduguns*. 1., 3. lpp. Šeit un turpmāk pieminekļu uzraksti citēti atbilstoši tajos iekaltā teksta valodai.

74 Turpat.

75 [Latvijas Nacionālo partizānu apvienība]. [2010]. *Nezināmais karš*. 59. lpp.; Bobrova, I. (2009). Piemineklis nacionālajiem partizāniem Slavītos. *Balvu reģiona kultūrvēstures datubāze*. Sk. 2011. 8. aug.: <http://www.balvurcb.lv/kb/?View=entry&EntryID=360>



Piemineklis Baltinavas novada nacionālajiem brīvības cīnītājiem no 1941. līdz 1955. gadam. Atrodas Baltinavas centrā pie autobusa pieturas. *Klintas Ločmeles foto*



Piemiņas vieta Bērzpils pagasta nacionālajiem partizāniem Rugāju novada Lazdukalna pagasta Slavītos ceļa malā. *Lienes Kindzules foto*

Piemīņas akmeni veidoja Pēteris Kravalis, atklāja Nacionālo partizānu apvienības priekšsēdētājs Ojārs Stefans, Bērzpils un Lazdukalna pagastu priekšsēdētāji Aivars Kindzuls un Ēvalds Stērnieks u.c.⁷⁶

- ☞ Bērzpils pagasta nacionālās pretošanās kustības dalībnieku piemiņai 2006. gada vasarā ir uzstādīts Baltais krusts pie Bēržu kapsētas (pateicoties Bērzpils “Vanadzēnu” kopas vadītāju iniciatīvai). Tā atklāšanā piedalījās arī bijušā Balvu rajona “Vanadzēnu” nometnes dalībnieki.⁷⁷

Rēzeknes novada NAUTRĒNU PAGASTĀ

- ☞ Pie Nautrēnu vidusskolas Rogovkā 1996. gada 24. maijā atklāts pieminēklis skolēnu nacionālās pretošanās kustības padomju okupācijai “Latgales Vanagi” dalībniekiem. Tajā iegravēti dalībnieku vārdi un teksts: “No 1947. g. aprīļa līdz 1949. g. maijam Nautrēnu vidusskolā un tās apkārtnē darbojās pret okupantiem vērsta slepena jauniešu nacionāli patriotiskā pretpadomju organizācija “Latgales Vanagi”.”⁷⁸ Piemīņas plāksnes atklāšanu ievadīja aizlūgums Rogovkas baznīcā.
- ☞ Cisovkā (Rogovkas–Ruskulovas ceļa kreisajā pusē pie Ičas tilta) 2001. gada novembrī ir izveidota nacionālo partizānu piemiņas vieta 1949. gadā bojā gājušajiem Antonam Gabrānam un Antonam Gutānam. Pieminēklī ir arī iekalti vārdi “Viņu izlietās asinis mūžam kvēlos Latvijas vēsturē”. Pirms tam šajā vietā atradās 20. gs. 90. gadu vidū uzstādītais Baltais krusts.⁷⁹
- ☞ Nautrēnu pagasta Rogovkas centrā kādas daudzdzīvokļu mājas pagalmā 2000. gadu sākumā novietots privāts piemiņas akmens nacionālajiem partizāniem. Tā bijusi radnieku iniciatīva uzstādīt to vietā, kur pēc aculiecinieku stāstītā čeka savulaik aprakusi viņu piederīgos. Lai gan pēc izrakumu un izpētes veikšanas tur nekas netika atrasts, šā notikuma atmiņu iemūžinājis piemiņas akmens.⁸⁰
- ☞ Salīdzinoši netālu no Nautrēniem – 2003. gadā Ilzeskalna pagastā ir uzstādīts Baltais krusts, kurā pēc 1951. gada 15. oktobrī kritušo uzvārdiem lasāms “Tie, kuri cīnījās

76 Bobrova, I. (2009). Pieminēklis nacionālajiem partizāniem Slavītos.

77 Telefonintervija ar Bērzpils vidusskolas vēstures skolotāju Anitu Stepanovu. 2011. gada 5. septembris.

78 Intervija ar Nautrēnu vidusskolas vēstures skolotāju Valentīnu Turlaju. 2011. gada 10. janvāris. Rogovka; [Latvijas Nacionālo partizānu apvienība]. [2010]. *Nezināmais karš*. 73. lpp.; Nautrēnu pagasts. (2007). Nautrēnu pagasta teritorijas plānojums 2007–2019. *Rēzeknes novada informatīvais portāls*. Sk. 2011. 8. aug.: http://www.rezeknesnovads.lv/res/I_%20dala%20Nautreni_Paskaidrojuma%20raksts.pdf

79 Intervija ar V. Turlaju. 2011. gada 10. janvāris. Rogovka; Nautrēnu pagasts. (2007). Nautrēnu pagasta teritorijas plānojums 2007–2019.

80 Intervija ar V. Turlaju. 2011. gada 10. janvāris. Rogovka.



Piemineklis skolēnu nacionālās pretošanās kustības padomju okupācijai
“Latgales Vanagi” dalībniekiem Rogovkā pie Nautrēnu vidusskolas. *Klintas Ločmeles foto*

par neatkarīgu Latviju, zināja, ko grib. Viņi prata mīlēt savu dzimteni un savu tautu, upurēja dārgāko, kas cilvēkam ir – savu dzīvību.”⁸¹

Viļakas novada ŠĶILBĒNU PAGASTĀ

- ☞ Pie Rekavas vidusskolas atrodas piemiņas akmens, kura plāksnē iegravēti vārdi “*PAR TEVI TĒVUZEME Stompaku mežā un citās kauju vietās kritušajiem čekistu noslepkavotajiem Šķilbēnu apkārtnes nacionālajiem partizāniem 1944.–1945. g.*” Zem tiem – arī teksts: “*Mums bija jāmirst, lai dzīvotu simti. Nebija lemts Toreiz Latvijai zelt. Tiem pēc kariem, kas palika dzīvi, Būs no jauna Jums Latviju celt.*” Pieminēklis uzstādīts netālu no vietas, kur 1946. gada 17. jūnijā krituši pieci nacionālie partizāni. Atklāts 2009. gada 17. jūnijā, piedaloties zemessardzes pārstāvjiem, jaunsargiem un nacionālajiem partizāniem Tadeušam Supem un Jāzepam Loginam. Piemiņas zīmes autors – Pēteris Kravalis.⁸²

81 Šī piemiņas vieta nosaukta pie Nautrēnu pagasta, jo to aptaujas anketās bija norādījuši vairāki skolēni. Vairāk sk.: [Latvijas Nacionālo partizānu apvienība]. [2010]. *Nezināmais karš*. 71. lpp.

82 [Latvijas Nacionālo partizānu apvienība]. [2010]. *Nezināmais karš*. 61. lpp.; Bobrova, I. (2009). *Piemineklis nacionālajiem partizāniem Rekavā. Balvu reģiona kultūrvēstures datubāze*. Sk.: 2011. 8. aug.: <http://www.balvurcb.lv/kb/?View=entry&EntryID=636>



Piemineklis Šķilbēnu apkārtnes nacionālajiem partizāniem pie Rekavas vidusskolas. *Klintas Ločmeles foto*



Baltais krusts nogalināto nacionālo partizānu atbalstītāju piemiņai mežā aiz Rekavas vidusskolas. *Klintas Ločmeles foto*

- ☞ Ejot pa nogāzi lejup gar Rekavas vidusskolas ābeļdārzu un nogriežoties pa kreisi gar upes malu, mežā redzams Baltais krusts. Tas simbolizē nogalināto nacionālo partizānu atbalstītāju piemiņu. Rekavas vidusskolas vēstures skolotāja Ivita Slišāne stāsta, ka tur noslēdzas lāpu gājiens Lāčplēša dienā vai Latvijas neatkarības proklamēšanas svētkos (kā kurā gadā).⁸³

Balvu novada TILŽAS PAGASTĀ

- ☞ 1998. gada 20. novembrī Tilžas centrā pie bijušās čekas mājas uzstādīts piemineklis “*Tilžas novada nacionālajiem partizāniem – cīnītājiem par Latvijas brīvību un neatkarību 1940.17.VI–1961.31.XII*”; Pēc trim gadiem pie pieminekļa tika novietota plāksne ar 84 cilvēku vārdiem un uzvārdiem, kuri piedalījās vai atbalstīja pretpadomju kustību Balvu rajonā.⁸⁴ Pieminekļa un plāksnes autors – Pēteris Kravalis.
- ☞ 1997. gada rudenī iesvētīts Baltais krusts Akuču purva malā, kur čekisti un iznīcinātāji aprakuši kaujas operācijās kritušos aptuveni 30 nacionālos partizānus, no kuriem tikai daļa tika pārapbedīti.

⁸³ Telefonintervija ar Rekavas vidusskolas vēstures skolotāju Ivitu Slišāni. 2011. gada 18. jūlijs.

⁸⁴ Bobrova, I. (2009). Piemineklis Tilžas novada nacionālajiem partizāniem. *Balvu reģiona kultūrvēstures datubāze*. Sk. 2011. 8. aug.: <http://www.balvurcb.lv/kb/?View=entry&EntryID=374>

- ☞ 1997. gada rudenī Lielgrīvas mežā atklāts Baltais krusts nacionālo partizānu grupas komandierim Andrejam Roskošam.
- ☞ Tilžā ir arī pieminēklis nacionālajiem partizāniem A. Bružem un A. Pūcem. Tas novietots 1949. gadā, bet tolaik, lai slēptu patieso iemeslu, uz akmens bija norāde, ka tajā vietā iestādīts ozoliņš.⁸⁵
- ☞ Grīvas mežos atrodas Tilžas novada nacionālo partizānu mītnes “Purvsaliņas”. Bunkuri tajās jau ir iegruvuši, un tikai vērīgs skatītājs starp kokiem pamanīs Stompaku partizānu nometnes komandiera Staņislava Ločmeļa (“Dūzes”) apbedījuma vietu, par kuru liecina vienīgi uz sāniem sasvēries neapstrādāta koka krusts, uz kura informācija par apglabāto uzrakstīta ar melnu flomāsteru.

VIĻAKAS PILSĒTĀ

- ☞ Iebraucot no Medņevas puses, ceļa malā pie Viļakas Romas katoļu baznīcas (pretī Viļakas sociālās aprūpes centram) redzama piemiņas vieta Ziemeļlatgales nacionālajiem partizāniem, atklāta šās organizācijas pirmajā salidojumā 1995. gada 3. jūnijā.⁸⁶ Piemiņas vieta veidota no divām stūrī sakļautām betona sienām. To vidū novietots laukakmens ar vēstījumu: “*Tava tauta nezudīs, kad tu iesi mirt par tautu*”. Tam blakus 2008. gada 20. jūnijā novietota piemiņas plāksne ar 55 partizānu vārdiem (un piebildi “*Arī tiem, kuru vārdi palika nezināmi*”) un vēstījumu:

*“Ziemeļlatgales nacionālie partizāni! Jūs ziedojāt savas dzīvības Latvijai cīņā pret
komunistisko okupācijas režīmu! Jūs, Pētera Supes (1920–1946) izveidotajā un vadītajā
Latvijas nacionālo partizānu apvienībā 1944. gadā uzsākāt cīņu pret noziedzīgo
režīmu, mūžīga piemiņa jūsu cīņai!*

Celies, Pēteri Supe, Dvēsele karā kautā!

Šodien Tavs asins upuris, Augšām cēlies tautā.

Iziet mūžīgi dzīvot; Jauna spēkā un sparā,

Uzvijas, uzplīvo, uzpalo; Augšāmskrejošā karogā!” (Bronislava Martuževa)⁸⁷

⁸⁵ Bobrova, I. (2009). Pieminēklis nacionālajiem partizāniem A. Bružem un A. Pūcem Tilžā. *Balvu reģiona kultūrvēstures datubāze*. Sk. 2011. 8. aug.: <http://www.balvurcb.lv/kb/?View=entry&EntryID=587>

⁸⁶ [Latvijas Nacionālo partizānu apvienība]. [2010]. *Nezināmais karš*. 53. lpp.

⁸⁷ Turpat.



Uzraksts pie ieejas Tilžas novada nacionālo
partizānu mītnēs Grīvas mežos.
Olgas Procevska foto



Piemineklis Tilžas novada nacionālajiem
partizāniem ciemata centrā blakus autobusa
pieturai, netālu no bijušās čekas mājas.
Klīntas Ločmeles foto

Stompaku partizānu nometnes
komandiera Staņislava Ločmeļa
("Dūzes") apbedījuma vieta Tilžas
novada nacionālo partizānu mītnēs
"Purvasalīnas" Grīvas mežos.
Klīntas Ločmeles foto





Balvu-Viļakas šosejas malā
piemineklis Stompaku
purva kaujās kritušajiem
nacionālajiem partizāniem
divas nedēļas pēc tā atklāšanas
2011. gada augustā.
Klintas Ločmeles foto



Blakus piemiņas vietai Ziemeļlatgales
nacionālajiem partizāniem Viļakā
uzstādīts arī atsevišķs piemineklis
Ziemeļaustrumu nacionālo partizānu ko-
mandierim Pēterim Supem ("Cinītim").
Klintas Ločmeles foto



Piemiņas vieta
Ziemeļlatgales
nacionālajiem
partizāniem pie
Viļakas Romas katoļu
baznīcas.
Klintas Ločmeles foto

☞ Blakus šim piemiņas zīmēm 2005. gada 28. maijā atklāts arī atsevišķs piemineklis Ziemeļaustrumu nacionālo partizānu komandierim Pēterim Supem (“Cinītim”). 1946. gada 1. aprīlī viņu nogalināja NKVD aģents kaujinieks Jānis Klimkāns.⁸⁸ Piemineklis atrodas Otrā pasaules kara laikā izrakto tranšeju, kurās čekisti apraka nošautos nacionālos partizānus, malā. Zem šīs piemiņas vietas ievietota arī kapsula ar 386 kritušo nacionālo partizānu vārdiem, kauju aprakstiem un materiāliem par partizānu komandieri.⁸⁹ Pētera Kravaļa veidotajā pieminekļī iekalti vārdi: “*Tev, Latvija, es paliku uzticīgs līdz pēdējam elpas vilcienam*”.



Nacionālo partizānu nometnē Stompaku purvā. Klintas Ločmeles foto

☞ 2011. gada vasarā Viļakas novadā Balvu–Viļakas šosejas malā pretī Stompaku purvam tika atklāta piemiņas zīme nacionālās pretošanās kustības dalībniekiem, atceroties kauju Stompaku purvā 1945. gada martā. Pirms tam pieminekļa pamatos tika iebūvēta kapsula ar vēstījumu nākamajām paaudzēm par to dienu notikumiem.⁹⁰

88 [Latvijas Nacionālo partizānu apvienība]. [2010]. *Nezināmais karš*. 53. lpp.; Bobrova, I. (2009). Piemineklis Ziemeļaustrumu nacionālo partizānu komandierim Pēterim Supem – “Cinītim”. *Balvu reģiona kultūrvēstures datubāze*. Sk. 2011. 8. aug.: <http://www.balvurcb.lv/kb/?View=entry&EntryID=358>

89 Bobrova, I. (2009). Piemineklis Ziemeļaustrumu nacionālo partizānu komandierim Pēterim Supem (“Cinītim”).

90 Gabranovs, E. (2011, 30. jūl.). Iemūrē kapsulu. *Vaduguns*. 1. lpp.; Logina, Z. (2011, 13. aug.). Atklāj pieminekli. *Vaduguns*. 1. lpp.

Uz pieminekļa lasāmas dzejas rindas:

*“Mums bija jāmirst, lai dzīvotu simti,
Nebija lemts toreiz Latvijai zelt.
Tiem pēc kariem, kas palika dzīvi,
Būs no jauna Jums Latviju celt.”*

Ziemeļlatgales laikrakstā “Vaduguns” pieminekļa autors Pēteris Kravalis teic, ka tā ir lielākā nacionālās pretošanās kustības piemiņas zīme bijušā Balvu rajona teritorijā.⁹¹

Balstoties uz Balvu reģiona kultūrvēstures datubāzē⁹² pieejamo informāciju par pieminekļiem un piemiņas vietām, var secināt, ka šajā apvidū nacionālajiem partizāniem veltīto pieminekļu uzstādīšanā pamatā vērojami trīs posmi. **Pirmais** datējams ar pirmajiem gadiem pēc neatkarības atjaunošanas – aptuveni no 1991. līdz 1995. gadam (ieskaitot). Jaunās komemoratīvās kultūras veidošana paredzēja tajā iekļaut notikumus un personas (piemēram, nacionālos partizānus), kas padomju posmā bija izslēgti ne vien no publiskas atceres, bet arī no publiska diskursa kopumā (izņemot nosodījumu). Tā, piemēram, 1992. gada septembrī tika uzstādīts Baltais krusts Rugājos “Rugāju zemē guldīto vācu karavīru un nacionālo partizānu piemiņai”.⁹³ Datubāzē skaidrots, ka tas “kļuva par vietu, kur piederīgajiem nolikt savus ziedus”.⁹⁴ 1995. gadā atklāta arī piemiņas vieta nacionālajiem partizāniem Viļākā.

Šāda vēstures pārorientēšana bija attiecināma ne tikai uz komemoratīvajā kultūrā (jaun)ietvertajiem nacionālajiem partizāniem, bet arī uz citiem padomju laikā noliegtiem vēstures aktoriem. Piemēram, 1990. gadā Balvu pilsētas parkā atklāts Baltais krusts “kara hospitālī mirušo vācu karavīru apbedījuma vietā”. Turpat divus gadus vēlāk arī uzstādīts piemiņas akmens.⁹⁵

Otrs nacionālajiem partizāniem veltīto pieminekļu uzstādīšanas periods Balvu reģionā saistāms ar 20. gs. 90. gadu nogali (pamatā 1997.–1999. gads) un pašu gadsimtu miju. Latvija jau bija pārdzīvojusi pirmās sociālekonomiskās transformācijas un

91 Gabranovs, E. (2011. 30. jūl.). Iemūrē kapsulu. 1. lpp.

92 Datubāzes adrese: <http://www.balvurcb.lv/kb/?CategoryID=35>

93 Bobrova, I. (2009). Baltais krusts Rugājos. *Balvu reģiona kultūrvēstures datubāze*. Sk. 2011. 8. aug.: <http://www.balvurcb.lv/kb/?View=entry&EntryID=367>

94 Turpat.

95 Bobrova, I. (2009). Baltais krusts Balvu pilsētas parkā. *Balvu reģiona kultūrvēstures datubāze*. Sk. 2011. 8. aug.: <http://www.balvurcb.lv/kb/?View=entry&EntryID=380>

izvirzījusi mērķi iestāties Eiropas Savienībā. Šajos gados arī vairākas pašvaldības bija nobriedušas uzstādīt pieminekļus nacionālajiem partizāniem. Piemēram, Tilžas pagastā 1997. gadā atklāti Baltie krusti Akuču purva malā un Lielgrīvas mežā. 1998. gadā Balvu pilsētas katoļu kapsētā uzstādīts piemineklis Romūkstu kaujā kritušo nacionālo partizānu piemiņai. 2001. gada rudenī piemiņas akmens nacionālajiem partizāniem tika atklāts Tilžas centrā.

Trešais posms vērojams gandrīz 10 gadus pēc otrā sākuma. Pēc pāris gadus ilgas pauzes 21. gs. pirmās desmitgades otrajā pusē atsākās piesātināts jaunu piemiņas vietu ierīkošanas laiks nacionālajiem partizāniem. Tā 2005. gadā uzstādīts piemineklis Pēterim Supem. 2006. gadā atklāts piemineklis Bērzpils nacionālajiem cīnītājiem, 2007. gadā izveidota piemiņas vieta nacionālajai pretošanās kustībai Rugāju pagastā, bet 2009. gadā – piemiņas akmeņi pie Rekavas vidusskolas un Baltinavas autoostas. 2010. gadā atklāts monuments Viksnas apkārtnes nacionālajiem brīvības cīnītājiem pie Stacijas pamatskolas Viksnas filiāles.⁹⁶

Kopumā šajos gados ierīkota ievērojama daļa bijušā Balvu rajona teritorijā esošo nacionālo partizānu piemiņas vietu. Pašreizējie notikumi rosina domāt, ka šis etaps joprojām turpinās, jo 2011. gada jūlija beigās ceļa posma Balvi–Viļaka malā pretī Stompaku purvam tika iemūrēta kapsula ar vēstījumu nākamajām paaudzēm, bet 11. augustā atklāta piemiņas zīme, īpaši godinot 1945. gada 2. un 3. marta kaujā kritušo nacionālo partizānu piemiņu.

Nacionālajiem partizāniem veltīto piemiņas vietu izveide Nautrēnu pagastā saskan ar šīs pretestības kustības atceres posmiem Balvu reģionā – tās ierīkotas nosacīti pirmā un otrā pieminekļu atklāšanas perioda laikā 1996. gadā un gadsimtu mijā.

Gatavojoties jauna pieminekļa nacionālās pretošanās kustības dalībniekiem uzstādīšanai pie Stompaku purva 2011. gada vasarā, Balvu novada Nacionālās pretošanās kustības dalībnieku un politiski represēto personu lietu komisijas priekšsēdētājs Zigfrīds Berķis bija pārliecināts, ka tā “nacionālo partizānu piemiņai nebūs pēdējā mūsu pusē”, –norāda laikraksts “Vaduguns”.⁹⁷ Taču šāda pārliecība, kā lasāms avīzes agrāko gadu publikācijas, nav valdījusi vienmēr. Piemēram, pirms pieciem gadiem (2006. gada novembrī) rakstā par piemiņas akmens atklāšanu Bērzpils puses nacionālajiem partizāniem ir ietverts Latvijas Nacionālo partizānu apvienības valdes

96 Bobrova, I. (2010). Piemineklis Viksnas apkārtnes nacionālajiem brīvības cīnītājiem. *Balvu reģiona kultūrvēstures datubāze*. Sk. 2011. 8. aug.: <http://www.balvurcb.lv/kb/?View=entry&EntryID=752>

97 Gabranovs, E. (2011, 30. jūl.). Iemūrē kapsulu. 1. lpp.

priekšsēdētāja Ojāra Stefana stāsts, ka pieminēkļa atklāšana bija iecerēta jau maijā, “bet tā nenotika, jo pagātnes notikumus cilvēki tomēr vērtē dažādi, sabiedrībā sākās diskusijas par varoņu tēmu”.⁹⁸ Radusies pretestība idejai. Viņš nākotnē raudzījās pesimistiski, paredzot, ka šādu pieminēkļu atklāšana noritēs vēl sarežģītāk un, iespējams, tie pat būšot jānoņem.⁹⁹ Taču nacionālās pretošanās kustības padomju okupācijai veltīto pieminēkļu atklāšanas dinamika bijušā Balvu rajona teritorijā liecina, ka tieši pēdējā piec gadē ir uzstādīta ievērojama daļa jaunu piemiņas zīmju.

Vairāki nacionālajiem partizāniem veltītie pieminēkļi ir novietoti simboliskās vietās – ne tikai kauju vai bunkuru apvidū, bet arī ciematu un pilsētu centros (piemēram, Viļakas pilsētā pie baznīcas, Tilžā pie autobusu pieturas līdzās galveno ceļu krustojumam, arī Baltinavā – blakus autobusu pieturai), kuros, kā stāsta iedzīvotāji, pēc padomju represīvo orgānu rīkojuma publiskai apskatei (ar mērķi iebaidīt un provocēt vietējos iedzīvotājus) tika novietoti nogalinātie cilvēki. Ir nostāsts, ka arī nogalinātā Pētera Supes mirstīgās atliekas tagadējās Viļakas autoostas teritorijā gulējušas vairākas dienas. Uz viņa krūtīm bijis uzraksts: “Latgales bandītu vadonis”.¹⁰⁰

Pētījumā ietvertajās apdzīvotajās vietās piemiņas akmeņu uzstādīšana netika viennozīmīgi vērtēta, ko, visticamāk, ir noteikusi gan sāpīgā personiskā vai ģimenes pieredze, gan padomju laikā ieaudzinātā ideoloģija. “Kad pagastā tika aptaujāti iedzīvotāji par iespēju novietot pieminēkli un kurā vietā, viedokļi bija dažādi. Daži patiešām arī uzskatīja – kāpēc tiem “bandītiem” ir jāliek?” stāsta Baltinavas vidusskolas vēstures skolotāja Inta Ludborža.¹⁰¹ Līdzīga situācija bijusi arī Tilžā, tostarp daļa iedzīvotāju paudusi attieksmi, ka viņi nemaz neies uz Balto krustu atklāšanu, saka Tilžas vidusskolas vēstures skolotāja Aina Rakstiņa.¹⁰²

“No mūsu pašu iedzīvotājiem personīgi pie manis ar kritiku par to nav bijis neviens. Man teica, ka ir cilvēki, kas uzskata – labāk lai neuzliek, necilā atmiņas. Tomēr domāju, ka, uzliekot piemiņas akmeni, darījām pareizi,” atzīst Baltinavas novada domes priekšsēdētāja Lidiņa Siliņa.¹⁰³ Viņa tolaik saņēmusi sašutuma pilnu kādas citur dzīvojošas personas telefona zvanu ar pārmetumu, kā Baltinava ko tādu ir atļāvusies

98 Sprudzāne, M. (2006, 4. nov.). Pieminēkli nacionālajiem partizāniem vērtē dažādi. *Vaduguns*. 1. lpp.

99 Turpat.

100 Gabranovs, E. (2011. 30. jūl.). Iemūrē kapsulu. 1. lpp.; [Latvijas Nacionālo partizānu apvienība]. [2010]. *Nezināmais karš*. 53. lpp.

101 Intervija ar Baltinavas vidusskolas vēstures skolotāju Intu Ludboržu. 2010. gada 1. novembris. Baltinava.

102 Intervija ar Tilžas vidusskolas vēstures skolotāju Ainu Rakstiņu. 2010. gada 29. oktobris. Tilža.

103 Intervija ar Baltinavas novada domes priekšsēdētāju Lidiņu Siliņu. 2010. gada 5. novembris. Baltinava.

izdarīt. Negatīvā attieksme tika pamatota, ka nacionālie partizāni esot šāvuši un laupījuši, saka L. Siliņa, piebilstot, ka Baltinavā uzstādītais piemineklis nav tieši nacionālajiem partizāniem, bet ikvienam, kas ir gājis bojā cīņā par brīvību.

Intervējamie ir vienisprātis, ka par šo tēmu vietējie cilvēki daudz ko noklusē. Atmiņas ir sāpīgas un dažādas. It sevišķi klusē tie, kuru ģimenes (mierīgie iedzīvotāji) ir cietušas nacionālo partizānu darbības dēļ, tāpat arī tās, kuru tuvinieki bija starp kustības dalībniekiem. Tikmēr ir arī daļa sabiedrības, kam nacionālo partizānu darbību apvij patriotisma oreols. Tilžas pagasta pārvaldnieks Vilnis Dzenis stāsta, ka pie pieminekļa nereti ir nolikti ziedi, turklāt pavasarī paši pagasta iedzīvotāji nesa un stādīja samtenītes tā priekšā.¹⁰⁴

Pētījumā iekļauto apdzīvoto vietu komemoratīvā kultūra ir līdzīga (atšķiras vien dažī rīkote pasākumi vai to norises rituāli), un tā tiek uzturēta, pateicoties skolās, pašvaldības un muzeju iniciatīvai.

Kad Padomju Savienības Uzvaras dienas atzīmēšanu un padomju partizānu piemiņas vietu sakopšanu strauji nomainīja jaunā – nacionālās valsts – memoriālā politika, piemiņas pasākumu maiņa bija smaga, pēkšņa, nepārdomāta, uzskata intervētie pedagogi un pašvaldību darbinieki. Tika noliegts padomju mantojums, taču informācijas, kas un kāpēc ir pelnījis tikt pieminēts neatkarīgajā Latvijā, bija maz. Tāpēc “daudziem tā nomaina nemaz nenotika”, domā Tilžas kultūrvēstures izpētes centra vadītāja Rutta Silauniece.¹⁰⁵ Piemēram, centra iedzīvotāji, redzot, ka tiek uzstādīts jauns piemiņas akmens, varbūt kaut ko uzzināja par nacionālajiem partizāniem, bet “daļai tas tā arī palika “kaut ko tur uzlika” limenī, sevišķi, ja ģimenē nebija saistības ar nacionālajiem partizāniem vai viņu atbalstītājiem”.¹⁰⁶

Lai gan kopš nacionālās pretestības kustības cīņām ir pagājuši gandrīz 60 gadi, šī tēma joprojām ir sāpīga un neizrunāta, ko var apzīmēt ar sociālās traumas jēdzienu. To padziļināja tēmas privātā noklusējuma un oficiālā nosodījuma periods padomju gados un iedzīvotāju sastāva maiņa. Piemēram, nacionālais partizāns Jānis Barkovskis rakstīja: “Daudzi mani cīņu biedri bija krituši, daži legalizējušies Viļakas čekā. Dažiem bija izdevies sagādāt viltus dokumentus un aizbraukt meklēt darbu un dzīves vietu uz attālākiem rajoniem.”¹⁰⁷ Arī represētajiem, pārnākot no ieslodzījuma vietām, tika kavēta

104 Intervija ar Balvu novada Tilžas pagasta pārvaldnieku Vilni Dzeni. 2010. gada 29. oktobris. Tilža.

105 Intervija ar Tilžas kultūrvēstures izpētes centra vadītāju Ruttu Silauneci. 2010. gada 29. oktobris. Tilža.

106 Turpat.

107 Barkovskis, J. (2002). *Zaļo cietokšņu varoņu piemiņai*. Balvi: [bez izd.]. 96. lpp.

atgriešanās viņu dzimtajā pusē. Lokālās atmiņas uzturēšanā par nacionālo pretestību tās dalībniekiem un atbalstītājiem bija maza loma. Tā, ritot laikam, daļai vietējo iedzīvotāju ikdienā šī tēma par sevi atgādināja arvien mazāk, taču ugunskurā ogles joprojām palika gruzdošas – aktualizējot nacionālo partizānu tēmu, piemēram, pieminēkļu aspektā, tās atkal iegailējās.



Aizmirstībā ieaudzis pieminēklis padomju partizāniem Grīvas mežos.
To rotā piecstaru zvaigzne un vārdi “*Kaut skujām sevi sedzām*”.
Olgas Procevska foto

Kopumā aplūkotajās apdzīvotajās vietās memoriālā kultūra nav homogēna. Tajās 20. gs. 90. gadu sākumā sākās piemiņas vietu izveide nacionālajiem partizāniem, bet jau gadu desmitus iepriekš pastāvēja piemiņas vietas padomju partizāniem un citiem padomju aktīvistiem. Piemēram, Grīvas mežu masīvā atrodas ne tikai “Purvsaliņu” nacionālo partizānu mītnes, Baltais krusts nacionālo partizānu bunkurā un krusts pretestības kustības komandierim Andrejam Roskošam, bet arī padomju partizānu brigādes komandiera A. Baloža kaps, pieminēklis tā dēvētajā Meiteņu kalniņā, kurā 1944. gadā gāja bojā padomju partizānu brigādes jauno partizānu grupa, kā arī monuments padomju partizāniem ar piecstaru zvaigzni un iegravētiem vārdiem “*Kaut skujām sevi sedzām*”. Tādējādi zināmu ieskatu Latvijas vēstures norisēs un dažādajās kolektīvajās atmiņās un pagātnes interpretācijās var gūt pat pēc viena meža teritorijā ierīkotajām piemiņas vietām un to sakoptības/aizmirstības.



Baltais krusts nacionālo
partizānu bunkurā Grīvas mežos.
Olgas Procevska foto



Kāpnes ved uz pieminēto, kas uzstādīts vietā,
kur 1944. gadā Grīvas mežos gāja bojā padomju
partizānu brigādes jauno partizānu grupu.
Vietējie iedzīvotāji to dēvē par Meiteņu kalniņu.
Klīntas Ločmeles foto



Padomju partizānu brigādes komandiera
A. Baloža kapa vieta Grīvas mežos.
Olgas Procevska foto



Baltais krusts nacionālo
partizānu grupas komandierim
Andrejam Roskošam Grīvas mežos.
Olgas Procevska foto

Mediētā kolektīvā atmiņa: piemiņas vietu attainojums vietējos laikrakstos

Viens no kolektīvās atmiņas veidošanas resursiem ir mediji. Uzdevumu informēt par reģionālajiem/lokālajiem notikumiem bijušā Balvu rajona teritorijā veic laikraksts “Vaduguns”, kas pēc administratīvi teritoriālās reformas sevi apzīmē par Ziemeļlatgales izdevumu. Savukārt par Nautrēnu pagasta aktualitātēm, pēc pašu iedzīvotāju teiktā, informē laikraksti “Vietējā”, “Rēzeknes Vēstis” un reizēm arī – “Ludzas Zeme”. Lai varētu novērtēt vietējo avīžu līdzdalību kolektīvās atmiņas veidošanā par nacionālo pretošanās kustību padomju okupācijai, analizēju to numurus dažas dienas pirms un pēc nacionālo partizānu atceres pieminēkļu atklāšanas bijušā Balvu rajona teritorijā un Rēzeknes novada Nautrēnu pagastā.

Vietējām avīzēm ir bijusi svarīga loma padomju gados noklusētās/nosodītās vēstures “pārstāstīšanā” 20. gs. 90. gadu sākumā. Piemēram, “Vaduguns” īpašā rubrikā “Vēsture – zināmā un vēl nezināmā” 1993. gadā vienā no numuriem gandrīz visa lapa bija veltīta nacionālajiem partizāniem un Stompaku kaujas aprakstam.¹⁰⁸ 1991. un 1992. gadu mijā laikrakstā bija aktualizēts jautājums par padomju okupācijas laikā nomontētā “Balvu Staņislava” jeb pieminēkļa “Latgales partizānu pulka kritušajiem karavīriem 1919.–1920. g.” likteni.¹⁰⁹ Tāpat šajos avīzes numuros publicēta rakstu sērija “Kārlis Ulmanis un 15. maijs”. Vietējās avīzes savā dienaskārtībā iekļāva arī rakstus 14. jūnija deportāciju atcerei u.tml. Komunikācijas pētnieki, analizējot deportāciju atceres pasākumu atainojumu presē, ir secinājuši, ka “līdz 1989. gadam piemiņas brīžu atainošanā dominē nacionālie mediji, bet vēlāk to darbīgums noplok, turpretī lokālajos preses izdevumos publikāciju īpatsvars pieaug”.¹¹⁰

Lai arī lokālie laikraksti piedalījās jaunās vēstures interpretācijas veidošanā, tomēr saistībā ar nacionālo partizānu diskursu sākumā tie bija piesardzīgi. Piemēram, 1995. gada jūnijā Viļakā atklāja piemiņas vietu nacionālajai pretošanās kustībai, taču šis notikums “Vadugunī” nav radis publicitāti (turpretī deportāciju tematikas raksti

108 Berķis, Z. (1993, 3. marts). Lielo 1945. gada 2. marta nacionālo partizānu kauju atceroties. *Vaduguns*. 2. lpp.

109 Berķis, Z. (1992, 7. janv.). Vēlreiz par pieminēkli. *Vaduguns*. 3. lpp.; 1993. gadā šo pieminēkli atklāja no jauna.

110 Kaprāns, M., Procevska, O., Uzule, L. (2011). Deportāciju pieminēšanas atainojums Atmodas laika preses izdevumos. Grām.: Kaprāns, M., Zelče, V. (red.). *Pēdējais karš: Atmiņa un traumas komunikācija*. 2. izd. Rīga: LU SZF SPPI, Mansards. 161. lpp.

attiecīgo datumu numuros ietverti divreiz). Savukārt par “Latgales Vanagiem” veltītās piemiņas plāksnes atklāšanu “Ludzas Zeme” un “Rēzeknes Vēstis” ir informējušas īsajās dažu teikumu ziņās kā par gaidāmu notikumu, bet pēc tam pašu pasākumu nav atspoguļojušas.¹¹¹

Pastiprināta pievēršanās nacionālās pretošanās kustības padomju okupācijas tematikai saistībā ar tās piemiņas vietām notika 20. gs. 90. gadu otrajā pusē. Proti, “Vaduguns”:

- ☞ 1997. gadā informēja par Tilžas pagastā iesvētītiem Baltajiem krustiem;¹¹²
- ☞ 1998. gadā – par pieminekļu atklāšanu Tilžā un Balvu pilsētas kapos;¹¹³
- ☞ 2005. gadā laikraksta pirmā lappuse ziņoja par vēstījuma nākamajām paaudzēm iemūrēšanu Pēterim Supem veltītā pieminekļa pamatos;¹¹⁴
- ☞ 2006. gada rudenī avīzē lasāma publikācija par pieminekļa atklāšanu Bērzpils nacionālajiem partizāniem;¹¹⁵
- ☞ 2007. gadā – par izveidoto piemiņas vietu Rugāju puses nacionālajiem cīnītājiem;¹¹⁶
- ☞ 2008. gadā bija veidots raksts par piemiņas plāksnes atklāšanu Viļakā;¹¹⁷
- ☞ 2009. gadā “Vaduguns” informēja par pieminekļu atklāšanu Rekovā un Baltinavā;¹¹⁸
- ☞ 2010. gada vasarā avīzē bija ietverta publikācija par piemiņas zīmes atklāšanu Viksnā;¹¹⁹
- ☞ Laikraksts sekojis līdzī arī pagaidām pēdējām norisēm saistībā ar piemiņas vietu izveidi – 2011. gada 30. jūnijā tajā lasāms par kapsulas ar vēstījumu iemūrēšanu vietā, kur pēc divām nedēļām tika uzstādīts pieminekļis Stompaku kaujās kritušajiem,¹²⁰ un 13. augustā – par šā pieminekļa atklāšanu.¹²¹

111 Zeļča, I., Bilinska, I. (1996, 18. maijs). Pagastu ziņas. *Ludzas Zeme*. 1. lpp.; [B. a.]. (1996, 21. maijs). Vēstījums “Latgales Vanagiem”. *Rēzeknes Vēstis*. 1. lpp.

112 Zinkovska, I. (1997, 1. okt.). Iesvētīti Baltie krusti Tilžas pagastā. *Vaduguns*. 6. lpp.

113 Zinkovska, I. (1998, 25. nov.). Tilžā par vienu piemiņas vietu vairāk. *Vaduguns*. 1. lpp.; Gabranovs, E. (1998, 26. aug.). Tev, Latvija, līdz pēdējam elpas vilcienam palikām uzticīgi. *Vaduguns*. 1. lpp.

114 Gabranovs, E. (2005, 21. maijs). Vēstījums nākamajām paaudzēm. *Vaduguns*. 1. lpp.

115 Sprudzāne, M. (2006, 4. nov.). Pieminekli nacionālajiem partizāniem vērtē dažādi. 1. lpp.

116 Tušinska, I. (2007, 12. sept.). Brūces sadzīst – rētas paliek. *Vaduguns*. 2. lpp.

117 Gabranovs, E. (2008, 28. jūn.). Arī tiem, kuru vārdi palika nezināmi. *Vaduguns*. 3. lpp.

118 Logina, Z. (2009, 20. jūn.). Rekovā atklāj pieminekli nacionālajiem partizāniem. *Vaduguns*. 12. lpp.; Gabranovs, E. (2009, 31. okt.). Atklāj piemiņas zīmi. 1., 3. lpp.

119 Gabranovs, E. (2010, 26. jūn.). Viksnā atklāj piemiņas zīmi. *Vaduguns*. 3. lpp.

120 Gabranovs, E. (2011, 30. jūl.). Iemūrē kapsulu. *Vaduguns*. 1. lpp.

121 Logina, Z. (2011, 13. aug.). Atklāj pieminekli. 1. lpp.



Tilzā par vienu piemiņas vietu vairāk

[illegible]

NOTIKUMS Piektdiena, 23.

Nautrēnu pagasta Cisovkā atklāj piem plāksni nacionālajiem partizāniem

[illegible]

Atklāj pieminēkli

Savukārt, avīze “Vietējā” 2001. gadā ar plašu publikāciju (uz divām lapām) informēja par piemiņas zīmes atklāšanu nacionālajiem partizāniem Nautrēnu pagasta Cisovkā.¹²²

Lielākā daļa rakstu, kas vēsta par pieminekļu uztādīšanu nacionālai pretošanās kustībai pret padomju okupāciju, publicēti pirmajā lapā un papildināti ar fotoattēlu (bez tā ir tikai īsās ziņas par pieminekli “Latgales Vanagiem” Rogovkā). Arī citās lapās izvietotās publikācijas ir vismaz 1/3 lapas garas un ilustrētas ar fotogrāfijām. Iespējams, to atrašanās ne uz pirmās lapas saistāma ar citām attiecīgās nedēļas aktualitātēm, piemēram, datumu nelielās atšķirības dēļ raksts par pieminekļa atklāšanu Rekovā ir drīzajai Jāņu dienai veltītā “Vaduguns” numura 12. lappusē, jo šajā izdevumā galvenais akcents likts uz gaidāmajiem svētkiem. Taču kopumā vērojama lokālo avīžu tendence rakstus par pieminekļu nacionālajiem partizāniem atklāšanu (vai šā notikuma sagatavošanas darbiem) likt dienaskārtības augšgalā. Visticamāk tāpēc, ka tas lokālā līmenī ir salīdzinoši nozīmīgs notikums, kas izceļas ikdienas rutīnā.

Pārsvārā raksti veidoti kā reportāžas vai ziņas, ieskicējot vēsturisko kontekstu un ietverot citātus (vai to pārstāstus) no atklāšanas pasākumā izskanējušām uzrunām, kurās dažādu argumentu veidā pārsvārā akcentēta šāda pieminekļa uzstādīšanas nepieciešamība, nacionālo partizānu darbības nozīme. Nereti intervēti vieni un tie paši cilvēki, kas laikraksta publikācijās kļuvuši par viedokļu līderiem šajā tēmā, piemēram, laikrakstā “Vaduguns” – Z. Berķis, O. Stefans u.c. Lai gan dažās publikācijās ir norādīta pretrunīgā sabiedrības attieksme, kopumā materiāli pārsvārā veidoti kā “labās ziņas”, tādējādi netiešā veidā paužot atbalstu sabiedrības iepazīstināšanai ar nacionālās pretošanās kustības darbību, uzsverot tās nozīmi un nepieciešamību atzīt tās ieguldījumu Latvijas vēsturē.

122 Bilinska, I. (2001, 23. nov.). Nautrēnu pagasta Cisovkā atklāj piemiņas plāksni nacionālajiem partizāniem. *Vietējā*. 1., 18. lpp.

Nacionālā pretošanās kustība padomju okupācijai vidusskolēnu zināšanās un kolektīvajā atmiņā

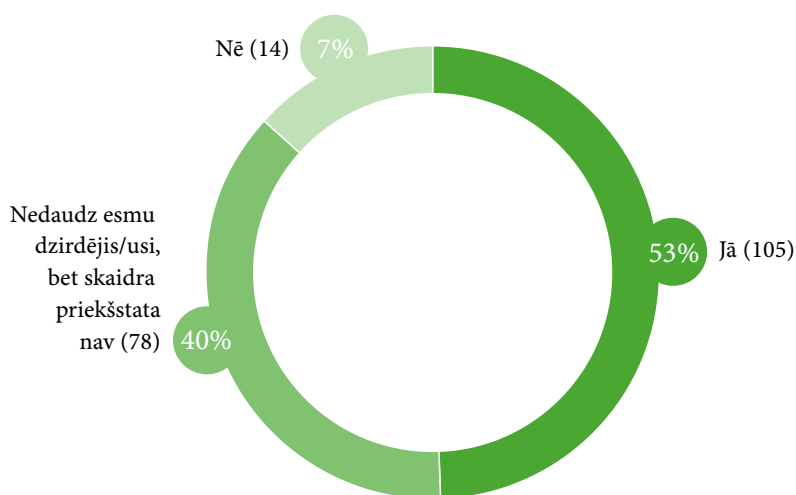
Šajā nodaļā apkopoti sešu Latgales skolu (Baltinavas, Bērzpils, Nautrēnu, Rekavas un Tilžas vidusskolu, Viļakas Valsts ģimnāzijas) 11.–12. klašu skolēnu aptaujas rezultāti no gandrīz 200 (198) skolēnu anketām, intervijām ar vēstures skolotājiem, pašvaldību pārstāvjiem, muzeju vadītājiem un ekspertiem.

Zināšanu lauks

Lai gan tikai 7% skolēnu atzīst, ka nezina, kas ir nacionālā pretošanās kustība padomju okupācijai, praktiski šo skaitu var uzskatīt lielāku. Arī daļa no respondentiem, kuri ir pārliecināti par savām zināšanām (53%) vai atzīmējuši daļēju informētību šajā tēmā (40%), turpmāk lūgti uzrakstīt ko vairāk par šo kustību (mērķi, darbības principus, kaujas, dalībnieku uzvārdus vai piemiņas vietas utt.), ir atstājuši neaizpildītas ailes vai snieguši aplamas atbildes.

Piemēram, kāds nacionālo partizānu kustības dalībniekiem pieskaitījis Raini un Jauno strāvu, cits kā partizānu literatūras paraugu citējis dzejnieka Eduarda Veidenbauma 19. gadsimta beigās rakstītās dzejas rindas “Mosties, mosties reiz, svabadais gars”. Vēl kāds piebildis, ka nacionālo partizānu darbībā “vislielākā nozīme bija jaunlatviešiem”. Daži skolēni Brīvības cīņu vietas un personības ir pārcēlušī uz nacionālo partizānu darbības laiku pēc Otrā pasaules kara, piemēram, Oskaru Kalpaku, Nāves salu un Tīrelpurvu. Kāds skolēns raksta, ka nacionālā pretošanās kustība padomju okupācijai viņam “saistās ar brīvības cīņām, kad Latvijas strēlnieku bataljons aizstāvēja Latvijas teritoriju no sveštautiešiem”.

Vai zini, kas bija nacionālā pretošanās kustība padomju okupācijai? N=197



Vienā no atbildēm lasāms, ka nacionālo partizānu mērķis bija “nostabilizēt brīvu un neatkarīgu Latvijas Republiku”, viņi “cīnījās par neatkarības pasludināšanu”, citā – ka “nacionālie un sarkanie partizāni pretojās”. Pāris skolēniem ir priekšstats, ka šī pretošanās kustība saistāma ar Atmodas periodu, gan nosaucot “Helsinkus-86”, Baltijas ceļu un barikādes, gan apgalvojot “brauca uz Rīgu civiliedzīvotāji”, gan norādot šādu pozitīvu iznākumu: “Pretošanās ilga vairākas dienas, pretojās padomju okupācijai un uzvarēja.” Daļa skolēnu pieļauj, ka nacionālie partizāni varētu būt apglabāti vietējos (padomju) brāļu kapos. Kāds skolēns arī uzskata, ka par godu šiem pretošanās kustības dalībniekiem ir uzcelta “Brīvības statuja”, lasāmas arī citas nepareizas atbildes. Var nojaust, ka pāris skolēnu pēc būtības par nacionālo partizānu kustību kaut ko zina, taču acīmredzami neprot to izteikt jēdzieniski precīzi, piemēram, rakstot “krievu–padomju vara”, “latvieši pretojās padomju okupācijai, nevēlējās pakļauties Krievijai” u.c.

Neraugoties uz šīm kuriozajām atbildēm, vairums anketu tomēr liecina par vidusskolēnu mazāku vai lielāku erudīciju pretošanās kustības jautājumos, sākot no pavisam lakoniska ieraksta “pret padomju varu”, “cīnījās pret PSRS” vai “mērķis – brīva Latvija” līdz nedaudz izvērstākiem skaidrojumiem, kuros akcentēti vairāki 1. tabulā apkopotie aspekti. Lai gan daži no tiem pārklājas, tomēr iezīmējas pieci galvenie skolēnu zināšanu virzieni par nacionālajiem partizāniem.

Ko 11.–12. klašu skolēni zina par nacionālo pretošanās kustību padomju okupācijai*Atbildes nav īsinātas, saglabāta respondentu valoda*

Ciņa par neatkarīgu Latviju	Slēpšanās, neoficiāla darbība	Vardarbība, negatīvs vērtējums
“neatbalstīja Padomju Savienības okupāciju. Vēlējās brīvu Latviju”	“nacionālie partizāni neiestājās armijā, slēpās un sabotēja Padomju varas armiju”	“darbojās tā, ka bija ļoti daudz uzbrukumu uz nevainīgiem cilvēkiem”
“mērķis – atbrīvot Latviju no padomju okupantiem, dzīvot brīvā Latvijā, runāt latviešu valodā, skolā - mācīties latviešu valodu”	“tā bija kustība, kas bija vērsta pret padomju varu. Šī kustība parādīja, ka latvieši nav mierā ar pastāvošo kārtību. Tā cīnījās ar padomju varu gan laupot, gan nedaudz militāri”	
“iedzīvotāji, kuri apvienojās cīņai pret padomju varu, cīnījās par brīvību”	“nacionālie partizāni, tie bija par brīvu, neatkarīgu valsti, tie slēpās mežos un uzbruka Sarkanajiem partizāniem”	
“es uzskatu, ka nacionālā pretošanās kustība, kas bija vērsta pret padomju okupāciju, balstījās uz savas valsts patriotiem, kas nevēlējās savu valsti redzēt zem citas valsts sloga”	“tie bija tā sauktie mežabrāļi jeb nacionālie partizāni, kas dzīvoja mežos un, iespējams, uzbruka padomju atbalstošajiem cilvēkiem”	
“kustība pret padomju varu, kas gribēja atgūt neatkarību Latvijā”	“bruņotas vienības, kas slēpās mežos un uzbruka komunistiem”	
“nacionālie partizāni darbojas pret padomju varu, veicot bruņotus uzbrukumus padomju armijas vienībām, dzīvoja mežā”		
“tie pārsvarā bija slepeni grupējumi, kas iestājās pret padomju okupāciju un kas bija par Latvijas neatkarības atjaunošanu”		“partizāni, ko sauca par bandītiem, pretojās padomju okupācijai”
“nacionālā pretošanās kustība bija slepena organizācija, kurā darbojās jaunieši (bieži vien pat no 16 gadiem), kuru mērķis bija cīņa par Latvijas neatkarību 2. pasaules kara laikā”		“tie bija ļauni cilvēki, kas notiesāja visus cilvēkus, kas viņiem bija ceļā. Tā darbojās organizēti”

Cīņa par neatkarīgu Latviju		Slēpšanās, neoficiāla darbība	Vardarbība, negatīvs vērtējums
“tā bija skolēnu un pieaugušo organizācija, kuri pretojās okupācijai, viņi bija pagrīdē, slepeni mēģināja atjaunot Latviju”			“mēģināja pretoties krievu-padomju varai, apšaujot tos, kas mēģināja noturēt varu”
“ši kustība darbojās latviešu tautas labā un pretojās padomju okupācijas darbībām. Nac. pret. kustības dalībnieki bija īpaši apdraudēti no pad. okupācijas, jo šī kustība bija aizliegta”			
“darbojās slepeni, nepiekrita padomju varas režīmam, mēģināja slēpties un neatklāt savas identitātes, aģitēja cilvēkus nepiekrīst un nepakļauties padomju varai”			
“ši kustība pretojās padomju okupācijai un tās kustībā iesaistītajiem cilvēkiem, dalībniekiem. Neievēroja to noteikumus un slēpās, parasti mežos, lai tos neatrastu”			
“kaujinieku grupa, kas mēģināja atbrīvot cilvēkus no padomju okupācijas”			
“nacionālās pretošanās kustības vērsās pret padomju okupāciju, veidojot savas grupas pa visu Latviju, slēpjoties mežos un cīnoties pret tiem bija daudz nodevēju, bet tāpat viņi cīnījās, jo savu dzimteni nevēlējās pamest”			
“mērķis bija gūt latviešu tautas neatkarību. Kustībā piedalījās brīvprātīgie latvieši”	“veidojot dažādas organizācijas. Militārās organizācijas veidoja. Slapstījās mežos, citi slēpa šos pretotājus”		
“mežabrāļi. Darbojās, lai protestētu pret padomju varu, lai aizstāvētu savu tautu”	“nacionālā pretošanās kustība vērsās pret padomju okupāciju, veidojot grupas. Partizāni slēpās bunkuros, mežos”		
“atbrīvot Latviju no padomju okupācijas varas”	“cilvēki pretojās pret padomju varas okupāciju, tie dzīvoja mežā”		

Cīņa par neatkarīgu Latviju		Slēpšanās, neoficiāla darbība	Vardarbība, negatīvs vērtējums
“cilvēki bija drosmīgi, ka vispār sāka pretoties padomju okupācijai”	“neoficiāla, slepena organizācija, kas vērsās pret pastāvošo iekārtu”		
“cīnījās par tautas neatkarību”	“nepakļāvās padomju varas likumiem, slēpās”		
“atbrīvot Latviju no ienaidnieka karaspēka”	“cilvēki, kuri nepakļāvās padomju varai un bēga, slēpās no tās, pretojās”		
“izdzīt padomju okupāciju”	“nacionālie partizāni darbojās pret padomju varu. Dzīvoja mežā”		
“ar mērķi atgūt varu Latvijā”	“nacionālie partizāni darbojās pret padomju varu, viņi slēpās mežos”		
“kustība, kas ar visiem spēkiem un līdzekļiem centās atgūt Latviju kā valsti un padarīt to par brīvu no citiem apspiedējiem”	“neoficiāla organizācija, grupējums, kas dažādiem neatļautiem līdzekļiem vērsās pret pastāvošo iekārtu”		

Turpinājums tabulas sadaļai “Cīņa par neatkarīgu Latviju”

“lai atbrīvotu savu valsti no padomju uzspiestās varas”

“kustība, kas pretojās tam, lai nenotiktu neatgriezeniska okupācija”

“cīnījās par brīvu Latviju”

“mērķis bija brīva valsts, atbrīvoties no padomju okupācijas”

“latviešu kustība, kas cīnījās par Latvijas brīvību”

“latvieši, kas iebilda un traucēja okupācijas kustību”

Turpinājums tabulas sadaļai “Cīņa par neatkarīgu Latviju”

“latvieši cīnījās un aizstāvēja savu zemi pret padomju okupāciju”

“nacionālā pretošanās, manuprāt, bija centieni saglabāt savu brīvību, neatkarību”

“cilvēki, organizācijas, kas cīnījās par Latvijas neatkarību”

“nacionālie spēki cīnījās par savu neatkarību, vēlmi izteikties, aizstāvēties, cīnīties”

“kustība, kas cīnījās pret padomju okupācijas rīcību”

“tie bija Latvijas iedzīvotāji, kuri nevēlējās pakļauties padomju varai”

“ik katra valsts alkst pēc brīvas, drošas un pār sevi valdošas valsts, nevis kāds no malas dos rīkojumus. Mūsu tauta veica darbības, kas radītu ik katrus apstākļus, lai okupācija nenotiktu”

“cilvēki, kas gribēja panākt Latvijas neatkarību”

“manuprāt, tie bija cilvēki, kas vēlējās dzīvot Latvijā - neatkarīgā, tāpēc pretojās padomju varai”

“manuprāt, nacionālisti negribēja piesaistīties padomju okupantiem, jo uzskatīja, ka tā viņu dzīve būs sliktāka, bet tas ir tikai mans viedoklis”

Rietumu palīdzības gaidīšana

“gaidīja atnākam angļus un amerikāņus”

“pretojās padomju varai - tie bija nacionālie partizāni, kuri gaidīja, kad kāds nāks (angļi..) palīgā”

“pretojās, gaidīja, kad padzīs. Nacionālie partizāni”

“centās sadabūt palīgus, kas palīdzētu Latviju atbrīvot no padomju varas”

Cits variants

“viņi centās, lai viņus ievērotu un ņemtu vērā viņu viedokli”

“rakstnieki, kuri izdeva darbus, pretojoties padomju varai, attīstīja latviešu valodu un aicināja uz pretošanos padomju varai, pat nicināja to”

Cits variants
“latvieši, kuri vēlējās nezaudēt savu latvisko identitāti”
“latvieši, kas cīnījās par to, lai celtu latviešu nacionālo pašapziņu”
“nu, viņi centās pretoties un mēģināja glābt to, kas vēl ir glābjams”
“mežabrāļi, nacionālie partizāni, kas pretojās arī ar rīcībām, ar savu ideoloģiju”
“manuprāt, tā veica dažādas propagandas”
“mežabrāļi, nacionālie partizāni. Negāja kolhozos, protestēja ar uzvedību”
“šajā kustībā pēc manām domām darbojās mežabrāļi”
“mežabrāļi, partizāni pret padomju varu”
“esmu dzirdējusi par Stompakiem”
“mežabrāļu piemiņas zīme blakus katoļu baznīcai”
u. tml. atbildes ar domu “tie bija mežabrāļi”

Skolēnu skaidrojumus, kas, viņuprāt, ir nacionālā pretošanās kustība padomju okupācijai, pamatā var sagrupēt piecās daļās. Definīcijā visvairāk tiek akcentēta **(1) cīņa par neatkarīgu Latviju**. Taču izskan arī citi aspekti: **(2) bruņots pretošanās veids, slēpjoties**, **(3)** saistībā ar to – skolēnu piedāvātajos skaidrojumos tiek akcentēta **vardarbība**, tostarp, pāridarījums nevainīgiem cilvēkiem, **(4) Rietumu palīdzības gaidīšana** un **(5) cits variants**, kurā skolēni ir izcēlušī nevardarbīgo pretošanos, izteikušies neitrāli (piemēram, “viņi centās, lai viņus ievērotu un ņemtu vērā viņu viedokli”) vai arī ierakstījuši apgalvojumus, kurus uz nacionālo partizānu darbību var attiecināt tikai ļoti vispārīgi, piemēram, “latvieši, kas cīnījās par to, lai celtu latviešu nacionālo pašapziņu”, “nu, viņi centās pretoties un mēģināja glābt to, kas vēl ir glābjams” u.c. Šajā sadaļā ierindotas arī vairākas atbildes, kurās skolēni tikai norādījuši, ka nacionālā pretošanās kustība padomju okupācijai ir mežabrāļi. Daži ir mācējuši nosaukt kādas piemiņas vai kauju vietas, piemēram, Stompaku purvu, taču nav varējuši uzrakstīt neko vairāk.

Kopumā, kā redzams 1. tabulā, skolēnu rakstītajos nacionālās pretošanās kustības padomju okupācijai raksturojumos dominē Latvijas neatkarības atgūšanas un slepenas darbošanās motīvs. Taču vairāki respondenti arī atzīmējuši vardarbīgu rīcību, tostarp akcentējuši negatīvo vērtējumu, piemēram, rakstot, ka “tie bija ļauni cilvēki”. Četri no skolēniem uzsver palīdzības gaidīšanu no Rietumiem. Interesanti, ka šo aspektu

atzīmējuši tikai Baltinavas un Tilžas vidusskolu 11.–12. klašu skolēni. Iespējams, tas skatāms sakarībās ar vēstures stundās pārrunāto.

Lai gan dažās skolēnu atbildēs nacionālo partizānu definējums ietver vairākas nozīmes un pazīmes (ne visas bija iespējams tabulā atspoguļot kā savstarpēji pārklājošas), pārsvarā skolēni akcentējuši kādu vienu galveno iezīmi – vai tas ir uzsvars uz neatkarības atgūšanu, palīdzības gaidīšanu no Rietumiem, vai, piemēram, organizācijas slepenā darbošanās. To var uzlūkot vismaz divējādi: gan kā liecību, ka skolēnu priekšstats par šo kustību palikusi prātā kāda viena, viņuprāt, visspilgtākā iezīme, gan kā rādītāju, ka skolēnu zināšanas šajā tēmā ir diezgan fragmentāras. Tikai neliela daļa no viņiem kustības definējumā ir sasaistījusi kopā vairākas būtiskas nacionālo partizānu kustības īpašības. Visvairāk kopā tika skatīts neatkarības atgūšanas motīvs un darbība slepenībā. Tāpat arī skolēni minējuši nacionālo partizānu slepeno darbošanos reizē ar tās vardarbību.

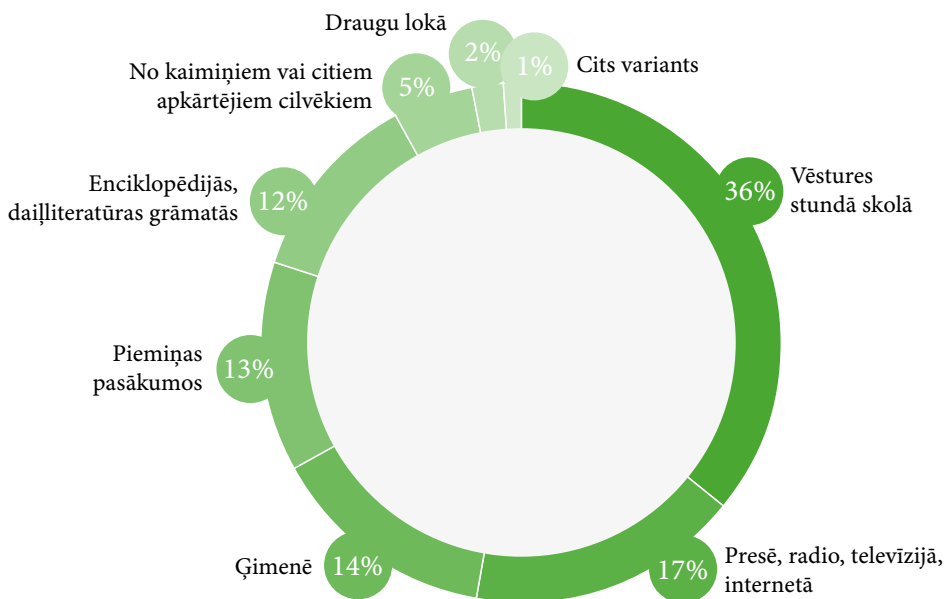
Savukārt skolēni, kuri atbildēja, ka par nacionālajiem partizāniem neko nezina, aizbildinājās, ka “tā ir sarežģīta tēma, esmu skolā par to mācījies, bet ātri aizmirstas, jo vēsture diez ko neinteresē”, “esmu slikti apguvis mācību vielu, palaižu garām notikumus”, “neesmu ieinteresēts”, “maz interesējos par šādām lietām”, “es par to neinteresējos”, “nepievēršu tam uzmanību” u.tml. Tādējādi kā galveno nezināšanas iemeslu minot ar sevi saistītus attaisnojumus, nevis mācību grāmatu/skolotāja trūkumus. Tālākā izklāstā analizēti skolēnu informācijas avoti par šo vēstures tēmu.

Zināšanu un kolektīvās atmiņas resursi

Aptaujātie gandrīz 200 skolēni kā galveno informācijas avotu par nacionālajiem partizāniem atzīmējuši vēstures stundas (36%). Otrā vietā ierindojušies mediji (19%), trešajā – ģimene (14%). Tuvu tai arī – piemiņas pasākumi (13%) un enciklopēdijas, daļēji literatūras grāmatas (12%). Salīdzinoši neliela loma ir bijusi sarunām ar kaimiņiem un citiem apkārtējiem cilvēkiem (5%) un draugiem (2%).¹²³ Nākamajās nodaļās plašāk aplūkošu dažus no skolēnu zināšanu un kolektīvās atmiņas resursiem.

123 Šajā anketas jautājumā tika izmantota metodoloģija: skolēni bija aicināti izvēlēties 1–4 atbilžu variantus, kur viņi ir ieguvuši zināšanas par nacionālo pretošanās kustību padomju okupācijai, un tos saņēmurēt pēc nozīmes viņu skatījumā. Atkarībā no vietas tika piešķirti punkti no 1 līdz 4. Piemēram, ja skolēns 1. vietā atzīmējis ģimeni, tad šis atbilžu variants ieguva 4 punktus. Ja 4. pozīcijā ierindoja skolu, tad tam pienācās 1 punkts. Rezultāti liecina, ka, piemēram, ģimenes kā informācijas avota par nacionālajiem partizāniem nozīmīguma īpatsvars ir 14%.

Kur tu esi ieguvis zināšanas par nacionālo pretošanās kustību padomju okupācijai? N=170



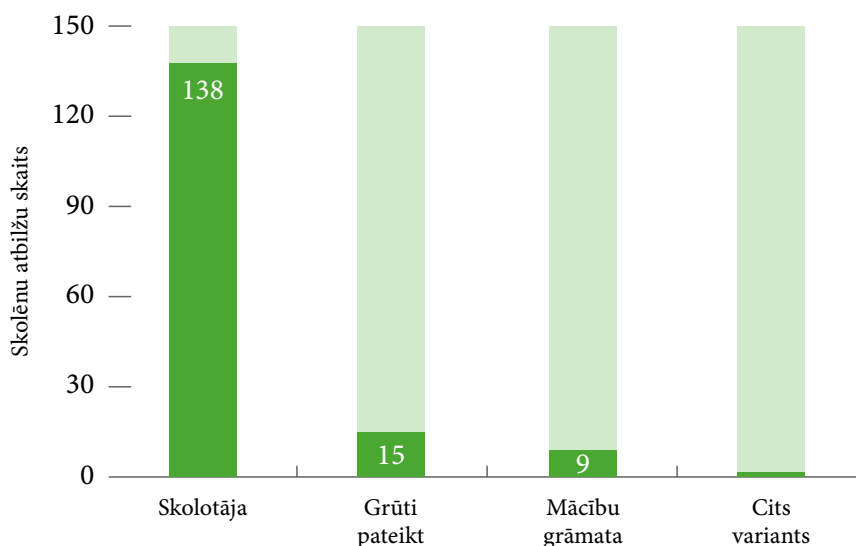
Vēstures stundas

Visās pētījumā iekļautajās skolās aptaujātie skolēni lielāko īpatsvaru viņu zināšanu par nacionālajiem partizāniem vairošanā pārliecinoši piešķirusi vēstures stundām skolā. Jautājot tālāk, atklājās, ka vairumam skolēnu (85% jeb 138 absolūtos skaitļos) par nacionālo pretošanās kustību visvairāk informācijas vēstures stundā sniedz skolotāja. Tikai 6% skolēnu prioritāro lomu šo zināšanu ieguvē saskata mācību grāmatā, bet 9% respondentu šķiet grūti izvērtēt katra zināšanu resursa pienesumu. Mācību grāmatu kā galveno informatoru atzīmējuši vidēji viens līdz trīs skolēni katrā skolā, izņemot Nautrēnu vidusskolu, kur to nav norādījis neviens skolēns.

Paši vēstures skolotāji atzīst, ka nacionālo partizānu tēmai priekšmeta programmā ir atvēlēts ļoti maz laika – to var apskatīt tikai nepilnu mācību stundu (kā vienu no tās tēmām) 9. un 12. klasē. “Maz, mēs vienmēr ņemam papildus,” vērtējot nacionālo partizānu tēmai atvēlēto laiku vēstures mācīšanas programmā, saka A. Rakstiņa.¹²⁴

¹²⁴ Intevija ar A. Rakstiņu. 2010. gada 29. oktobris. Tilža.

Kas vēstures stundā sniedz vairāk informācijas par nacionālo pretošanās kustību padomju okupācijai? N=162



“Tā nav atsevišķa stunda. Par to runājam kontekstā ar Latvijas brīvvalsts veidošanos, padomju varas nākšanu pie varas un Trešo atmodu,” savu praksi nacionālo partizānu tēmas iesaistei mācību procesā atklāj Rekas vidusskolas vēstures skolotāja Ivita Slišāne.¹²⁵ Viļakas Valsts ģimnāzijas vēstures skolotāja Biruta Miņina piekrīt, ka vairāk runāt par nacionālajiem partizāniem izdodas tikai tad, ja pati klase ir aktīva, “iziet” uz dialogu, sarunu, bet “kopumā šai tēmai sanāk maz atvēlēt laika. Programma saspringta”.¹²⁶ Skolotājas piebilst, ka galvenokārt cenšas skolēniem izskaidrot nacionālās pretošanās kustības vēsturisko pusi. Lai rodas izpratne par dažādām varām, kurš ko ir atbalstījis, kāpēc un kāda ir notikumu savstarpējā saistība. “Viņiem ir grūti to saprast,” saka I. Slišāne.¹²⁷ B. Miņina piekrīt, ka “daļai jaunās paaudzes nav skaidrs, kāpēc šī pretošanās kustība veidojās. Un tad jau tā vēsturiskā puse jāstāsta – kāpēc, kas tajā iesaistījās utt.”.¹²⁸

Tieši lokālais aspekts daļai skolēnu par šo jautājumu izraisot interesi – kad tiek pārrunāts par tuvējām piemiņas vietām, par vietējiem notikumiem. Tad arī skolēniem

125 Telefonintervija ar I. Slišāni. 2011. gada 18. jūlijs.

126 Telefonintervija ar Viļakas Valsts ģimnāzijas vēstures skolotāju Birutu Miņinu. 2011. gada 18. jūlijs.

127 Telefonintervija ar I. Slišāni. 2011. gada 18. jūlijs.

128 Telefonintervija ar B. Miņinu. 2011. gada 18. jūlijs.

esot vieglāk saprast, kāpēc veidojās nacionālie partizāni, kāpēc par tādiem kļuva jauni cilvēki, pat veselas ģimenes.

A. Rakstiņa neobligātā kārtā ir ieviesusi tā dēvētās āra/muzeja stundas, kad skolēni, sākot jau no 6. klases, tiek vesti uz Tilžas novadpētniecības centru, pie nacionālo partizānu piemiņas vietām tuvējā apkārtnē, apciemo vietējo leģionāru u.c. Lai pastiprinātu skolēnu interesi par vēsturi, skolotāja I. Ludborža ir arī uzsākusi darba burtnīcas 6.–9. klasēm izstrādi pēc dažu lielāko pilsētu un novadu skolu piemēra. Tajā pa tēmām ir apkopoti dažādi dokumenti, kas par nozīmīgiem vēstures notikumiem vēsta no vietējā skatupunkta un tādējādi papildina faktus mācību grāmatās.

“Mācību grāmatā šī tēma ir atklāta virspusēji,” uzskata B. Miņina. Piemēram, Baltinavas un Tilžas vidusskolās 9. un 12. klases skolēni (atkarībā no skolotāju izvēles) vēsturi apgūst no Gunāra Kurloviča un Andra Tomašūna mācību grāmatas “Latvijas vēsture: Pamatskolai”, Jura Freiberga grāmatas “Jaunāko laiku vēsture: 20. gadsimts”, Sarmītes Goldmanes, Jolantas Klišānes, Aijas Kļaviņas, Ināras Misānes, Ligitas Straubes grāmatas “Vēsture pamatskolai: Latvija 20. gadsimtā”, Valda Klišāna “Vēsture vidusskolai”. Šajās grāmatās pamatā nacionālā pretošanās kustība padomju okupācijai iztirzāta ~ 0,5–2 lappušu apjomā, kurās autoru tekstam pievienots viens vai vairāki papildinājumi – dokumentu fragmenti, vēsturnieku komentāri vai neliels ilustratīvais materiāls. Visplašākā informācija par nacionālo bruņoto pretošanos padomju okupācijai atrodama J. Freiberga grāmatā, savukārt S. Goldmanes un kolēģu veidotajā mācību grāmatā nacionālo partizānu tēma (salīdzinoši īsa izklāsts ~ 0,7 lpp.) pāraug nevardarbīgās pretošanās kustības un disidentu darbības apskatā.

Visticamāk, skolēni akcentējuši tieši vēstures skolotājas stāstījuma nozīmi viņu zināšanu vairošanā ne tikai tālab, ka mācību grāmatās ir visnotaļ lakonisks tēmas aptvērums. Skolotājas mācību stundā aplūko attiecīgās tēmas notikumus arī lokālā līmenī.

“Ļoti aicinu pašus skolēnus, lai meklē cilvēkus, piemēram, varbūt vecvecāki var par to laiku pastāstīt ko vairāk. Bet retais kaut ko stāsta. Arī projektu nedēļā darbs pie tā nesanāk. Varbūt skolēni nemāk pajautāt vai arī represētie, kas ir bijuši prom vai kādā veidā cietuši no padomju varas, ļoti negrib stāstīt. Ļoti to pārdzīvo. Ja kādreiz aicinu pie ugunsкура pasēdēt, mums divas reizes atnāca tikai divi represētie cilvēki. Viņi negrib. Savukārt, ja pie viņiem dodamies paši, tad nereti saņemam pretreakciju: “Vai tad mēs kādi nabagi esam, ka pie mums ar dāvanām jāiet?” Tomēr cenšamies arī ko uzzināt, kaut

arī mūsu pusē vairs nav daudz, pie kā iet un ar ko runāt par tā laika atmiņām,” sarežģīto aculiecinieku atmiņu uzzināšanas procesu atklāj I. Slišāne.¹²⁹

Līdzīga pieredze ir arī B. Miņinai: “Ne visi grib nākt un sadarboties – uzplēst tās rētas. Daudzi nemaz negrib stāstīt, runāt. Daži – labprāt. Jo ir jau atšķirība, kā katrs bijis izaudzējies. Ar nacionālajiem partizāniem arī tāpat – ja kāds no vietējiem tajos bijis, viņš negrib iet skolā par to runāt, jo padomju gadi, kad viņi ir bijuši noliegti, ir atstājuši savu iespaidu. Turklāt tagad viņi [nacionālie partizāni. – K. L.] ir ļoti cienījamus gados.”¹³⁰ Tādējādi daļā skolu ir visai ierobežota iespēja mācību procesā klātienē iekļaut tikšanos ar notikumu aculieciniekiem. Un tēmas lokālā dimensija tiek atklāta vien skolotājas stāstījumā un balstās uz paša pedagoga entuziasmu informācijas vākšanā.

Citāda situācija ir Nautrēnu vidusskolā, kur mācību procesā notiek komunikācija ar pretošanās organizācijas dalībniekiem. Nautrēnu pagastā darbojās Ziemeļlatgales nacionālie partizāni, un no 1947.gada aprīļa līdz 1949. gada maijam – arī skolēnu nacionālā pretošanās kustība “Latgales Vanagi”.¹³¹ Plaša informācija par to atrodama Nautrēnu vidusskolas muzejā, ko vada Mārīte Zubko. Taču šī nav vienīgā iespēja skolēniem iegūt informāciju par nacionālajiem partizāniem. Skolā ik gadu notiek “Latgales Vanagu” salidojumi, organizācijas dalībnieki ir viesojušies pie skolēniem mācību stundās.¹³² Nautrēnu vidusskolas skolēni ir piedalījušies arī Latvijas Televīzijas dokumentālajā filmā, kas veltītā “Latgales Vanagiem”, – “Lai ko likten's plecos veltu” (2009, režisors Arvīds Babris). Iespējams, tāpēc šīs skolas pēdējo klašu audzēkņi neviens nav atzīmējis mācību grāmatas galveno lomu viņu izglītošanā par šo vēstures tēmu. Viņi arī lielāku nozīmi nekā, piemēram, Baltinavas un Tilžas vidusskolās piešķir piemiņas pasākumiem, kaimiņu un citu apkārtnējo cilvēku stāstiem, mazāku – medijiem un enciklopēdijām (kas jau savā ziņā ir sekundārie avoti) viņu informēšanā par nacionālajiem partizāniem. Nautrēnu vidusskolēnu atbildēs par nacionālo pretošanās kustību padomju okupācijai tiek nosaukti arī konkrēti uzvārdi, piemiņas vietas un notikumi un vērojama lielāka izpratne par nacionālo partizānu darbības būtību nekā pārējo skolu skolēniem, kuriem pēdējos gados vairs nav bijusi iespēja dzirdēt pašu

129 Telefonintervija ar I. Slišāni. 2011. gada 18. jūlijs.

130 Telefonintervija ar B. Miņinu. 2011. gada 18. jūlijs.

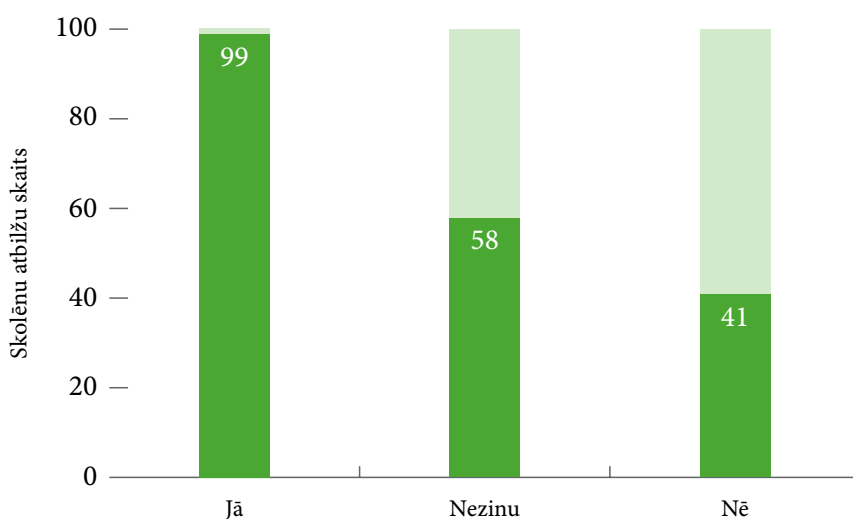
131 Intervija ar Nautrēnu vidusskolas muzeja vadītāju Mārīti Zubko. 2011. gada 10. janvāris. Rogovka; Intervija ar V. Turlaju. 2011. gada 10. janvāris. Rogovka.

132 Intervija ar M. Zubko. 2011. gada 10. janvāris. Rogovka; Intervija ar V. Turlaju. 2011. gada 10. janvāris. Rogovka.

šīs kustības dalībnieku atmiņas. Turklāt tikai Nautrēnu vidusskolēni norādījuši arī uz jaunatnes pretestību okupācijas režīmam.

Lai gan kopumā skolēnu zināšanas par nacionālajiem partizāniem nav pilnīgas, vairums (55% jeb 99 absolūtos skaitļos) uzskata, ka skola par šo vēstures tematu sniedz pietiekami daudz informācijas. Turpretī 21% respondentu domā, ka tās varētu būt vairāk. Savukārt gandrīz trešdaļa jeb 29% skolēnu nespēj novērtēt, vai skolā uzzinātais par nacionālo pretošanās kustību ir viņiem pietiekams vai ne. Iespējams, gandrīz trešdaļai aptaujāto skolēnu informācijas vēstures stundās šķiet par maz, jo 36% skolēnu kopumā vēstures stundas ir galvenais un dažiem – vienīgais informācijas avots par šo tēmu.

Vai skola sniedz pietiekami daudz informācijas par nacionālo pretošanos padomju okupācijai? N=198

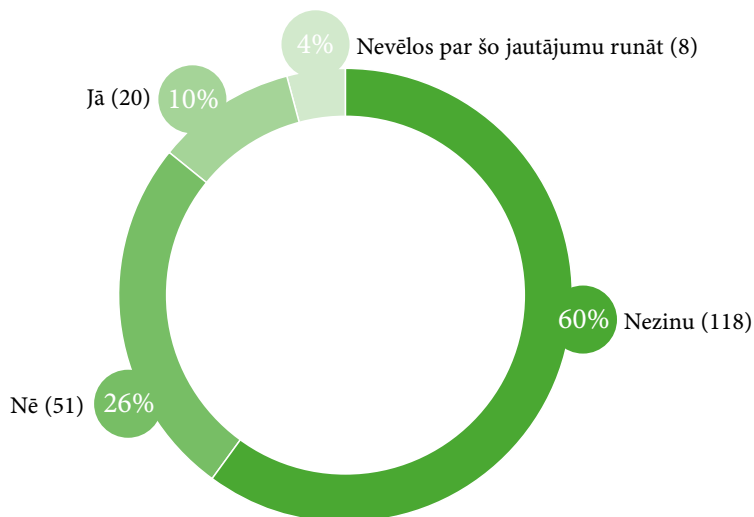


Ģimene

Lai gan kopumā skolēni ģimenei piešķirušī trešo svarīgāko lomu viņu informēšanā par nacionālo pretošanās kustību padomju okupācijai, atsevišķās skolās šis rādītājs atšķirās. Nautrēnu vidusskolā tā ierindota otrajā vietā aiz vēstures stundām, Viļakas Valsts ģimnāzijā un Bērzpils vidusskolā – trešajā. Savukārt Baltinavas, Rekavas un Tilžas vidusskolās ģimene ir tikai ceturtajā pozīcijā.

Kopumā ģimenes kā informācijas avota par nacionālo pretošanās kustību padomju okupācijai salīdzinoši zems īpatsvars starp citiem (14%) atspoguļojas visai satraucošā tendencē – vairums skolēnu nezina savas dzimtas likteņgaitas. Piemēram, 60% aptaujāto skolēnu nav informēti, vai ģimenē ir bijis kāds nacionālais partizāns.

Vai tavā ģimenē ir bijis kāds nacionālās pretošanās kustības padomju okupācijai dalībnieks? N=197



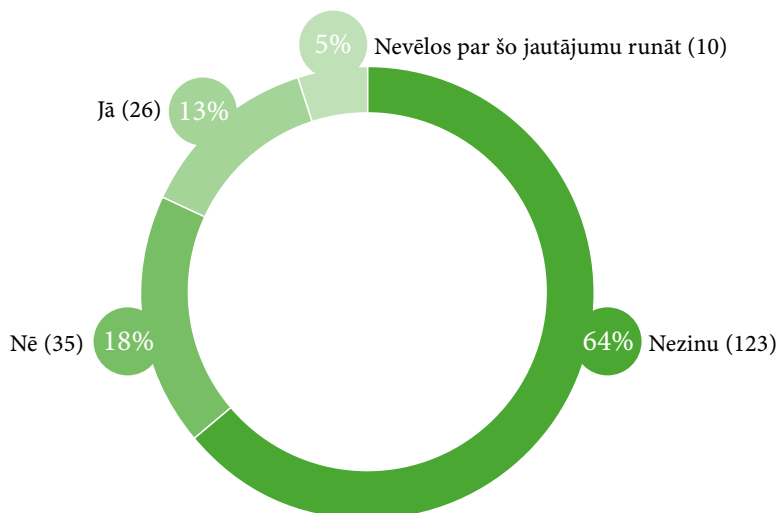
Vēl vairāk aptaujāto skolēnu (64%) nezina, vai ģimene ir palīdzējusi nacionālās pretošanās kustības padomju okupācijai dalībniekiem, piemēram, slēpusi vai gādājusi ēdienu.

Nedaudz vairāk skolēnu varējuši sniegt skaidru atbildi, vai ģimene ir cietusi no nacionālo partizānu darbības. Taču arī šajā jautājumā vairāk nekā pusei skolēnu (55%) nav informācijas. Tāpat kā jautājumā par palīdzību nacionālajiem partizāniem, 5% skolēnu nevēlas šo tēmu apspriest.

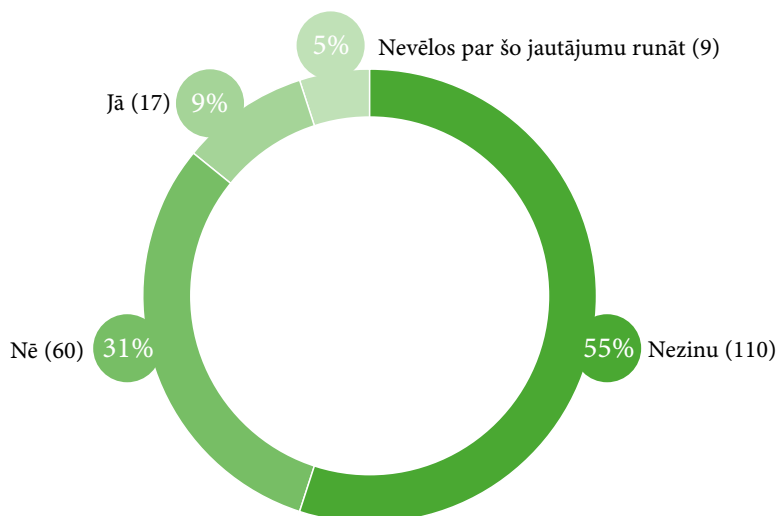
Pat ja jautājumus par nacionālajiem partizāniem nosacīti varētu uzlūkot kā marginālus, tad to nevarētu teikt par deportācijām uz Sibīriju 1941. un 1949. gadā. Tajās kopumā cieta ap 60 000 Latvijas iedzīvotāju.¹³³ “Latvijā 1941. un 1949. gada deportācijās un kara gados represēti un iznīcināti 335 000 cilvēku, pēc citām aplēsēm deportēto un

¹³³ Bleiere, D. u.c. (2005). *Latvijas vēsture*. 317. lpp.; Riekstiņš, J. (2002). 1941. gada 14. jūnija deportācija Latvijā. Grām.: Brence, M., Ērglis, Dz. (sast.). *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 6. sēj.: 1941. gada 14. jūnija deportācija – noziegums pret cilvēci. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds. 27. lpp.

**Vai tava ģimene ir palīdzējusi nacionālās pretošanās kustības
padomju okupācijai dalībniekiem (piemēram, slēpusi,
gādājusi ēdienu u.tml.)? N=194**



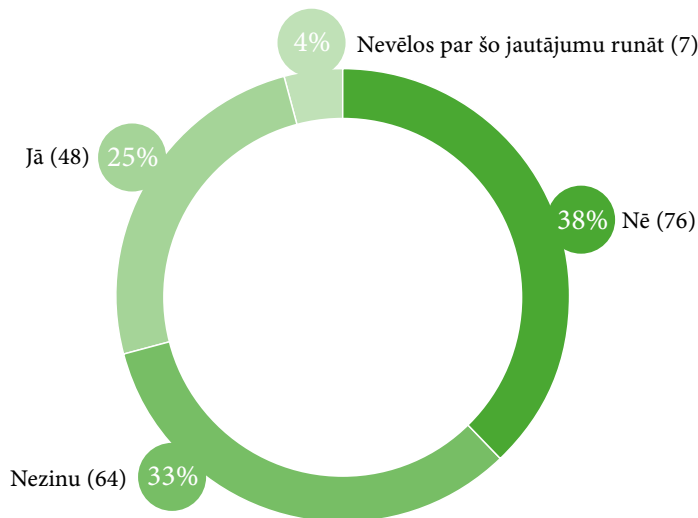
Vai tava ģimene ir cietusi no nacionālo partizānu darbības? N=196



represēto kopskaits ir 750 000. Latvijā ir maz latviešu ģimeņu, dzimtu, kuru piederīgo vidū vai iepriekšējās paaudzēs nebūtu represēto,” vēl lielāku skaitu cietušo no padomju represijām norāda represēto ģimeņu pārdzīvojumu pieredzes pētnieces Ārija Karpova

un viņas kolēģes.¹³⁴ Tomēr $\frac{1}{3}$ no aptaujātajiem skolēniem nezina, vai viņu tuvākie radnieki savulaik ir vai nav tikuši izsūtīti uz Sibīriju.

Vai tavi radnieki tika izsūtīti uz Sibīriju? N=195



To nevar traktēt kā nevēlēšanos runāt par šo tēmu, jo anketās bija iespējams atzīmēt arī tādu atbilžu variantu (to šajā jautājumā izvēlējušies 4% skolēnu. Iespējams, kāds skolēns aiz šīs izvēles slēpj arī savu nezināšanu, kā atbildēt uz konkrēto jautājumu). 25% skolēnu atzīst, ka deportācijas ir skārušas viņu radniekus. Kopumā konkrētu atbildi (jā/nē) šajā jautājumā sniedz 63% skolēnu. Taču arī tas šķiet salīdzinoši maz.

Baltinavas vidusskolas vēstures skolotāja I. Ludborža vēl pirms anketu izdales atzīmēja, ka skolēni “ne vienmēr tik labi pārziņa savas dzimtas vēsturi”.¹³⁵ Veidojas neparasta situācija – pētījums par jauniešu identitāti 2008. gadā atklāja, ka “gandrīz visi aptaujātie Latvijas jaunieši neatkarīgi no viņu tautības jūtas piederīgi savai ģimenei”.¹³⁶

Taču šīs aptaujas rezultāti rāda, ka piederība ģimenei (ģimenes locekļa identitāte) vairumam skolēnu neietver ģimenes vēstures izzināšanu. Skolotāja pieļauj, ka varbūt

¹³⁴ Karpova, Ā., Kraukle, I., Rutka, L., Vidnere, M. (2001). Represēto ģimeņu pārdzīvojumu pieredze. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 55. sēj., 1/2 (612/613), 10.

¹³⁵ Intervija ar I. Ludboržu. 2010. gada 1. novembris. Baltinava.

¹³⁶ Koroļeva, I., Rungule, R., Sņikere, S., Aleksandrovs, A. (2009). Jauniešu identitāte un līdzdalība. Grām.: Rungule, R. (sast.). *Latvijas jaunatnes portrets: Integrācija sabiedrībā un marginalizācijas riski*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 149.lpp.

pašreiz atsevišķās ģimenēs vecāki runā par vecvecākiem vai viņi paši dalās atmiņās, taču vecākā paaudze joprojām nelabprāt stāsta par izsūtīšanu, leģionāriem, Salaspils koncentrācijas nometni un citiem sāpīgiem dzīves notikumiem. “Ir jābūt īpašam noskaņojumam, pieejai, lai ar šiem cilvēkiem runātu un viņi patiešām stāstītu. Ja atmiņas nav tik sāpīgas, tad stāstītais atmiņu mantojums ir atnācis arī līdz šai paaudzei, bet, ja tas ģimenē runāts nav, tad diskusija par to skolēnu starpā ir minimāla, jo vienkārši nav šīs informācijas,” novēroto atklāj I. Ludborža.¹³⁷

Vēsturniece, Latvijas Okupācijas muzeja video un kinofonofoto krājuma glabātāja Lelde Neimane ikdienā intervē cilvēkus ar represiju pieredzi, veidojot muzeja video-liecību krājumu. Viņa uzskata, ka sarunās ar represētajiem cilvēkiem ir nepieciešama empātija, lai cilvēks jūt, ka par viņa stāstījumu ir interese un viņš ir sadzirdēts.¹³⁸ Turklāt no abām – vecvecāku un bērnu – pusēm būtu jābūt lielākai ieinteresētībai stāstīt un uzklaut šīs atmiņas. Ja padomju represiju upuri paši daudzus gadus par šīm atmiņām nav runājuši, tad nevar gaidīt, ka pēkšņi bērni, mazbērni sāks par tām interesēties.¹³⁹

“Vecākie cilvēki baidās no represijām, ka atkal var ienākt “sarkanie” un izvest, ja viņi runās,” skaidro A. Rakstiņa.¹⁴⁰ Viņa ir konstatējusi sakarību starp skolēna ģimenē formētās kolektīvās atmiņas (ne)esamību un viņa attieksmi vēstures stundā: “Tas, kurš mājās kaut ko dzirdējis, ir ieinteresēts.”¹⁴¹ Arī vēstures skolotāja I. Slišāne ir novērojusi, ka nereti tieši tie skolēni, kuriem mājās ir stāstīts par dzimtas likteņgaitām, vairāk zina vēstures faktus.¹⁴² Viņa uzskata, ka komunikācija par vēsturi ģimenē būtu jāveicina. Pagaidām skola ir saskārusies ar ģimenes locekļu diezgan neaktīvu iesaistīšanos vēstures (līdz)izzināšanā, piemēram, ik gadu lāpu gājienā, svinot valsts svētkus, tiek aicināti piedalīties arī skolēnu vecāki un citi interesenti, taču atnāk tikai trīs vai četru mazāko klašu skolēnu vecāki. Tāpat esot daudz aizbildinājumu (nav laika, intereses, negribas iet ārpus mājas), lai nepiedalītos kopīgā sēdēšanā pie ugunsкура, kuras laikā tiek runāts par Latvijas vēsturi.¹⁴³

Dažkārt skolēni ir teikuši, ka par nacionālajiem partizāniem uzzinājuši nejauši, piemēram, mežā sēņojot vai medībās ieraudzījuši pieminekli vai bunkurus. Skolēnu

137 Intervija ar I. Ludboržu. 2010. gada 1. novembris. Baltinava.

138 Intervija ar L. Neimani. 2011. gada 4. augusts. Rīga.

139 Turpat.

140 Intervija ar A. Rakstiņu. 2010. gada 29. oktobris. Tilža.

141 Turpat.

142 Telefonintervija ar I. Slišāni. 2011. gada 18. jūlijs.

143 Turpat.

atzīmētā plašsaziņas līdzekļu nozīmība vēsturiskas informācijas ieguvē, iespējams, liecina, ka mediju patēriņš daļēji ir aizstājis saziņu ģimenes locekļu starpā, sevišķi ar vecvecākiem, ar kuriem ne vienmēr ir kopīga dzīvesvieta.

Kolektīvās atmiņas pētnieks L. M. Bietti skaidro, ka kopienas locekļu atmiņu komunikēšana pastāvīgi atjauno (*update*) kolektīvo atmiņu.¹⁴⁴ Tā kopienā izplatās, ja ir stipri divi tās balsti – sociālās prakses un kultūras resursi (mediji, memoriāli, grāmatas, filmas u.c.) un indivīdu kognitīvās pūles. Tikpat svarīga ir arī to abu interakcija.¹⁴⁵

Tomēr kopumā pēc skolēnu atbildēm var spriest, ka atmiņas izplatīšanās notiek pasīvi. Proti, vispārīgas zināšanas par nacionālajiem partizāniem pēc neatkarības atjaunošanas var gūt dažādos kultūras resursos (skola, mediji, pieminēkli, daiļdarbi, dokumentālās filmas u.c.), taču ir vājš otrs kolektīvās atmiņas balsts – indivīdu līmenī. Skolēni vairāk vai mazāk spēj sniegt vispārīgas atbildes, kuras var apgūt, izlasot 1–2 lappuses par attiecīgo tēmu mācību grāmatā, bet vairāk nekā puse (33–64% atkarībā no jautājuma) pat vispārīgos vilcienos neko nezina par savas ģimenes, radnieku likteni pirms 50–60 gadiem. Vēlāk vienā no skolām, neoficiāli vaicājot skolēniem, kā bija aizpildīt anketu, atskanēja vienbalsīgs “grūti”. Kāpēc? “Atbildēt par ģimeni.” Tādējādi verbālās komunikācijas un autobiogrāfisko atmiņu nozīme kolektīvās atmiņas uzturēšanā ir sarukusi.

Lai gan lielākā daļa aptaujāto skolēnu (93%) norāda, ka viņiem ir interese par dzimtas likteņgaitām dažādu 20. gs. vēstures notikumu griežos, tikai 15% skolēnu atzīmējuši, ka viņu vecāki, vecvecāki un aizbildņi ir stāstījuši ģimenē mantotās atmiņas par dzimtas likteni kādos Latvijas vēstures 20. gs. notikumos. 17% skolēnu atzīst, ka ģimenē tas nav ticis runāts. Savukārt vairums – 68% skolēnu – izvēlējušies variantu “neatceros”. Iespējams, daļu no šīm atbildēm var uzskatīt par līdzvērtīgām noliedzošajam variantam. Ar domu, ka viņi neatceras, ka ģimene ir ko stāstījusi.

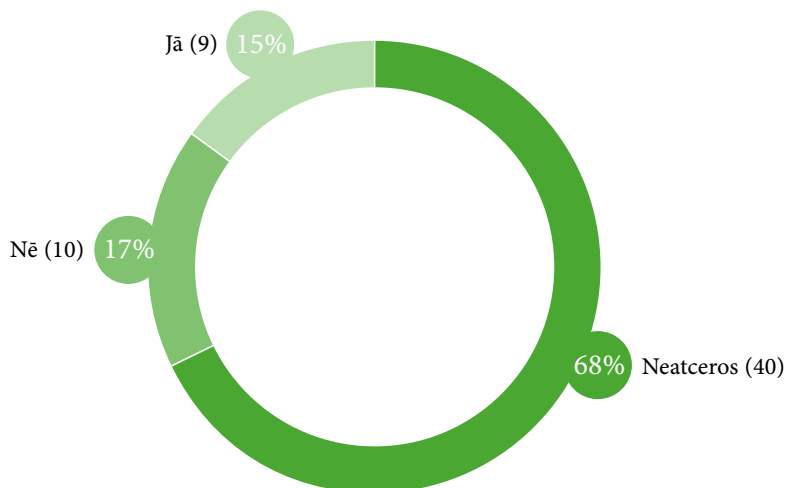
Problēma veidojas tāpēc, ka personīgās atmiņas ir kolektīvās atmiņas stūrakmens, skaidro kultūras atmiņas pētnieki Dženeta Rodrigeza (*Rodríguez*) un Tods Fortīrs (*Fortier*). Ģimene tāpat kā reliģija, sociālais slānis un citi sociālie spēki nosaka atmiņu interpretācijas veidus. Jebkurā kultūrā sociālā grupa ir tā, kas atmiņas nodod no paaudzes uz paaudzi, apzināti un neapzināti izvēloties, kas tiks laists tālāk.¹⁴⁶ Ievērojamais kolektīvās atmiņas un nacionālās identitātes pētnieks Pjērs Norā (*Nora*)

144 Bietti, M. L. (2010). Sharing memories, family conversation and interaction. P. 500.

145 Turpat.

146 Rodríguez, J., Fortier, T. (2007). *Cultural memory*. P. 26.

**Vai vecāki, vecvecāki, aizbildņi vai citi tuvinieki ir stāstījuši ģimenē
mantotās atmiņas par dzimtas likteni kādos Latvijas vēstures 20. gs.
notikumos? N=59**



uzskata, ka nācijas kolektīvā atmiņa veidojas no diviem avotiem – vienas homogēnas nācijas vēstures un privātām atmiņām jeb vēsturiskām pieredzēm.¹⁴⁷ Ņemot vērā, ka vidēji vairāk nekā puse skolēnu no iepriekšējām paaudzēm nav saņēmuši mantojumā to privātās atmiņas, kolektīvā atmiņa ir nepilnvērtīga. Tai trūkst individuālo pieredžu, kā rezultātā lielāku īpatsvaru tajā veido homogēnā nācijas vēsture jeb, attiecinot uz skolēnu atzīmētajiem galvenajiem informācijas avotiem, – skolā iegūtās zināšanas.

Visticamāk, šāda situācija ir sekas padomju periodam, kad viens no veidiem, kā cilvēki pielāgojās režīmam, bija atmiņu noklusēšana. Vecāki, mazinot represiju risku un dažādu ar padomju varu saistīto “nepatikšanu” iespēju, nemēdza runāt par ģimenes vēsturi un to ģimenes locekļu likteņus, kuri jebkādā veidā cīnījās pret padomju režīmu, pārvērtā ģimenes “noslēpumā”. Piemēram, socioloģe Baiba Bela, analizējot dzīvesstāstus kā sociālos vēstījumus, ir konstatējusi, ka vajadzība pēc drošības cilvēkiem lika izkopt “tādas stratēģijas kā “klusēšana” un “aizmiršana”, kas attiecās uz tēmām, uzskatiem un tradīcijām, kas bija saistītas ar nacionālās neatkarības ideoloģiju un reliģiju”.¹⁴⁸

147 Nora P. (1998/1992). *Realms of memory: The construction of the french past. Volume III: Symbols*. New York: Columbia University Press. P. 632–633.

148 Bela-Krūmiņa, B. (2004). *Dzīvesstāsti kā sociāli vēstījumi: Promocijas darba kopsavilkums*. Latvijas Universitāte, Filozofijas un socioloģijas institūts. 12. lpp.

Sociālantropoloģe Sigrīda Rosinga (*Rausing*) skaidro, ka padomju cilvēku “sociālo amnēziju” radīja trīs faktori: (1) apzināts atmiņu transmisijas starp paaudzēm trūkums, (2) daudzu ceremoniju un prakšu, ar kurām sociālās atmiņas ir cieši saistītas, aizliegums, (3) oficiālas un maldīgas vēstures versijas uzspiešana. Par vēstures jautājumiem nerunāja ne publiski, ne ģimenē neuzticēšanās gaisotnes dēļ. Nedrošība paust atmiņas pastāvēja pat pēc postpadomju valstu neatkarības atgūšanas.¹⁴⁹ Pētot kādu lokālu Igaunijas kopienu 20. gs. 90. gados, S. Rosinga secināja, ka vēl ap 1994. gadu lielākajai daļai vecākās paaudzes respondentu atmiņas par Otro pasaules karu un Staļina laiku bija trauslas un nesakarīgas, vēl neaizvietotas ar oficiālajām notikumu versijām. Atmiņas vēl nebija tik bieži stāstītas, lai būtu radusies valodas veiklība un skaidrība to izklāstā.¹⁵⁰

Pētnieks, uzklusot dzīvesstāstus, spēj vismaz aptuveni noteikt, vai un cik bieži tie pirms tam ir tikuši stāstīti. Tā, piemēram, vēsturniece Irēna Saleniece par kādas deportētas sievietes atmiņām raksta: “Stāstījums ir ļoti raīts un rodas iespaids, ka tas tiek atkārtots jau kuro reizi. Manuprāt, tas ir naratīvs, kas šajā ģimenē saista četras vai piecas paaudzes. [...] Šī naratīva jēga ir dziļi simboliska, tas vēsta par ģimenes spēku un spēju izdzīvot un saglabāt vienotību pat neiedomājami smagos apstākļos.”¹⁵¹ Viņa ir raksturojusi piemēru, kad ģimenes locekļiem iepriekšējo paaudžu vēstījums ir darīts zināms.

Iespējams, personīgo atmiņu/kolektīvās atmiņas negatīvās pieredzes noklusēšanu var uzskatīt par sociālās traumas sekām. Par to liecina, piemēram, vēstures skolotājas A. Rakstiņas teiktais, ka “arī lielākā daļa vēstures skolotāju par to [nacionālo partizānu kustību. – K. L.] nerunā”, sevišķi par viņu noziegumiem. Kad pedagoģe par tiem ieminējusies kādai citai vēstures skolotājai, saņēmusi atbildi: “Es par šo tēmu nedebatēju.”¹⁵² Politikas pētnieks Martins O. Heislars (*Heisler*), izzinot, vai un kā (negatīvas) pagātnes darbības, kas nesakrīt ar pozitīvo kopienas paštēlu, ietekmē tās identitāti, piekrīt zinātnieka Roberta Smita (*Smith*) uzskatam, ka atvērta diskusija par kopienas pagātnes negatīvajiem elementiem var stiprināt kopienas atmiņu.¹⁵³ Jāsecina,

149 Rausing, S. (2004). *History, memory, and identity in post-soviet Estonia*. Oxford: Oxford University Press. P. 93–94.

150 Turpat. 94. lpp.

151 Saleniece, I. (2005). Pagātnes bailes mūsdienu skatījumā. *Sociālo Zinātņu Vēstnesis*, 1, 68.

152 Intervija ar A. Rakstiņu. 2010. gada 29. oktobris. Tilža.

153 Heisler, O. M. (2008). Challenged histories and collective self-concepts: Politics in history, memory, and time. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 617: 199, 208.

ka patlaban šādas diskusijas nav. “Šobrīd dzīve padomju režīmā latviešu atmiņā pieder pie “klusējošiem” jautājumiem. Latvijas cilvēku attiecības ar padomju režīmu ir grūti aprakstīt un novērtēt viennozīmīgi. Te nedarbojas mēraukla – “tas bija labi” un “tas bija slikti”” norāda V. Zelče.¹⁵⁴ Paaudzei, kuras tiešajā pieredzē ir nacionālo partizānu darbība, padomju gados ieaudzīnātie “sociālās amnēzijas” principi joprojām liedz šo tēmu aktualizēt. Tālab var paredzēt, ka kolektīvās atmiņas par nacionālajiem partizāniem uzturēšanā arvien lielāka loma būs citiem tās resursiem.

Piemīņas vietas un pasākumi

Pieminekļi pilsētas un lauku vidē veic ne tikai estētiska rotājuma funkciju. Biežāk to “uzdevums ir kalpot par noteikta politiska un/vai kultūras vēstījuma nesēju”.¹⁵⁵ Atsaucoties uz sociologu Čārlzu Tērneru (*Turner*), V. Zelče skaidro, ka “pieminekļi (arī ielu nosaukumi) ir visuzskatāmākie un pastāvīgākie simboliskie līdzekļi, kas tai vai citai nācijai un valstij piederīgajiem liek pievērst uzmanību pagātnes notikumiem un personāžiem. Nācijas skatījums uz pagātni balstās uz tās interpretāciju un ir mediēts ar pieminekļu un citu memoriālo instrumentu starpniecību. Cilvēku attiecības ar pieminekļiem arī nekad nav viennozīmīgas un nemainīgas”.¹⁵⁶

Uz pieminekļu lomu kolektīvās atmiņas veidošanā norāda arī vēsturnieks Edgars Engģzers – viņaprāt, “pieminekļi pēc būtības ir vairāk politisks nekā vēsturisks instruments, jo attiecas uz mūsdienu sabiedrību. Varam uzlikt pieminekli jebkam – kaut vai Gajam Jūlijam Cēzaram aiz cieņas pret viņa personību. Tālāk jau ir runa par politiku – ko mēs ar šādu pieminekli vēlētos pateikt. Pieminekļi ir svarīgs medijs, viens no veidiem, kā pasniegt vēsturi. [...] Ja runājam par pieminekļiem, tad runājam arī par kolektīvās atmiņas veidošanu”.¹⁵⁷

Anketas liecina, ka piemīņas vietu apmeklējumu skolēni ierindojuši kā ceturto izglītojošāko par nacionālo pretošanās kustību padomju okupācijai. Tikai par 1% tā nozīmība atpaliek no ģimenes kā zināšanu resursa. Arī šajā jautājumā skolēnu atbildes

154 Zelče, V. (2009). *Vēsture–atbildība–atmiņa*. 53. lpp.

155 Zelče, V. (2007). *Pieminēšana. Piektais gads*. 1. daļa. *Pieminēšana*. Latvijas pieredze. Grām.: Zelče, V. (red.). *Zīmes. Mēs. Pieminēšana. Piektais gads*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 13. lpp.

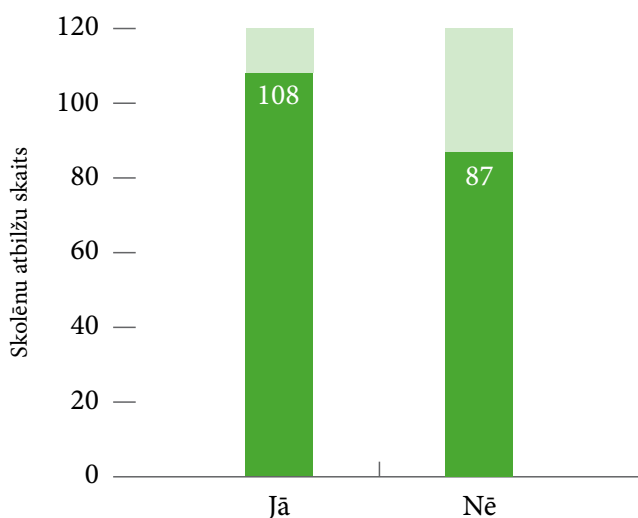
156 Turpat.

157 Vikmanis, Ģ. (2011, 30. jūl.). *Pieminekļi veido kolektīvo apziņu*. *Latvijas Avīze*. 5. lpp.

skolās atšķiras, piemēram, aptaujātie Tilžas vidusskolas audzēkņi piemiņas pasākumu apmeklējumus uzskata kā otro nozīmīgāko informācijas resursu par nacionālajiem partizāniem, bet, piemēram, respondenti Bērzpils vidusskolā tiem piešķirusi tikai dalītu 5./6. vietu no astoņiem iespējamajiem variantiem. Visticamāk, liela loma šādam atšķirīgam piemiņas pasākumu vērtējumam ir konkrētās apdzīvotās vietas memoriālajai kultūrai un piemiņas pasākumiem.

Datus par piemiņas vietu un pasākumu nozīmību skolēnu zināšanu veidošanā apstiprina skolēnu atbildes uz citiem anketas jautājumiem, kas tiešām parāda sakarību: pat tad, ja skolēni neko citu par nacionālajiem partizāniem nezina, jautājumā raksturot šo kustību viņi vismaz ir pareizi ierakstījuši piemiņas vietas (nevis atstājuši šo jautājumu pavisam neatbildētu), piemēram, ir ieraksti “starp Bērzpili un Lazdukalnu ir pieminekļis”, “Baltie krusti” u. c.

Vai esi apmeklējis kādu no dažādu laiku partizānu piemiņas vietām? N=195



55% (108 absolūtos skaitļos) aptaujāto skolēnu ir apmeklējuši kādu no dažādu laiku partizānu piemiņas vietām, 45% (87 absolūtos skaitļos) – nav. Tilžas, Nautrēnu un Rekavas vidusskolu skolēnu starpā piemiņas vietu apmeklējušo ir vairāk nekā neapmeklējušo. Procentuāli lielākais apmeklējušo pārsvars ir Rekavas (73%) un Nautrēnu (64%) vidusskolēnu vidū. Iespējams, rezultātus ir noteicis tas, ka pie šīm abām skolām atrodas piemiņas akmeņi pretošanās kustības dalībniekiem.

Tomēr kopumā, visticamāk, piemiņas vietas apmeklējušo skolēnu skaits ir lielāks, tikai viņi tās nav atcerējušies, nav devušies uz tām apzināti vai atzinuši kā vēltītas pretpadomju pretošanās kustībai. Piemēram, pieminekļi nacionālo partizānu atcerei pārsvarā atrodas vai nu apdzīvotu vietu centrā, vai pie skolu ēkām. Tāpēc maz ticams, ka visi pārējie 45% skolēnu tiem nekad nav gājuši garām.

Daļa skolēnu ir atsaukušies aicinājumam precizēt, pie kurām piemiņas vietām viņi ir bijuši. Baltnavas vidusskolas skolēni galvenokārt norādījuši pieminekļus Rekovā un Baltnavā, Grīvas mežu, tostarp pieminekli “sarkanajiem” partizāniem. Tilžas skolēni apmeklējuši pieminekli Tilžas novada nacionālajiem partizāniem, Baltos krustus, A. Roskoša bunkuru, A. Baloža kapu, partizānu mītnes un pieminekli Grīvas mežos.

Daudzveidīgas apmeklētās partizānu piemiņas vietas ir nosaukuši arī Nautrēnu vidusskolas 11.–12. klases audzēkņi. “Pie skolas, pie upes Ierzeļovā”, “Cisovkā pie Ičas”, “Nautrēnu vidusskolas pagalmā piemiņas vieta “Latgales Vanagiem”” – ir dažas no atbildēm.

Lai gan Bērzpils vidusskolēni iepriekšējos jautājumos ir zinājuši nosaukt pieminekli, kas atrodas Lazdukalna pagastā, un Baltos krustus, neviens nav norādījis, ka šīs vietas kādreiz ir apmeklējis. 10 Rekovas vidusskolas skolēnu kā apmeklētu vietu ir nosaukuši Balto krustu. Tas atrodas netālu no skolas, un pie tā noslēdzas lāpu gājiens 11. vai 18. novembra svētkos. Vēl kāds bijis Stompaku purvā.

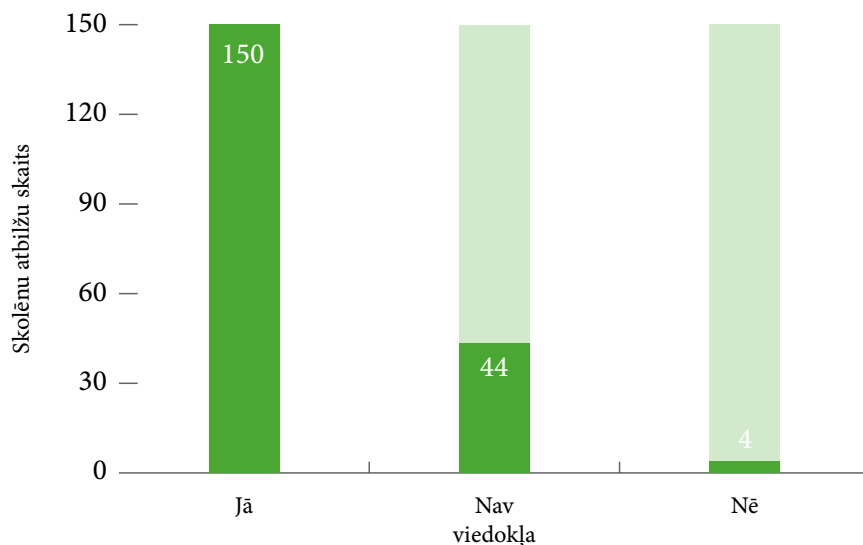
Nedaudz neparasta situācija veidojas, aplūkojot Viļakas Valsts ģimnāzijas skolēnu norādītos pieminekļus, kurus viņi ir apmeklējuši. Jo, izrādās, vienu un to pašu piemiņas vietu, kas atrodas starp baznīcu un bijušo slimnīcu, skolēni ir nosaukuši atkarībā no tā, kurai no vietām šis piemineklis viņiem šķitis tuvāks. Tādējādi varianti “pie slimnīcas” un “pie Viļakas katoļu baznīcas” attiecas uz vienu un to pašu piemiņas vietu. Divi jaunieši ierakstījuši, ka bijuši nacionālo partizānu apmetnes vietā Stompaku purvā.

Pieminekļu apmeklēšanas prakse skolās ir atšķirīga. Skolēni tiek aicināti piedalīties kādos piemiņas pasākumos, piemēram, šo pieminekļu atklāšanā, pēc brīvprātības principa. Taču dažās skolās tiek atvēlēts laiks uz tuvākajām piemiņas vietām doties arī organizēti – vēstures stundas ietvaros.

Lai arī nacionālo partizānu piemiņas vietas ir apmeklējuši tikai nedaudz vairāk kā puse skolēnu (vismaz viņi tā ir atzīmējuši), 76% no aptaujāto skolēnu kopskaita (arī tie, kas par šo kustību neko nezina un nav bijuši šajās piemiņas vietās) ir pārliecināti, ka ir

svarīgi saglabāt piemiņas vietas dažādu laiku pretošanās kustībām.¹⁵⁸ Tikai 2% uzskata, ka tas nav nepieciešams, bet 22% respondentu šajā jautājumā nav viedokļa.

Vai ir svarīgi saglabāt piemiņas vietas dažādu laiku partizāniem? N=194



Pieminekļu saglabāšanu atbalstošās atbildes sniedzēji labprāt pamatojuši savu viedokli. Šajos izteikumos saskatāmi tabulā apkopotie seši galvenie motīvi (jāatzīst, ka vairākās atbildēs tie arī pārklājas – dažviet pilnīgi precīzs nošķīrums nav iespējams). Visbiežāk skolēni argumentos par nepieciešamību uzturēt piemiņas vietas atsaucas uz **(1) nacionālo identitāti un patriotismu** (piemēram, “vajag stāstīt par to, cik stipra bija latviešu tauta”, “lai jaunākās paaudzes apzinātos, ka latvieši ir bijuši spēks, un lai ieaudzinātu patriotismu”, “lai nākotnē zinātu, kāda mūsu tauta ir bijusi patriotiska”, “jo tas stāsta par mūsu tautas kopību, kopā paveikto. Parāda mūsu, latviešu, nostāju” u.c.). Tiek izcelta **(2) komemorācijas funkcija** (piemēram, “lai tas netiktu aizmirsts”, “lai cilvēki varētu atcerēties un pieminēt šos cilvēkus”, “jo tas ir mantojums mūsu, mums ir jāsaglabā šīs vietas, jo tajās ir notikuši nozīmīgi notikumi” u.c.). Tāpat skolēni akcentē šo pieminekļu lomu **(3) jaunās paaudzes audzināšanā** (piemēram, “lai labāk ieinteresētu

158 Šāds dažādu laiku partizānu jēdziens izmantots, lai sākotnēji konstatētu skolēnu vispārējo attieksmi pret pieminekļu un citu piemiņas vietu saglabāšanu, kā arī pieļaujot iespējamās grūtības skolēniem atšķirt, vai, piemēram, Grīvas mežu masīvā viņi apmeklējuši padomju vai nacionālo partizānu piemiņas vietas (jo šajos mežos tās ir abiem).

jaunāko paaudzi vēsturē”, “lai mūsu bērni kaut ko zinātu”, “jo tas varētu radīt priekšstatu jaunajai paaudzei par to, cik grūti ir bijis Latvijā”, “manuprāt, tas ir svarīgi, jo tas ir kā mantojums nākamajām paaudzēm. Tās liecina par notikumiem, kas ir notikuši” u.c.). Liela daļa skolēnu anketās tos arī norādījuši kā (4) **vēstures liecības** (piemēram, “jo tā tomēr ir vēsture, kuru neizdzēst”, “jo ir svarīgi zināt savu vēsturi”, “jo savas valsts vēsture ir jāzina. Jāzina, kam Latvija ir gājusi cauri (latvieši)”, “jo tā ir vēsture, kura ir jā saglabā, un tā ir interesanta” u.c.). Lai arī daļa no šajā sadaļā ierindotajiem vēstures liecību sadaļas pamatojumiem saistāma arī ar pieminēto komemoratīvo funkciju, tajos tomēr vairāk akcentēta pati vēsture (lai arī kāda tā būtu) kā cieņu pelnījis fenomens.

Dažu skolēnu atbildēs jaušams atbalsts šo piemiņas vietu saglabāšanai, jo tās tiek skatītas caur (5) **radniecības saišu** prizmu, pat ja tās ir tikai iedomātas saites starp nācijas locekļiem, piemēram, “mums ir jāciena upuris, kādu nesa mūsu vecvectēvi un vecmammās, jo viņi to darīja mūsu dēļ”, “jo tur cīnījās mūsu vecvecāki, radi par brīvu Latviju no naidniekiem”, “jo tā ir Latvijas vēsture, un darbība, kurā piedalījās mūsu senči”, “paaudzēm ir jāzina šie notikumi, lai 1. cienītu veco paaudžu ieguldījumu un 2. lai nenoniecīnātu Latvijas vārdu” u.c.).

Pārējo skolēnu atbildes, kas neiekļāvās kādā no pieciem biežāk minētajiem motīviem nacionālai pretošanās kustībai veltīto pieminēto saglabāšanai, var tomēr iedalīt mazākās apakškopās. Proti, pāris skolēnu motivāciju saglabāt nacionālo partizānu piemiņas vietas ir saskatījuši (6) **paša pretošanās kustības nozīmībā**, piemēram, “jo tas bija ļoti nozīmīgi”, “jo tas bija svarīgs notikums”, “nacionālie partizāni var kalpot kā izcils piemērs drosmei mūsdienu degradētajā sabiedrībā” u.c. Viena atbilde bija arī aforistiska – “jo bez pagātnes mums nebūs kārtīgas nākotnes”, bet vēl kāds atzīmējis, ka saglabāt šīs piemiņas vietas “būtu ļoti labi”, taču nav precizējis, kāpēc.

Nedaudz ielūkoties savos apsvērumos ir ļāvuši arī daži no skolēniem, kuri norādījuši, ka piemiņas vietas partizāniem nav nepieciešams saglabāt. Viens no argumentiem sakņojas šīs kustības negatīvajā vērtējumā kopumā, visticamāk, saistībā ar pagātnes notikumiem (“tāpēc, ka nevajag, nav svarīgi godināt tos cilvēkus”), pārējos jaušams šodienas skatupunkts: “Šīs vietas nerada interesi, ieguldīt vajadzētu piemiņas saglabāšanā cilvēkos, nevis šo kvadrātmetru kopšanā”, “jo ar katru dienu notiek kaut kas jauns un piemiņai vērts, tādēļ neuzskatu, ka būtu jāuzsver liela uzmanība. Bet ir jāinformē par tiem”, “tas [piemiņas vietu sakopšana, saglabāšana. – K. L.] neko nedod valsts attīstībai”.

Skolēnu atbildes uz jautājumiem par piemiņas vietu apmeklēšanu un motivāciju to saglabāšanā rāda diezgan pretrunīgu ainu – lai gan vairums respondentu atzīst, ka piemiņas vietas ir jāsaglabā (kā galvenos motīvus minot to nozīmi kā latviešu patriotisma simbolam, cieņu pret vēsturi, atcerēšanās nolūkus, jaunās paaudzes audzināšanu u.c.), tomēr tikai nedaudz vairāk kā puse no viņiem pašiem šīs piemiņas vietas ir apmeklējuši (vai vismaz apzinājušies, ka ikdienā iet garām piemineklim, kas veltīts nacionālajiem partizāniem). Var secināt, ka pieminekļi ir nozīmīgs zināšanu resurss par kādu vēstures notikumu (piemēram, ir skolēni, kas jautājumā par nacionālās pretošanās kustības padomju okupācijai būtību ir ierakstījuši vismaz piemiņas vietas), tomēr tie nevar darboties tikai kā patstāvīgi kolektīvās atmiņas veidošanas aktori, piemēram, bez skolas vai ģimenes organizētiem to apmeklējumiem vai vismaz ierosmes to darīt.

2. tabula

11.–12. klašu skolēnu atbildes, kāpēc būtu svarīgi kopt, saglabāt partizānu piemiņas vietas. Pieci galvenie motīvi

Atbildes nav īsinātas, saglabāta respondentu valoda

Latviešu identitātes šķautne/patriotisms	Komemorācija	Jaunās paaudzes audzināšana
“tāpēc, lai jaunākās paaudzes apzinātos, ka latvieši ir bijuši spēks, un lai ieaudzinātu patriotismu”	“lai saglabātu piemiņu par viņiem”	“tāpēc, ka jaunatnei jāzina par šādām lietām, par Latvijas vēsturi”
“jo tās simbolizē latvisko patriotismu, sniedz jaunatnei iespaidus par pagātnes cīņām”	“lai cilvēki atcerētos, ka šīs vietas ir saglabājušās no tiem laikiem”	“lai labāk ieinteresētu jaunāko paaudzi vēsturē”
“par varoņdarbiem ir jāzina visiem un jānodod nākamajām paaudzēm”	“piemiņas vieta nākamajām paaudzēm”	“lai arī nākamās paaudzes par to uzzinātu”
“lai nākamās paaudzes varētu godināt cilvēkus, kas cīnījās tautas labā”	“lai tā mums atgādinātu pagātņi”	“lai mūsu bērni kaut ko zinātu”
“mums ir nepieciešams zināt to, ko ir darījuši paši latvieši un tauta”	“lai cilvēki varētu atcerēties un pieminēt šos cilvēkus”	“jo tās vietas ir skaistas un paaudzēm jāzina par vēsturi savā apkārtnē”

Latviešu identitātes šķautne/patriotisms	Komemorācija	Jaunās paaudzes audzināšana
“jo tā ir mūsu dzimtās zemes vēsture, kuru ir jāsniedz turpmākajām paaudzēm”	“lai tas netiktu aizmirsts”	“jo nākamajām paaudzēm ir jāzina par tiem cilvēkiem, kuri ieguva brīvību Latvijai, un jāredz pieminekļi”
“paaudzei jābūt informētai par mūsu valsts neatkarību. Ja valsts to cienīs, tad arī pilsoņi to cienīs”	“lai atcerētos”	“jo tādā veidā nākamās paaudzes uzzinās par šiem partizāniem un varēs apskatīt šīs piemiņas vietas”
“lai atgādinātu, ka mēs esam cīnījušies”	“lai zina, kā tika cilvēki cīnījušies pret PSRS”	“lai nākamās paaudzes arī zinātu par partizāniem”
“viņiem vajag stāstīt par to, cik stipra bija latviešu tauta”	“jo vienmēr jāpiemin mūsu varoņi un nodevēji, kā viņiem tur bija un ko viņi tur darīja”	“jo nākošajām paaudzēm ir jāzina par notikumiem, kas tur risinājušies”
“lai nākotnē zinātu, kāda mūsu tauta ir bijusi patriotiska”	“jo tās godina cilvēku piemiņu kā tādu”	“jo viņiem ir jāzina, kā dzīvoja agrāk cilvēki, mēģināja saglabāt nacionālo pašapziņu un patriotismu, riskēja ar savām dzīvībām”
“tās godina cilvēkus, kas cīnījušies par Latvijas brīvību”	“jo tas ir mantojums mūsu, mums ir jāaglabā šīs vietas, jo tajās ir notikuši nozīmīgi notikumi”	“jo šie cilvēki pretojās apspiedējiem un, manuprāt, tie ir tautas varoņi, un nākamajām paaudzēm par to būtu vērts uzzināt”
“tā ir mums tautas pagātne, tas katram latvietim jāzina”	“lai nākamās paaudzes būtu informētas par partizāniem, kā arī zinātu, kur ir viņu piemiņas vietas”	“lai arī viņi par tām zinātu”
“tāpēc, ka tie ir nacionālās pašapziņas celšanas objekti”	“nu es domāju vajag tāpēc, ka arī tie ir bijuši cilvēki un ir jāatceras”	“lai nākotnē bērni un jaunieši vairāk uzzinātu par Latvijas vēsturi”
“paaudzēm ir jāzina šie notikumi, lai 1. cienītu veco paaudžu ieguldījumu un 2. lai nenoniecīnātu Latvijas vārdu”	“jo ir svarīgi, lai neaizmirstu kara gadu varoņus un viņu svarīgo lomu mūsu Latviešu tautai”	“jo jauniešiem ir jāzina viņu vēsture, lai viņi varētu salīdzināt notikumus pagātnē ar mūsdienām”
“jo arī nākamajām paaudzēm ir jāzina, ka visi cilvēki nebija par padomju varu”	“jo ja mēs tās atstāsim un nesaglabāsim, tās zaudēs savu nozīmīgumu un ar laiku par šiem notikumiem, ko raksturo šīs vietas, cilvēki aizmirsīs”	“lai viņi zinātu, par ko tauta cīnījās un kuri tieši cilvēki tie bija”

Latviešu identitātes šķautne/patriotisms	Komemorācija	Jaunās paaudzes audzināšana
“jo tas stāsta par mūsu tautas kopību, kopā paveikto. Parāda mūsu, latviešu, nostāju”	“jo tad būs ko stāstīt citiem”	“jo tas varētu radīt priekšstatu jaunajai paaudzei par to, cik grūti ir bijis Latvijā”
“lai uzzinātu to, ko mūsu tautieši – latvieši – ir paveikuši”	“jo tās ir piemiņas vietas”	“jo ir labi, ka nākošās paaudzes to zina”
	“lai saglabātu šīs vietas”	“tāpēc, ka ir nepieciešams saglabāt, lai nākamās paaudzes zinātu, kā viss risinājās”
	“lai atcerētos un to cienītu”	“lai zinātu mūsu pēcnācēji”
	“tāpēc, ka tās ir piemiņas vietas [tiem. – K. L.] , kas pretojās padomju okupācijai”	“lai arī nākamās paaudzes zinātu un godātu cilvēkus, kuri palīdzēja Latviju padarīt neatkarīgu”
	“lai saglabātu piemiņas vietas”	“manuprāt, tas ir svarīgi, jo tas ir kā mantojums nākamajām paaudzēm. Tās liecina par notikumiem, kas ir notikuši”
	“zinātu, atcerētos par nacionālo pretošanās kustību padomju okupācijai”	“manuprāt, tāpēc, lai jaunieši zinātu par īstiem savas valsts patriotiem”
	“lai nākotnē visi būtu informēti par partizāniem”	“lai jauniešiem būtu priekšstats par to, kas notika agrāk”
		“lai viņi zinātu, kas agrāk ir noticis ar viņu tautu”

Cieņa pret vēsturi

“šīs vietas vairāk stāsta par partizāniem, kā viņi dzīvojuši”

“jo tā tomēr ir vēsture, kuru neizdzēst”

“jo ir svarīgi zināt savu vēsturi”

“jo tā ir mūsu vēsture”

“jo ir svarīgi zināt savas valsts, novada vēsturi, būt pietiekami zinošiem un informēt par to citus”

“lai zinātu par vēsturiskiem notikumiem”

Cieņa pret vēsturi

“jo tie ir vēstures fakti”

“lai cilvēki zinātu vairāk par Latvijas vēsturi”

“mums ir jāzina mūsu vēsture”

“jo savas valsts vēsture ir jāzina. Jāzina, kam Latvija ir gājusi cauri (latvieši)”

“lai būtu informētas pārējās paaudzes par savas valsts vēsturi”

“jo tā ir mūsu vēsture, par kuru vajadzētu zināt visiem latviešiem”

“jo cilvēkiem jāzina valsts vēsture, kurā tie dzīvo”

“jo tā ir vēsture, kura ir jāsaglabā, un tā ir interesanta”

“lai zina, kas ir bijis”

“tāpēc, ka tā ir vēsture un šie cilvēki ir aizstāvējuši mūsu dzimteni”

“jo tā ir daļa no valsts vēstures”

“jā, jo tas ir labi, ka visi zina par savas tautas vēsturi”

“jo ir svarīgi zināt savas tautas vēsturi”

“jo tā ir Latvijas vēstures svarīga sastāvdaļa”

“tā ir mūsu vēsture, kura katram lielākā vai mazākā mērā būtu jāzina”

“jo tā ir daļa no tautas vēstures, ir svarīgi zināt notikumus, kuru iespaidā ir izv. valsts, tauta”

“nākamajai paaudzei ir jāzina savas valsts vēsture”

“ikkatram ir jāzina šie notikumi, bet domāju, ka daudzi cenšas manipulēt ar informāciju un uzspiest nepareizo kā padomju laikos”

“jo tā ir Latvijas vēsture, kura jāzina visiem pilsoņiem”

“jo svarīgi zināt vēsturi”

“jo cilvēkiem ir jāzina, kas, kāpēc un kā notika”

“lai visi zinātu vēsturi”

“jo ir jāzina vēsture”

“jo par savu valsti ir jāzina kas un kā notika”

Atsauce uz ģimenes pagātņi

“mums ir jāciena upuris, kādu nesa mūsu vecvectēvi un vecmammās, jo viņi to darīja mūsu dēļ”

“jo tur cīnījās mūsu vecvecāki, radi par brīvu Latviju no naidniekiem”

“lai arī turpmākā paaudze zinātu, kas ir piemēklējis senčus, un kāpēc mūsdienās viss ir tā, kā tas ir”

“lai zinātu, ka kāds ir cīnījies par mums, par mūsu dzīvību”

Atsauce uz ģimenes pagātņi

“bērniem tas būtu jāzina, ko ir piedzīvojuši viņu senči”

“jo nākamajai paaudzei ir jāzina, kā viņu senči ir cīnījušies par savas valsts neatkarību”

“jo tā ir Latvijas vēsture, un darbība, kurā piedalījās mūsu senči”

“paaudzēm ir jāzina šie notikumi, lai 1. cienītu veco paaudžu ieguldījumu un 2. lai nenoniecīnātu Latvijas vārdu”

Skolēnu kolektīvā atmiņa

Pētījumā par atbildīgumu Latvijā 2008. gadā uz jautājumu “ar kādiem Latvijas 20. gs. vēstures notikumiem Jūs lepojaties visvairāk?” nacionālo partizānu cīņas un pretošanās kustību kā vienu no iespējamajiem 1–5 atbilžu variantiem no 19 izvēlēm atzīmējuši 7,2% aptaujāto iedzīvotāju.¹⁵⁹ Tas ir viens no zemākajiem rādītājiem. Mazāk tikai lepojas ar Kārļa Ulmaņa 15. maija apvērsumu un autoritārās Latvijas izveidi (7,1%), 1905. gada revolūciju (6%), padomju okupācijas varas iestāžu represētajiem cilvēkiem (3,8%) un Latviešu SS leģiona cīņu pret Sarkanu armiju (3,7%).¹⁶⁰

Ideālu pārņemti patrioti vai bandīti – skolēni vēstures stundās var paši izvēlēties kādu no šiem vai citiem nacionālo partizānu raksturojumiem un savām identitātēm – to noliedzējiem vai atbalstītājiem. Skolotājas iepazīstina ar informāciju, kas apstiprina kā vienu, tā otru raksturojumu. “Bērniem stundās saku – tas ir ļoti individuāli un personiski,” atzīst I. Ludborža.¹⁶¹ Kā izvēlēties? I. Ludborža uzskata, ka skolēni nacionālos partizānus vērtē atkarībā no ģimenes pieredzes – vai viņi bija patrioti, kas cīnījās par neatkarīgas Latvijas atjaunošanu, vai tomēr viņu darbība bija nežēlīga izrēķināšanās, kuras mērķis būtu sasniezams ar cēlākiem līdzekļiem.¹⁶² Stundās tomēr esot jūtams, ka skolēni vairāk sliecas uz kustības atbalstītāju pusi – tās patriotisma dēļ.¹⁶³

159 8,8% – latviešu, 5,1% – krievu.

160 SKDS. (2009). Pētījums par atbildīgumu Latvijā. Grām.: Rozenvalds, J., Ijabs, I. (galv. red.). *Latvija: Pārskats par tautas attīstību 2008/2009: Atbildīgums*. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts. 187. lpp.

161 Intervija ar I. Ludboržu. 2010. gada 1. novembris. Baltinava.

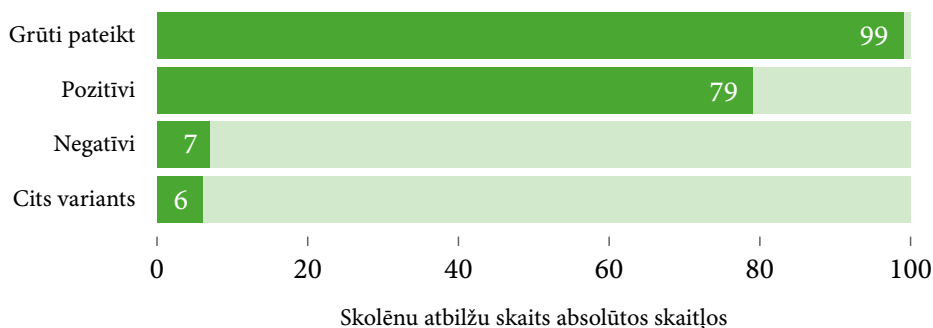
162 Turpat.

163 Turpat.

Nacionālo partizānu vērtējums

Aptauja liecina, ka 41% skolēnu nacionālo partizānu darbību vērtē pozitīvi. Tā kā pētījums atklāj, ka vidēji 60–64% skolēnu (atkarībā no jautājuma) nezina par šīs kustības ietekmi uz savu ģimeni (piemēram, vai ģimene ir cietusi tās darbības dēļ), lielai daļai no viņiem viedokli par nacionālajiem partizāniem formē citi kolektīvās atmiņas resursi. Iespējams, privāto atmiņu trūkums ir viens no iemesliem (ar pašiem nacionālajiem partizāniem nemaz nesaistīts), kālab tikai 4% (7 absolūtos skaitļos) nacionālo pretošanās kustību padomju okupācijai vērtē negatīvi un 52% skolēnu (99 absolūtos skaitļos) atzīst, ka viņiem par to nav viedokļa.

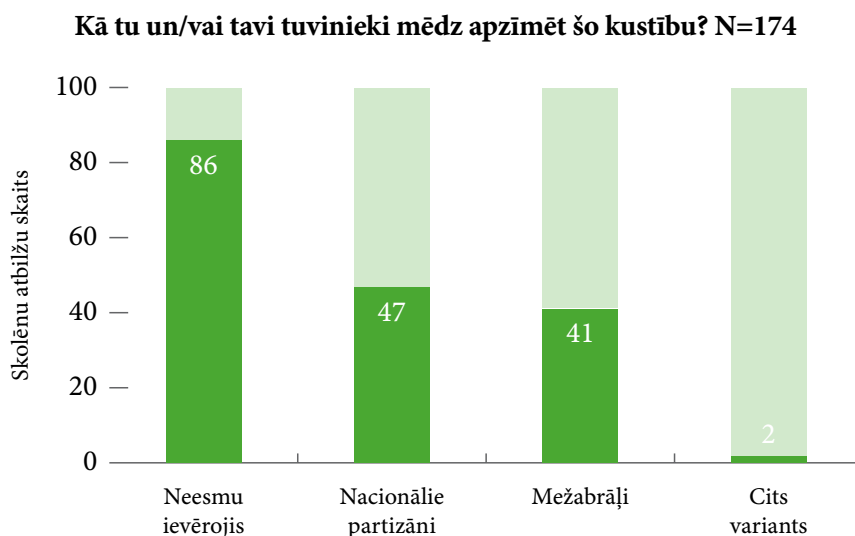
Kā tu vērtē nacionālās pretošanās kustības padomju okupācijai darbību? N=191



Iespējams, skolēni, kuri atzīmējuši variantu “grūti pateikt”, ir dzirdējuši par kustības pretrunīgo darbību, vai arī iemesls tam ir ļoti vienkāršs – nepietiekamas zināšanas par šo tēmu, lai spētu veikt izvērtējumu. Neliela daļa skolēnu arī izvēlējušies “citu variantu” (3%), piemēram, godprātīgi norādot “es par to neko nezinu” vai “ziņas un fakti ir pretrunīgi”. Tomēr vērojama tendence, ka nacionālo partizānu vērtējumā “pozitīvi–negatīvi” dominē pozitīvais vērtējums – atbilžu attiecībās absolūtos skaitļos 79:7 (41%: 4%). Skolēnu, kas šo kustību vērtē negatīvi, vidēji ir pa vienam vai diviem no katras pētījumā iesaistītās skolas, izņemot Bērzpils vidusskolu, kur neviens no respondentiem šo kustību neuzlūko negatīvi.

Par iespējamu kustības vērtējumu ziņas sniedz arī skolēnu atbildes uz jautājumu, kā viņi un/vai tuvinieki apzīmē šo kustību. Izteikts vairākums (86 skolēni) savu un tuvinieku rīcību nav ievērojuši, un līdzīgs skaits – 41 un 47 – kustības dalībniekus sauc

attiecīgi par mežabrāļiem un nacionālajiem partizāniem. Saņemtas tikai divas atbildes “cits variants”, starp kuriem nav sastopams padomju varas popularizētais apzīmējums “bandīti”. Šie skolēni norādījuši, ka šo kustību nesauc “nekā”, vai arī izmanto abus apzīmējumus paralēli – mežabrāļi un nacionālie partizāni.



Vēsturnieks Z. Turčinskis raksta, ka mežabrāļi nav militārs termins, bet gan “tautas dots partizānu nosaukums, kas radās 1905.–1906. gadā”.¹⁶⁴ Tas atdzima pēc Otrā pasaules kara, apzīmējot nacionālos partizānus. Viņš uzskata, ka tieši šis jēdziens “visprecīzāk raksturo tos vīrus, kuri atradās mežos gan lielākās, militāri organizētās partizānu vienībās, gan sīkās grupiņās un pat pa vienam. Šis vārds ietver gan cieņu un apbrīnu, gan arī apziņu, ka tie, kas tur, mežos, ar ieročiem rokās, ir mūsējie”.¹⁶⁵

Vēsturniece L. Neimane uzskata, ka šādi rezultāti varētu atbilst īstenībai. Skolā, pat ja nacionālās pretošanās kustības tēmu skar tikai pāris minūtes, skolēni tomēr ir dzirdējuši par “nacionālajiem partizāniem”. Viņa norāda – lai gan padomju laikā tos publiskajā telpā sauca par “bandītiem”, mūsdienās šādu apzīmējumu, iespējams, varētu izmantot vien vecākās paaudzes vai kādreizējo komunistu ģimenes, kas no nacionālo partizānu darbības ir ļoti cietušas.¹⁶⁶

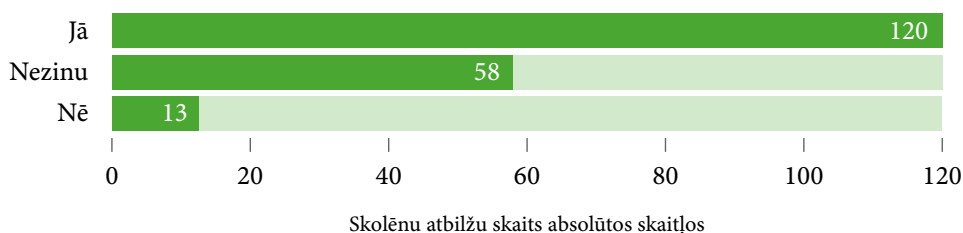
¹⁶⁴ Turčinskis, Z. (2011). *Ziemeļvidzemes mežabrāļi*. 9. lpp.

¹⁶⁵ Turpat.

¹⁶⁶ Intervija ar L. Neimani. 2011. gada 4. augusts. Rīga.

Neraugoties uz skolēnu grūtībām izvērtēt nacionālo partizānu darbību, vairums no viņiem (63%) uzskata, ka nacionālā pretošanās kustība padomju okupācijai Latgalē ir Latgales vēstures (un identitātes) īpaša daļa. 7% šim apgalvojumam nepiekrīt, bet 30% ir grūti formulēt savu viedokli. Redzams, ka skolēniem lielākas šaubas rada nacionālo partizānu darbības kā pozitīvas vai negatīvas izvērtējums, taču vieglāk tos ierindot svarīga/nesvarīga Latgales vēstures un identitātes fenomena statusā. Nevar arī izslēgt, ka, tuvojoties anketas beigām, skolēni atbilžu variantus ir apvilkuši, par tiem ilgi nedomājot.

Vai nacionālā pretošanās kustība padomju okupācijai Latgalē ir Latgales vēstures (un identitātes) īpaša daļa? N=191



Intervētie pedagogi un pašvaldību darbinieki ir kritiskāki – pamatā Latgales identitātes un nacionālo partizānu saikni saskata pagātnē. 3. tabulā apkopotie viedokļi liecina – gan tolaik, gan mūsdienās par vienojošo tiek uzskatīts sīkstums, nepakļaušanās un savas identitātes un pārliecības saglabāšana, kas bija raksturīga nacionālajiem partizāniem un intervēto cilvēku skatījumā – arī latgaliešiem.

Kopumā, aplūkojot trīs no skolēnu zināšanu un kolektīvās atmiņas par nacionālajiem partizāniem veidojošajiem resursiem (skola, ģimene, piemiņas vietas), vērojami trūkumi ikviena darbībā. Skolu mācību programmā nacionālo partizānu jautājuma iztīrīšanai nav atvēlēta pat stunda, lai gan skolēni atzīst, ka visvairāk informācijas par šo tēmu ieguvuši no skolotāju stāstītā. Tikai deviņi 11.–12. klases audzēkņi pētījumā ietvertajās skolās kā galveno informatoru norādījuši mācību grāmatu. Trešdaļa skolēnu nezina, vai tuvinieki ir tikuši izsūtīti uz Sibīriju, – tas rosina domāt, ka ģimenē par to nav runāts. Lai arī skolēni piemiņas vietas nacionālajai pretošanās kustībai padomju okupācijai uzskata par nepieciešamām, tikai nedaudz vairāk kā puse no viņiem tās paši ir apmeklējuši.

**Vai nacionālā pretošanās kustība padomju okupācijai uzskatāma
par nozīmīgu Latgales vēstures un identitātes daļu?**

Fragmenti no dažām intervijām, saglabāta respondentu valoda

Viedoklis	Pamatojums
-	“Neesmu to īpaši izcēlusi, ka tas ir saistīts ar latgaliešiem. Saistībā ar latgaliešiem es vairāk pieminu Latgales partizānu pulku Brīvības cīņās.”
+	“Noteikti jā, jo tas apstiprina gan latgaliešu sīkstumu, gan to, ka viņi prata pastāvēt par savu pārliecību. Centās nepakļauties.”
-	“Nē, sen tas bija. To vairs nevar attiecināt uz mūsdienām. Jaunieši to vairs neizjūt.”
+	“Tā varētu būt. Latgaliešu sīkstums palīdzēja. Latgalieši nepakļāvās, lielākā daļa mēģināja izdzīvot, sadzīvot ar visām varām un reizē – palikt savā identitātē.”
-/+	“Latgalietis vienmēr ir bijis tāds sīksts un savas zemes patriots. Sevišķi, es domāju, – tanī laikā, jo ģimenes bija lielas. [...] Vieniņi tad bija padomju laiks, kad nekur, arī skolā, par to nemācīja. Ģimenē kaut ko parunāja, citā – vispār nerunāja. [...] Tagad, kad pagājuši vairāk nekā 50 gadi, ir jaunā paaudze, par kuru nevarētu teikt, ka viņi ir lieli patrioti. Jaunajiem trūkst informācijas, stāstu. Pat domāju, ka daļa varētu nezināt, vai un kur vecvectēvs karojis.”
-	“Domāju, ka nē. Tas bija ļoti pretrunīgi. Jo ir daudzi, kas bija arī “sarkano” pusē. Tie, kuriem nebija nekā ko zaudēt – ne zemes, nekā.”

Iespējamie cēloņi

Sociālo zinātņu pētnieki un daļa vēsturnieku atmiņu, vēsturi un identitāti uzskata par atkarīgiem mainīgajiem, kurus veido politika – elites konstruētie pagātnes stāsti un kolektīvā atmiņa, memoriāli un simboli.¹⁶⁷ M. O. Heislars uzsver, ka politika ir galvenais neatkarīgais mainīgais, un to viņš dēvē par radošo spēku.¹⁶⁸ Intervijas ar skolotājiem un pašvaldību pārstāvjiem ļauj domāt, ka Latvijā šī triāde joprojām pastāv bez spēcīga neatkarīgā mainīgā. Valsts politika komemorācijas jomā joprojām nav sakārtota. Tas

¹⁶⁷ Heisler, O. M. (2008). Challenged histories and collective self-concepts. P. 201.

¹⁶⁸ Turpat.

ir viens no galvenajiem draudiem pilnvērtīgas kolektīvās atmiņas funkcionēšanai. No šī iemesla arī izriet liela daļa tālāko cēloņu skolēnu kolektīvās atmiņas par nacionālo pretošanās kustību padomju okupācijai nestabilitātei.

Piemēram, valstiskā līmenī netiek regulēta pašvaldību atbildība piemiņas vietu uzturēšanā un kopšanā. Piemiņas vietu kā būtiska kolektīvās atmiņas resursa pastāvēšana ir atstāta pašplūsmā un ir atkarīga vien no katras pašvaldības ieskatiem, to nenosaka neviens rīkojums. “Ir par kultūrvēsturiskiem un dabas pieminekļiem, bet par šiem nav,” saka Baltinavas novada domes priekšsēdētāja L. Siliņa.¹⁶⁹ Paretam e-pastā tiekot saņemts Latvijas Pašvaldību savienības aicinājums rīkot kādu piemiņas pasākumu. Piemēram, aicinājums visām pašvaldībām organizēt 25. marta atceres pasākumus – sakopt piemiņas vietas un mājās pārnākušo atdusas vietas kapos, iesaistīt šajos pienākumos vietējo skolu jaunatni, materiāli vai ar nelielu koncertu iepriecināt represētos vientuļos sirmgalvjus, ieklausīties un pierakstīt represēto ļaužu atmiņu stāstījumus.¹⁷⁰ Taču šādiem uzsaukumiem nav rīkojuma spēka un tie netiek izsūtīti regulāri.

Pirmajos gados pēc neatkarības atgūšanas bija vērojams arī izglītības sistēmas apmulsums vēstures mācīšanās (par pareizāko pieeju diskusijas nerimst arī mūsdienās). “Vēstures zinātnes ietekme uz kolektīvo atmiņu 90. gados bija maza, drīzāk otrādi – kolektīvā atmiņa formēja vēsturnieku skatījumu uz pagātņi,” situāciju raksturo V. Zelče.¹⁷¹ I. Ludborža atzīst, ka, atnākot strādāt uz skolu pēc Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes absolvēšanas 1985. gadā, 80. gadu beigās un 90. gadu sākumā iespēja iegūt informāciju par padomju laikā noklusētajiem jautājumiem bija tikai no preses izdevumiem un vēstures raidījumiem televīzijā: “Kur vien presē par nacionālajiem partizāniem bija kas rakstīts, tas tika izgriezts un saglabāts.”¹⁷² “Mācību process skolā bija kaut kas līdzīgs lekcijām, jo mācību grāmatā par to nebija nekā. Savāktās informācijas no citiem avotiem daudzums bija atkarīgs no skolotāja entuziasma. Tikai pēc tam tēma par nacionālajiem partizāniem tika iestrādāta mācību grāmatās,” saka I. Ludborža, piebilstot, ka pamazām situācija uzlabojās. Piemēram, 9. klases darba burtnīcā jau bija pievērsta uzmanība pretošanās kustībai vienas lappuses apjomā ar diviem trim dokumentiem, dažādas organizācijas domāja par mācību procesa paspilgtināšanu, piedāvājot videofilmas, Latvijas Okupācijas muzejs rīkoja kursus

169 Intervija ar L. Siliņu. 2010. gada 5. novembris. Baltinava.

170 Jaunsleinis, A. (11.03.2009.). *Aicinājums visām pašvaldībām organizēt 25. marta atceres pasākumus*. Baltinavas novada muzejs. Iesūtīto materiālu arhīvs, 19–3.

171 Zelče, V. (2009). *Vēsture–atbildība–atmiņa*. 45. lpp.

172 Intervija ar I. Ludboržu. 2010. gada 1. novembris. Baltinava.

skolotājiem. Viens no pirmajiem publiskā diskursa par nacionālajiem partizāniem pārveidotājiem bija 20. gs. 90. gadu sākumā izdotā grāmata “Uz ežiņas galvu liku”, kurā šīs kustības jaunais – cīnītāju par Latvijas brīvību – rāmējums saveidojas no daudziem aculiecinieku atmiņstāstiem.¹⁷³

A. Rakstiņa uzskata, ka pārejas posma sākumā “deputāti un ministri paši nebija zinoši un viņiem nebija valstiskas nostājas, ko organizēt. Viņi tikai prasīja “Māciet bērniem patriotismu!”, bet palīdzību vēstures skolotājiem nejūtu līdz šim brīdim.”¹⁷⁴ Kā piemēru viņa min kastes ar mācību materiāliem eksakto priekšmetu skolotājiem. Turpretī vēstures grāmatas viņa ir pirkusi pati un, tā kā kabinets nav aprīkots ar datoru vai televīzijas tehniku, lai parādītu kādu mācību filmu, skolēni jāved uz skolotāju istabu. Tajā pašā laikā vairāki intervētie cilvēki tieši skolu norāda kā galveno kolektīvās atmiņas uzturēšanas aktoru: “Ja skolā aizskar tādu tēmu, tad skolēns varbūt nāk mājās un sāk prasīt tēvam, mātei, vecmammai, kas tur ir bijis.”¹⁷⁵

A. Rakstiņa domā, ka skolēniem būtu labākas Latvijas vēstures zināšanas, ja vēsture tiktu mācīta jau no 5. klases kā savulaik. Patlaban 6. klasē skolēni sāk apgūt aizvēsturi un līdz Latvijas vēsturei nonāk vien pamatskolas pēdējās klasēs, tāpēc neesot jābrīnās, ka skolēni nepārzina pat svarīgākos Latvijas vēstures jautājumus.¹⁷⁶ Visticamāk, skolēnu neskaidrais priekšstats par Latvijas vēsturi ir vispārēja, ne tikai pētījumā ietvertu skolu tendence. Lielāka uzmanība skolēnu vēstures zināšanu līmenim Latvijā tika pievērsta 2010. gadā saistībā ar pārmaiņām vēstures mācīšanā, ieviešot Latvijas vēsturi kā atsevišķu priekšmetu. Arī laikraksta “Diena” veiktais eksperiments, pārbaudot skolēnu zināšanas Latvijas vēsturē, apliecina, ka “labas zināšanas par pašu valsts vēsturi ir vien retajam, biežāk atbildētājiem notikumi bija sajukuši vienā putrā”.¹⁷⁷ Skolēni bija maldīgi atbildējuši pat uz pamata faktiem par Latvijas valsts vēsturi (piemēram, “kas bija Jānis Čakste”, “kas tiek atzīmēts 4. maijā”). Žurnālistes Vitas Dreijeres aptaujātie vēsturnieki ir norādījuši vairākus iespējamus cēloņus zināšanu sadrumstalotībai, piemēram, datorizācijas laikmetu, 20. gs. 80.–90. gadu nacionālās jūsmas un intereses par Latvijas vēsturi noplakšanu.¹⁷⁸

173 Kalvāns, A. (galv. red.). (1993). *Uz ežiņas galvu liku...*Rīga: Nacionālo Daugavas vanagu apvienība sadarbībā ar apgādu “Daugava”.

174 Intervija ar A. Rakstiņu. 2010. gada 29. oktobris. Tilža.

175 Intervija ar V. Dzeni. 2010. gada 29. oktobris. Tilža.

176 Intervija ar A. Rakstiņu. 2010. gada 29. oktobris. Tilža.

177 Dreijere, V. (2010, 17. aug.). Kādus svētkus Latvijā atzīmē 4. maijā? Mātes dienu! *Diena*. 6.–7. lpp.

178 Turpat.

Valsts izglītības satura centra pārskatā par mācību priekšmeta “Latvijas vēsture” standarta projekta mācību satura aprobāciju 2006./2007.–2008./2009.mācību gadā teikts, ka Latvijas vēstures kā atsevišķa mācību priekšmeta mācīšana skolēnu mācību sasniegumus būtiski nemaina, taču pozitīvi ietekmē viņu attieksmi pret Latvijas vēsturi un Latvijas valsts vērtībām.¹⁷⁹ Vai šādu secinājumu varēs attiecināt ne tikai uz aprobācijas procesā iesaistītajām 40 skolām, rādīs laiks. Taču jau šobrīd ir redzams, ka grāmatā aplūkotais pētījums apliecina drīzāk likumsakarīgu, nevis negaidīti pārsteidzošu valsts komemoratīvās un izglītības politikas rezultātu.

179 Valsts izglītības satura centrs (2009). *Mācību priekšmeta “Latvijas vēsture” aprobācijas rezultāti*. Sk. 2010. 19. nov.: http://visc.gov.lv/saturs/vispizgl/dokumenti/20100901_vesture_aprobacija.pdf



Līdzās nacionālo partizānu bunkuram Grīvas mežos, 2010. gada oktobris.
Olgas Procevska foto

VECĀKU APTAUJA:

Latvijas vēstures
komunikācija ģimenē



Ģimenē stāstītās personīgās atmiņas ir viens no kolektīvās atmiņas pamata balstiem. Šie naratīvi kā ģimenes mantojums tiek pētīti dažādos un starpdisciplināros veidos. Šis darbs tos aplūko no komunikācijas zinātnes viedokļa, koncentrējoties uz ģimenes atmiņu un Latvijas vēstures komunikēšanas saiknes izpēti.

Narativu pētnieks Harolds Godalls (*Godall*) un pedagoģe Margareta Makneja (*McNay*) ģimenes stāstus sauc par naratīvu mantojumu. Viņi skaidro, ka tas sastāv no vēstījumiem un zināšanām, ko bērns iegūst no vecāku vai citu ģimenes locekļu stāstiem par ģimeni. Šie stāsti ir būtiski personas identitātes, attiecību un dzīves konstruēšanā, jo tie no priekštečiem nodrošina rāmi, kas palīdz saprast indivīda identitāti.¹⁸⁰ Taču ne visas svarīgās ģimenes atmiņas tiek nodotas bērniem un bērnubērniem. Tādējādi tās kļūst neizstāstītas, nepieejamas, un vēlāk – neesošas – nākamajām paaudzēm.

Ar šo pētījumu vēlos noskaidrot, kā ģimenēs notiek vēstures jautājumu apspriešana – vai vecāki, vecvecāki vai aizbildņi ar bērniem pārrunā kādus pagātnes notikumus (kas ir senāki nekā pāris iepriekšējie gadi), kādās situācijās tas notiek un kuri Latvijas vēstures periodi tiek apspriesti galvenokārt. Šie rezultāti papildina arī iepriekšējā grāmatas daļā izklāstītos pētījuma datus par skolēnu kolektīvās atmiņas veidošanās resursiem, proti, plašāk atklāj ģimenes lomu un kontekstu vēstures zināšanu un attieksmju formēšanā. Kopumā saņēmumu 102 aizpildītas ģimenes locekļu anketas (katrai ģimenei bija viena).

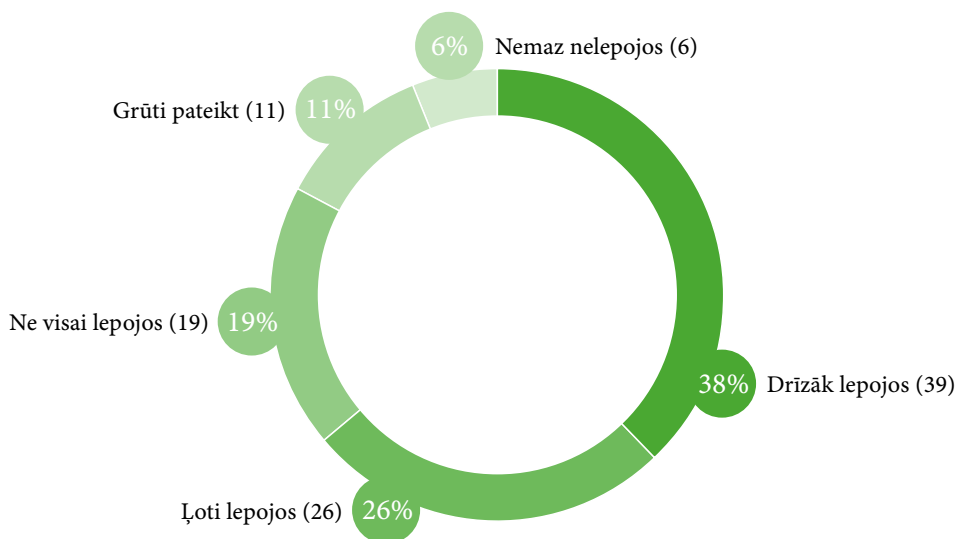
95% no aptaujātajiem ir skolēnu vecāki, 4% – vecvecāki un 1% – aizbildņi. Lielākai daļai (57%) respondentu anketas aizpildīšanas brīdī bija 41–50 gadi. Pārējo aptaujas dalībnieku vecuma struktūra ir šāda: 23% – no 31 līdz 40 gadiem, 15% atzīmēja vecumposmu 51–60. Respondenti, kuriem bija 61–70 gadi, veidoja tikai 5% no kopskaita. Jautājums par tautību anketā netika iekļauts apzināti, ņemot vērā pārējo jautājumu iespējamo atzišanu par sensitīviem ģimeņu ieskatos. Taču intervijas ar vēstures skolotājām un apdzīvoto vietu etniskā sastāva izpēte pēc Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvaldes datiem liecina, ka pārliecinoši lielākā daļa respondentu ir latvieši.

180 Godall, L. H. (2005). Narrative inheritance: A nuclear family with toxic secrets. *Qualitative Inquiry*. 4 (11), 492, 497; McNay, M. (2009). Absent memory, family secrets, narrative inheritance. *Qualitative Inquiry*. 7 (15), 1178.

Pirms pievēršos rezultātu izklāstam, nedaudz ieskicēšu iespējamus faktorus, kas varētu būt ietekmējuši respondentu atbilžu izvēles. Atskaitot katras ģimenes subjektīvos iemeslus, iespējams, viens no visaptverošajiem apstākļiem, kas var noteikt aptaujas dalībnieku attieksmi pret valsts vēstures apspriešanu ģimenes lokā, ir viņu attieksme pret piederības valsti kopumā.

26% no aptaujātajiem skolēnu vecākiem, vecvecākiem vai aizbildņiem ļoti lepojas ar faktu, ka viņi ir Latvijas iedzīvotāji, 38% – drīzāk lepojas, 19% – ne visai lepojas, 6% – nemaz nelepojas, 11% – atzīmējuši variantu “grūti pateikt”. Tādējādi var sacīt, ka vairums aptaujāto vecāku un vecvecāku (64%) izjūt lepnumu par dzīvi šajā valstī, bet 25% šis fakts raisa vairāk negatīvas nekā pozitīvas emocijas.

Cik lielā mērā lepojaties, ka esat Latvijas iedzīvotājs? N=101

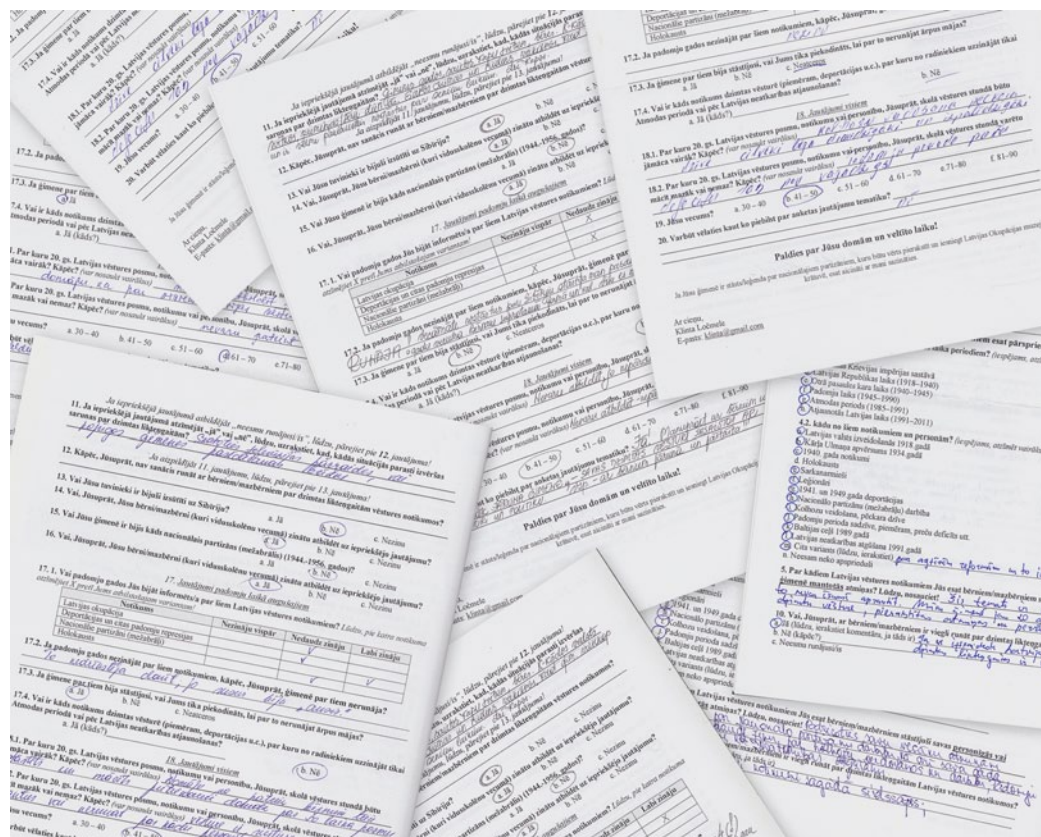


2010. gada rudenī veiktā pētījuma “Eiropabarometrs” rezultāti liecina, ka, iespējams, iemesls šādām atbildēm rodams valsts sociālekonomiskajos apstākļos. Piemēram, lielākā daļa Latvijas pilsoņu (59%) uzskata, ka lietas Latvijā virzās nepareizā virzienā.¹⁸¹ Kā galvenās problēmas valsts līmenī tiek minēts cenu pieaugums, bezdarbs u.c.¹⁸² Taču

181 Priedola, I., Zolberga, D. (atb. red.). (2010). Eurobarometer 74: Sabiedriskā doma Eiropas Savienībā: 2010. gada rudens: Nacionālais ziņojums: Latvija. *Eiropas Komisija: Latvija Eiropas Savienībā*. Sk. 2011. 28. maijs: http://ec.europa.eu/latvija/news/press_releases/2011_02_21_2_lv.htm 4. lpp.

182 Turpat. 5. lpp.

kopumā 2011. gada pavasarī veiktais “Eiropabarometra” pētījums rāda, ka 60% Latvijas iedzīvotāju ir ļoti (8%) un diezgan (52%) apmierināti ar pašreizējo dzīvi.¹⁸³ Iespējams, šis vispārējais konteksts ietekmē arī vēstures jautājumu komunikēšanu ģimenē – ne tikai ģimenes attieksmi pret Latviju un tās vēstures lappusēm, bet arī laiku, kas tiek veltīts to iztīrīšanai.



Skolēnu vecāku, vecvecāku vai aizbildņu aizpildīto anketu fragmenti

183 Salīdzinājumā ar kopējo Eiropas Savienības dalībvalstu pilsoņu līmeni Latvijā ar dzīvi pašreiz neapmierināto procents ir augstāks (kopumā Eiropas Savienībā – 21%). Vairāk sk.: Tvnet. (2011). Lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju – apmierināti ar savu dzīvi. Tvnet. Sk. 2011. 16. aug.: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/387650-lielaka_dala_latvijas_iedzivotaju_apmierinati_ar_savu_dzivi

Sarunas par vēsturi ģimenē

LU SZF SPPI pētījumā, kas veikts 2010. gada novembrī, 44,6% respondentu Latzīst, ka pēdējā gada laikā ģimenē, ar draugiem vai kaimiņiem nav apsprieduši Latvijas vēstures notikumus, 13,6% – nav viedokļa. Visvairāk aptaujāto runājuši par Latvijas neatkarības atgūšanu (13,7%), Otro pasaules karu (5,6%), Baltijas ceļu 1989. gadā (4,6%), 1941. un 1949. gada represijām (4,2%) un Kārļa Ulmaņa apvērsumu (3,5%), Latvijas valsts izveidošanos 1918. gadā (2,8%).¹⁸⁴ Tātad gandrīz puse aptaujāto iedzīvotāju ģimenē, ar draugiem un kaimiņiem par vēstures jautājumiem nemaz nav diskutējuši. Otra daļa apspriedusi diezgan plašu vēstures notikumu spektru.

Turpmākajās darba apakšnodaļās ir aplūkoti vēstures periodi un notikumi, par kuriem ģimenē ar bērniem ir runājuši viņu vecāki, vecvecāki vai aizbildņi, kā arī noskaidrots, vai tie sakrīt ar tēmām, par kurām viņi nākamajām paaudzēm ir stāstījuši savas personīgās vai dzimtā mantotās atmiņas.

Vai ģimenē jārunā par vēsturi

Lielākā daļa aptaujāto vecāku, vecvecāku un aizbildņu (85%) uzskata, ka ģimenē ir jārunā un jāskaidro bērniem Latvijas vēsture. 15% šādam viedoklim iebilst, galvenokārt to pamatojot ar argumentu, ka vēsturi “māca skolā”. Piemēram, “priekš tam ir domāta skola, man vēsture nepatīk un neinteresē”.

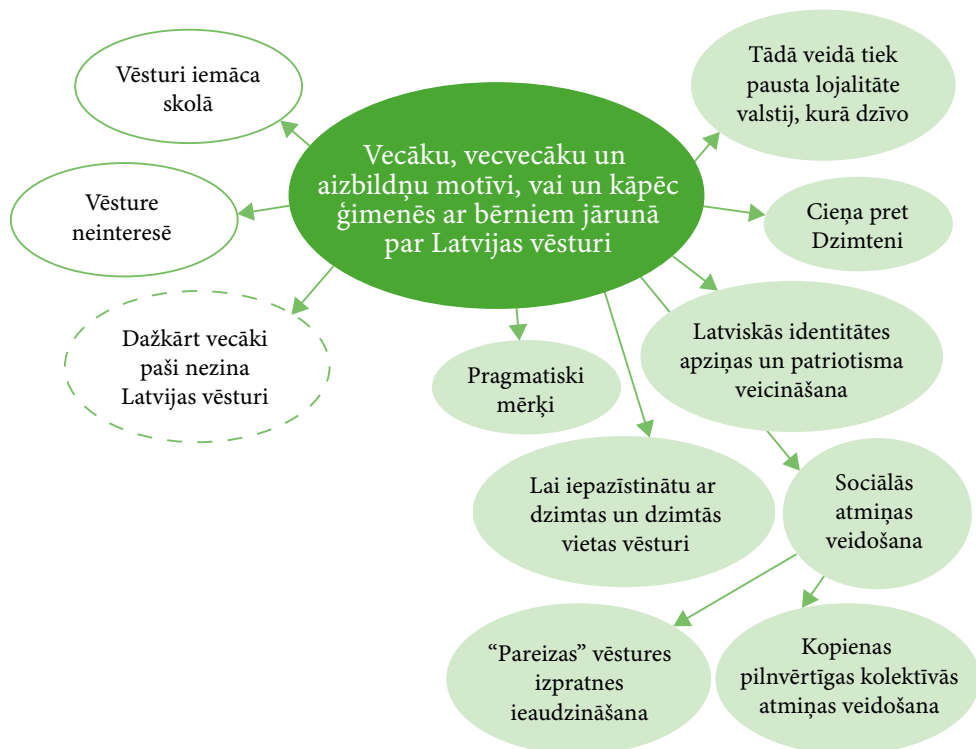
Atbalstoša uzskata pamatojumā var vērot vairākas tendences. Viena no tām vēstures jautājumu skaidrošanu skata **lojalitātes valstij** griezumā, piemēram, “cilvēkam ir jāzina tās valsts, kurā viņš ir dzimis un dzīvo, vēsture”, “katram būtu jāzina savas valsts vēsture” utt. Atsevišķi izdalāmas arī tā dēvētās **aforistiskās atbildes**. Piemēram, “lai zinātu, kurp doties, ir jāzina, no kurienes nākam”, “bez pagātnes nav nākotnes”, “ja nezini vēsturi, tad nav vērts dzīvot uz priekšu” u.tml.

184 LU SZF SPPI, NI aptauja. 2010.gada novembris.

Vai ģimenē jārunā par vēsturi?

○ 15% - NĒ

● 85% - JĀ



Daļu ģimenes locekļu atbilžu var skatīt korelācijā ar **latviskās identitātes apziņu un/vai patriotismu**: “Lai bērni zina, ka viņi ir latvieši, kas ir viņu senči”, “tādēļ, ka jāzina, kā ir dzīvojuši latvieši agrāk”, “jo tā veidojas piederība savai zemei”, “lai ieaudzinātu patriotismu”, “lai jau maziem bērniem ieaudzinātu un viņi ātrāk apzinātos latvisko patriotismu, kas mantots no vecvecākiem”. Argumentācijā reizēm tiek izmantots arī vārds “saknes” – tāpat, atsauce uz tautas izcelšanos.

Nākamā atbilžu tendence uzsver **sociālās atmiņas veidošanas** nozīmi. Taču šajā apakšpunktā vērojami divi virzieni. Viens, kurš sniegtajās atbildēs vairāk norāda uz kopienas pilnvērtīgas kolektīvās atmiņas veidošanu, piemēram, pamatojums izskan: “Lai bērni zinātu kā bija agrāk, kā izsūtīja cilvēkus uz Sibīriju, kā bija PSRS laikā, jo arī ģimene veido daļu no savas valsts” vai arī “lai mūsu piedzīvotās emocijas un iespaidus nodotu tālākām paaudzēm, lai salīdzinātu dzīvi šodien un pirms kāda laika”, “obligāti,

lai zinātu, kā bija PSRS laikos. Kā Ulmaņlaikos un brīvības atgūšanas laikā, kādos mēslos esam tagad!!!” Otrs virziens ne tik daudz akcentē kopienas kolektīvās atmiņas veidošanu, bet vairāk uzsver dažādu sociālās atmiņas interpretāciju esamību, tādējādi atbalsta ģimenes sarunas par vēsturi, jo tā bērniem tiks ieaudzināta, ģimenesprāt, “pareizā” vēstures izpratne. Piemēram, kāds respondents argumentē nepieciešamību vēstures jautājumus pārrunāt ģimenē “tāpēc, ka daži vēstures fakti dažādās grāmatās ir dažādi atainoti”. Vēl kāds uzskata, ka “katram savs viedoklis”.

Vairāki skolēnu ģimenes locekļi savās atbildēs Latvijas vēsturi skatījuši saistībā ar norisēm savā **dzimtā vai dzimtajā pusē**: “Jo tā viņi [bērni. – K. L.] uzzina savas dzimtas vēsturi”, “vispirms jāzina dzimtās vietas vēsture un notikumi, pēc tam viss tas, ko pašreiz māca vēstures stundās” u.c. Var secināt, ka runāšana par vēstures notikumiem ģimenē palīdz sasaistīt notikumus lokālā un nacionālā līmenī, tādējādi gūstot arvien lielāku izpratni par tiem.

Daļa vecāku, vecvecāku un aizbildņu savos komentāros bija lietojuši, iespējams, **padomju gados ieaudzināto jēdzienu “dzimtene”**, rakstot to ar lielo burtu, piemēram, “lai [bērni. – K. L.] zinātu, kas ir Dzimtene”, “jo tā ir mūsu Dzimtenes vēsture” u.c. Nedaudzi respondenti valsts 20. gs. vēstures apspriešanā ģimenes lokā vismaz ārēji saskata **pragmatisku mērķi**, piemēram, par to liecina atbildes “lai [bērns. – K. L.] orientētos notikumos un saprastu likumsakarības”, “tas ir svarīgi – zināt elementāras lietas” u.c.

Jānorāda, ka būtībā šajā atbilžu klasifikācijā ierindojams vēl viens virziens. Tajā ietilpst atbildes, kurās līdztekus kādam pamatojumam, kālab ģimenē tiek runāts par Latvijas vēsturi, izskan arī respondentu atziņa, ka viņi **paši šos vēstures jautājumus tik labi nepārzina**. Piemēram: “Ja vecāki īsti labi nezina Latvijas vēsturi, tad vismaz savas ģimenes vēsture gan būtu jāstāsta”, cits norāda, ka bērni vēsturi zina vairāk par viņu pašu, vai arī “vēstures jautājumi jāskaidro bērniem, bet tikai tie, par kuriem pašiem ir izpratne un saprašana”. Spriežot pēc aptaujāto vecuma, vairums no viņiem izglītojušies laikā līdz Latvijas neatkarības atgūšanai. Iespējams, šādas atbildes sakņojas padomju izglītības sistēmā, kurā nacionālie jautājumi bija aizliegta tēma, tāpat kā ģimenēs, kurās bija ieaudzināts klusēšanas princips par vēstures notikumiem un to interpretāciju, kas nesaskanēja ar padomju vēstures izpratni.

“Mamma runāja ļoti klusu”

Nerunāšana par valdošajai ideoloģijai neatbilstošām tēmām sevī ietvēra arī rūpīgu dzimtas noslēpumu glabāšanu. Piemēram, 11% aptaujāto skolēnu tuvinieku ir atzīmējuši, ka ir notikumi un personas dzimtas vēsturē, par kuriem viņi uzzinājuši tikai pēc Trešās atmodas. Piemēram, par vectēvu Kurzemes katlā, par deportācijām, par vectēva atrašanos cietumā Sibīrijā, par dzimtu Otrajā pasaules karā u.c. Kāds respondents raksta: “Uzzinājām, ka mātes brālis, kurš bija leģionā, ir dzīvs!”

Vēsturnieks Orlando Faidžiss skaidro, ka padomju mentalitātei bija raksturīga sašķelta identitāte. Vairums pilsoņu kā aktieri apzinājās “atšķirību starp privāto un publisko “es””.¹⁸⁵ Viņa intervēto cilvēku stāsti liecina, ka nereti par represijās cietušajiem ģimenes locekļiem sāka runāt tikai pēc padomju sistēmas sabrukuma vai, piemēram, aizejot pensijā no darba rūpnīcā. Jo tad iepriekš biogrāfijā rūpīgi slēptā pagātne vairs nevarēja apdraudēt karjeru.¹⁸⁶

Lai gan daļa vecāku atzīst, ka viņu bērnībā/jaunībā (kas noritējusi padomju periodā) ģimenē tika runāts arī par ideoloģiski “neērtajiem jautājumiem”, piemēram, Latvijas okupāciju, deportācijām, nacionālajiem partizāniem, vairāk nekā trešdaļai (35%) tika piekodināts par tiem neko nestāstīt ārpus mājām. 36% neatceras, vai viņiem vecāki būtu ieteikuši klusēšanas taktiku attiecībā uz šiem jautājumiem, un 29% respondentu domā, ka viņiem šāda aizlieguma nebija.

Savukārt otra daļa aptaujāto skolēnu tuvinieku, kuriem bērnībā nebija nekādu zināšanu par citu vēstures interpretāciju, kas atšķīrās no mācītās skolā, uzskata, ka ģimenē ar viņiem par to nerunāja, jo “baidījās”, “cilvēkiem arī bija bailes”, “nedrīkstēja”, “nedrīkstēja par to runāt”, “to nedrīkstēja darīt, jo visur bija “ausis””, trūka arī patiesas informācijas un šie notikumi nebija “patīkami”, “manā ģimenē ne īpaši runāja par šādiem notikumiem”, “daudzi nerunāja”, “stāstīt to bija bīstami”, “nebija pieņemts par tādām lietām runāt”, “vecmamma zināja”. Daži arī uzrakstījuši tiešas atbildes – “lai bērniem nebūtu nepatīkšanas, lai viņi neizplāpājas”, “lai neizplāpātos bērni”. Cits akcentējis tautai nodarīto pārestību: “Jo vecāki daudz nerunāja par pāri darījumiem tautai”. Vēl kāds atzina, ka vecāki par šiem jautājumiem “runāja, bet maz”.

“Klusēšana valdīja daudzās ģimenēs,” raksta O. Faidžiss, “ļaudis nerunāja par arestētiem radiniekiem. Viņi iznīcināja šo radinieku vēstules vai slēpa tās no bērniem,

185 Faidžiss, O. (2010/2007). *Čukstētāji: Privātā dzīve Staļina Krievijā*. Rīga: Zvaigzne. 645. lpp.

186 Turpat. 649. lpp.

cerēdami tos šādi pasargāt. Par tādiem radiniekiem bija bīstami runāt pat mājās, jo, kā mēdza teikt, “sienām ir ausis”¹⁸⁷. Tāpēc ģimenēs attīstījās alternatīva komunikācija, ievērojot īpašus sarunu noteikumus. Tuvinieki, runājot aplinkus un dodot netiešus mājienu, spēja sazināties par šiem jautājumiem tā, lai svešinieki to nesaprot. Taču “sevišķi bīstami bija bērni, runīgi pēc dabas. Daudzi vecāki uzskatīja: jo mazāk bērns zinās, jo lielāka visiem būs drošība”¹⁸⁸.

Daļa respondentu norāda, ka viņi nezina, kādu apsvērumu dēļ ģimenē par Latvijas vēsturi neko nestāstīja. Kāds atzīst arī savu toreizējo neieinteresētību šajā tēmā. Zīmīga ir arī atbilde, kura, iespējams, ilustrē vienu no izdzīvošanas taktikām padomju laikā – uzskatu maiņu: “Ģimenē tika runāts vienmēr, bet, mainoties laikiem, mainās arī cilvēku attieksme.” Pāris atbildēs respondenti domā, ka šo padomju periodam nevēlamo vēstures notikumu noklusēšanu savulaik viņu ģimenē noteicis tas, ka tie acīmredzot “nebija svarīgi” un “tik aktuāli”.

Kopumā noskaņu, kādā veidojās mūsdienu jauniešu vecāku kolektīvā atmiņa savulaik padomju periodā, manuprāt, labi raksturo šis aptaujas dalībnieka (vai dalībnieces) komentārs: “Kad mamma stāstīja par daudziem notikumiem, viņa runāja ļoti klusu.” Tas sabalsojas ar O. Faidžisa piedāvāto “čukstētāju” sabiedrības konceptu. Viņš norāda, ka “Staļins tiešām radīja ko ilglaicīgu – sabiedrību, kurā stoicisms un pasivitāte bija sociālā norma”¹⁸⁹.

Padomju varas deportētajiem vai citā veidā represētajiem cilvēkiem bija grūti runāt par pagātni un savām ciešanām, tāpēc reakcija uz to bija noslēgšanās sevī. O. Faidžiss uzskata, ka daži klusēja, jo baidījās no soda, “citi neko nestāstīja tuviniekiem tāpēc, ka negribēja uzvelt tiem tādu nastu vai arī šaubījās, ka tie spēs saprast, ko viņi pārcietuši. Vecāki īpaši baidījās kaut ko stāstīt bērniem, nevēlēdamies teikt neko tādu, kas noskaņotu bērnus pret padomju sistēmu vai radītu tiem nepatīkšanas skolā. Pat ģimenēs, kur tomēr tika runāts par pagātni, vecāki rūpīgi apsvēra, ko sacīt bērniem”¹⁹⁰.

Baiļu izraisītā klusēšana par vēstures jautājumiem, jo sevišķi saistāmiem ar dzimtas vēsturi, kurā kāds fakts neatbilst ideālu padomju pilsoņu biogrāfijām, ir viens no skatupunktiem, no kura šis sniegtās vecāku atbildes aplūkot tuvāk.

187 Faidžiss, O. (2010/2007). *Čukstētāji*. 365. lpp.

188 Turpat. 365.–366. lpp.

189 Turpat. 817. lpp.

190 Turpat. 757. lpp.

Vēsturniece Irēna Saleniece, pētot dzīvesstāstus, ir secinājusi, ka ir bailes, kas pagātnē pārvarētas un mūsdienās pieminētas ar smaidu, taču “atmiņā dzīvo arī pavisam citas bailes, stāsts par kurām pat šodien izraisa sāpes, un bieži vien asaras traucē teicējiem stāstīt”.¹⁹¹ “Pagātnes bailes palika cilvēkos un zināmā mērā ietekmē arī viņu dzīvi šodien [...] Tādējādi kādreiz pārdzīvotais nav tikai pagātnes fakts, tā ir arī tagadnes realitāte. Avotos bieži sastopamas tādas bailes. Mutvārdu vēstures avoti atklāj arī daudzu respondentu vārdos neizteiktās bailes. Piemēram, gadās, ka cilvēki atsakās sniegt ziņas, kas varētu kaut kādā veidā apdraudēt teicēju vai viņa tuviniekus. Citreiz lūdz neizpaust stāstīto, lai “neiekultos nepatīkšanās”, jo ir saglabājusies pārlicība, ka jebkuru izteikto domu kontrolē “kompetenti orgāni” – pagātnes pārdzīvotā traumatiskās sekas atklāj I. Saleniece.¹⁹²

Latvijas pētnieki, kuri analizējuši represēto ģimeņu pārdzīvojumu pieredzi, norāda, ka tām bija grūtības saskarē ne tikai ar tiem, kuri šīs represijas nebija pieredzējuši, bet arī ģimenē: “Tikai 32% no respondentu skaita norāda, ka ir zinājuši par vecāku represijām, tāpēc tas ir ietekmējis viņu dzīvi.”¹⁹³ 30% atzīmējuši, ka par represijām zinājuši, jo “vecāki savus pārdzīvojumus nav spējuši aizmirst”. Savukārt 27% atzinuši, ka par notikušo bija informēti, lai gan “ģimenē par to maz runāts”. Gadsimtu mijā veiktais pētījums arī rāda, ka “daudzās ģimenēs centās pat slēpt šo faktu no bērniem, lai neietekmētu viņu politisko nostāju, kas būtu pretrunā ar valdošo ideoloģiju, tādējādi arī bērniem vēl vairāk sarežģījot dzīvi. Tāpēc arī atklājās, ka 8% bērnu cietušo ģimenēs nav zinājuši par vecāku represijām un tikai nesen to uzzinājuši. Par to, ka šāda attieksme ir bijusi pamatota, norāda arī fakts, ka vairāk nekā 3% respondentu bijuši informēti par vecāku represijām un baidījušies, ka ar viņiem var notikt kaut kas līdzīgs”.¹⁹⁴ Uz pētnieku jautājumu “Vai skolas un jaunības gados ir bijuši pārdzīvojumi vecāku represiju dēļ?” vairāk nekā puse aptaujāto atbildējuši apstiprinoši, vēl 24% piekrita daļēji.¹⁹⁵

Atklātas un kritiskas komunikācijas vietā tika izvēlēta klusēšanas stratēģija. Bailes zaudēt darbu “sabojātās biogrāfijas” dēļ, apjukums un neziņa par spēkiem, kas veidojuši

191 Saleniece, I. (2005). Pagātnes bailes mūsdienu skatījumā. *Sociālo Zinātņu Vēstnesis*, 1, 65.

192 Turpat. 70.–71. lpp.

193 Karpova, Ā., Kraukle, I., Rutka, L., Vidnere, M. (2001). Represēto ģimeņu pārdzīvojumu pieredze. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 55. sēj., 1/2 (612/613), 14.

194 Turpat. 14.–15. lpp.

195 Turpat. 15. lpp.

un veidos cilvēku likteņus, veicināja to, ka padomju cilvēki “pret pagātņi izturējās stoiski un lielākoties cieta klusu”.¹⁹⁶ Pētnieki Vita Zelče un Mārtiņš Kaprāns rezumē, ka “šāda prakse izveidojās arī Latvijā 20. gs. 40. gados. Cilvēki apguva klusēšanu un to mācīja arī saviem bērniem. Bailes, ko bija radījusi totalitāro režīmu vardarbība, nezuda, beidzoties represijām un dzīvi palikušajiem represētajiem atgriežoties no ieslodzījuma un izsūtījuma vietām. Padomju cilvēkiem nebija raksturīga atmiņu pārcilāšana par staļinisma gadiem, runāšana par pagātņi, tautas vairākums par to klusēja, un šī klusēšana bija viņu samierināšanās ar esošo dzīveskārtību un lojalitātes varai apliecinājums”.¹⁹⁷

“Čukstētāju sabiedrības” izveidošanos un nostiprināšanos veicināja arī sabiedrības apziņā padomju varas izkropļotais priekšstats par morālajām vērtībām. ““Savējie” izrādījās nodevēji – tātad vēl viena vilšanās un normālās kārtības sašķobīšanās,” atsaucoties uz deportēto cilvēku dzīvesstāstiem, raksta I. Saleniece.¹⁹⁸ Bailes no varas un pazīstamu vietējo iedzīvotāju radītajām nepatīkšanām izraisīja morālo vērtību metamorfozi – “sabiedrībā izplatījās neuzticēšanās. Ļaudis slēpa savu īsto “es” aiz publiskas maskas. Ārēji viņi pielāgojās pareizas padomju uzvedības publiskajām formām, bet iekšēji dzīvoja sabiedrībai nesaredzamā privātu domu valstībā”.¹⁹⁹ “Vieglāk un ērtāk likās “peldēt pa straumi” un atbalstīt masu apziņā ideoloģijas veidoto stereotipu, tā ejot mazākās pretestības ceļu personības pārtapšanā un savus priekšstatus pielīdzinot vēlamajam stereotipam,” raksta represēto ģimeņu pārdzīvojumu pētnieki.²⁰⁰

Iespējams, viens no aspektiem, kādā raudzīties uz vēstures jautājumu (ne)komunicēšanu ģimenē, ir sociālās traumas koncepts. Tas izskaidro vairiņšanos runāt par sāpīgiem vēstures notikumiem, turklāt pamato bailu klātesamību cilvēkiem, kas šos traumējošos notikumus ir piedzīvojuši. Šādā bailēm vairāk vai mazāk apdvestā kontekstā veidojās mūsdienu četrdesmit-, piecdesmit- un sešdesmitgadnieku paaudzes kolektīvā atmiņa un attieksme pret vēsturi. Iespējams, to var uzlūkot arī kā vienu no skaidrojumiem, kālab 15% skolēnu aptaujāto ģimenes locekļu domā, ka par vēsturi mājās nav jārūnā, jo to (oficiālajā versijā) iemāca skolā.

196 Faiziss, O. (2010/2007). *Čukstētāji*. 806.–807. lpp.

197 Kaprāns, M., Zelče, V. (2011). Identitāte, sociālā atmiņa un kultūras trauma. Grām.: Kaprāns, M., Zelče, V. (red.). *Pēdējais karš: Atmiņa un traumas komunikācija*. Rīga: LU SZF SPPI, Mansards. 21. lpp.

198 Saleniece, I. (2005). Pagātnes bailes mūsdienu skatījumā. 69. lpp.

199 Faiziss, O. (2010/2007). *Čukstētāji*. 368. lpp.

200 Karpova, Ā., Kraukle, I., Rutka, L., Vidnere, M. (2001). Represēto ģimeņu pārdzīvojumu pieredze. 15. lpp.

Varbūt tas varētu būt arī izskaidrojums, kāpēc vairums vecāku/vecvecāku, kas ar bērniem/mazbērniem ir apsprieduši kādu 20. gs. Latvijas vēstures periodu vai notikumu, lielākoties runājuši par salīdzinoši nesāpīgām tēmām, nevis “lielajiem” vēstures pagriezieniem.

Sociālā trauma

Sociologs Pjotrs Štompka (Sztompka) skaidro, ka sociālā trauma rodas kā sekas kādām sociālām pārmaiņām. Lai tās kļūtu traumējošas, šīm pārmaiņām reizē jābūt negaidītām, straujām, radikālām, visaptverošām, uzspiestām no ārpuses un šokējošām.²⁰¹

Kādu graužošu notikumu ar traumējošu rezultātu var piedzīvot ne tikai individuāli, bet arī grupa vai sabiedrība kopīgi.²⁰² Kopīgas un vienotas atmiņas (kas rada kopīgu apziņu par traumas negatīvo iespaidu, šoku un bailēm, aizdomām par potenciālu apdraudējumu sabiedrības turpmākai eksistencei) traumētajai grupai vai sabiedrībai ir viens no galvenajiem sociālās traumas raksturojumiem. Tāpat kā apziņa, ka notikušais neatbilst sociālajām normām un tam nebūtu bijis jānotiek ar viņiem.²⁰³

Trauma neeksistē pati par sevi, to konstruē sabiedrība.²⁰⁴ Tāpēc tai nepiemīt objektivitāte, bet gan diskursīvs raksturs.²⁰⁵ Sociologs Džefrijs Aleksanders (Alexander) uzskata, ka trauma nav kādas grupas piedzīvoto sāpju rezultāts,

201 Pjotrs Štompka uzskaita vairākus notikumus, kas var radīt sociālo traumu, piemēram, revolūcija, radikāla ekonomiska reforma (nacionalizācija vai privatizācija), piespiedu deportācijas, etniskā tīrīšana, genocīds, masu slepkavības, vardarbība, zaudēts karš, impērijas sabrukums u.c. Sarakstu ir iespējams turpināt, un tas nenozīmē, ka katrs no šiem notikumiem izraisīs traumatisku pieredzi. Vairāk sk.: Sztompka, P. (2000). Cultural trauma: The other face of social change. *European Journal of Social Theory*, 3(4), 452.

202 Turpat. 458. lpp.

203 Eyerman, R. (2004). Cultural trauma. Slavery and the formation of African American identity. In: Alexander, J. C. *Cultural trauma and collective identity*. London: University of California Press. P. 61–62; Alexander, C. J. (2003). *The meanings of social life: A cultural sociology*. Oxford: Oxford University Press. P. 86;

204 Alexander, C. J. (2003). *The meanings of social life*. P. 86.

205 LaCapra, D. (2001). *Writing history, writing trauma*. Baltimore; London: The Johns Hopkins University Press. P. xi.

bet tā liecina, ka kādas kopienas identitātes apziņas pamatā ir radusies akūta diskomforta sajūta par šīm sociālajām sāpēm kā nopietnu kopienas pastāvēšanas apdraudējumu.²⁰⁶

Totalitārā režīma ietvaros iegūtās sociālās traumas netika pārvarētas režīma, traumu fragmentācijas un nestabilitātes dēļ.²⁰⁷ Vēsturnieks O. Faidžišs skaidro, ka “traumatisku atmiņu apspiešana ir plaši izplatīts psiholoģiskās paš aizsardzības paņēmieniens represiju upuru vidū visos totalitāros režīmos, taču Padomju Savienībā Staļina upuriem bija īpaši iemesli aizmirst pagātnei. Jo nebija pārlicības, ka Hruščova atkusnis ilgi turpināsies un vai neseķos jaunas represijas. Leonīda Brežņeva laikā ļaudis atkal apspieda savas atmiņas, nerunāja par pagātnei un ārēji pievienojās lojālam un klusējošam padomju tautas vairākumam”.²⁰⁸ Mūsdienās kā reakcija uz traumu noliedzšo pagātnei ir tās rekonstrukcija, reprezentācija un pārdzīvošana ar atceres dienu, rituālu un nacionālās identitātes stiprināšanas palīdzību.²⁰⁹

Kultūras pētniece Ruta Glina (Glynn), citējot Bernhardu Džizenu (Giesen), raksta, ka kolektīvajām traumām ir nepieciešams latentitātes periods, pirms tās var tikt izspēlētas, izrunātas un pārdzīvotas.²¹⁰ Viņa norāda, ka traumatiskos notikumus ir grūti izdzēst no atmiņas. Pat pēc vairākiem gadiem par traumu atgādina tās gadskārtas pieminēšana, kas traumas pārdzīvotājiem liek atgriezties pie nepabeigtā darba – traumatiskās pieredzes integrēšanas.²¹¹

Tādējādi secināms, ka sociālā trauma var eksistēt gan latentā veidā (kā tas bija, piemēram, padomju periodā), gan piedzīvot publisku traumas pārdzīvošanas brīdi un apstiprināšanu, piemēram, ikreiz, kad notiek kādi piemiņas rituāli (deportāciju uz Sibīriju atceres dienās u.c.).

206 Alexander, C. J. (2003). *The meanings of social life*. P. 93.

207 Turpat. 103. lpp.

208 Faidžišs, O. (2010/2007). Čukstētāji. 813.–814. lpp.

209 Alexander, C. J. (2003). *The meanings of social life*. P. 103.

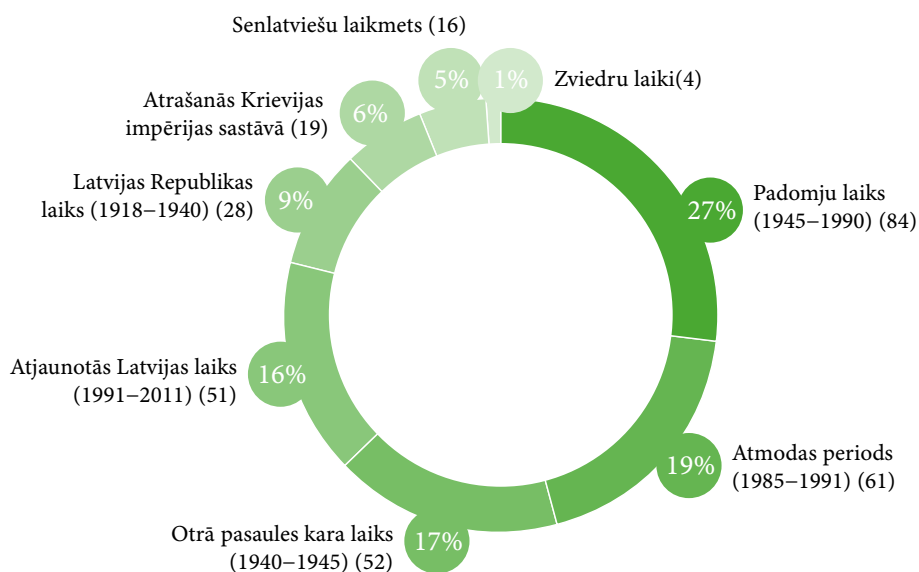
210 Glynn, R. (2009). Through the lens of trauma. The figure of the female terrorist in *Il prigioniero* and *Buongiorno, notte*. In: Antonello, P., O’Leary, A. (eds.). *Imagining terrorism: The rethoric and representation of political violence in Italy 1969–2009*. London: Modern Humanities Research Association and Maney Publishing. P. 64.

211 Glynn, R. (2009). Through the lens of trauma. P. 64.

Ģimenē apspriestie vēstures periodi

Aptaujas anketās skolēnu vecākiem, vecvecākiem vai aizbildņiem bija ietverts jautājums ar piedāvātiem atbilžu variantiem, par kādiem Latvijas vēstures periodiem vecāki ar bērniem ir runājuši pēdējo trīs gadu laikā. Visbiežāk sarunas temats ir bijis padomju laiks (1945–1990). To apsprieduši 27% vecāku, vecvecāku vai aizbildņu. Otrā vietā (19%) ierindojas latviešu tautas Trešās atmodas periods (1985–1991). Par vienu procentu atšķiras Otrā pasaules kara (1940–1945) un mūsdienu Latvijas (1991–2011) apspriešanas īpatsvars (attiecīgi 17 un 16%). Visticamāk, šādu ranžējumu ir noteicis tas, ka padomju periods ilga gandrīz pusi no Latvijas 20. gs. vēstures. Turklāt padomju sistēmā aizritēja pašreizējo vidusskolēnu vecāku (kas bija 95% no respondentiem) bērnība un jaunība.

Vai pēdējo trīs gadu laikā ģimenē ar bērniem esat pārsprieduši kādu no šiem Latvijas vēstures periodiem? N=99



Aplūkojot pārējo Latvijas vēstures posmu iztīrīšanas īpatsvaru ģimenēs, redzams, ka 9% respondentu ar bērniem/mazbērniem runājuši par pirmās Latvijas Republikas laiku, 6% apsprieduši Latvijas teritorijas atrašanos Krievijas impērijas sastāvā, 5% – senlatviešu laikmetu un 1% – zviedru laiku. Attiecībā uz pēdējiem vēstures

periodiem vērojama sakarība – jo senāks laika posms, jo mazāk tas iekļūst ikdienas sarunās. Tas saskan ar vēsturnieka N. Hanta rakstīto, ka kolektīvās atmiņas veidošanā vislielākā nozīme ir triju paaudžu pieredzei.²¹²

Iespējams, kāda laika perioda intensīvāka komunicēšana ir saistāma ar tam piešķirto pozitīvo vērtējumu sabiedrības apziņā. Piemēram, padomju laiku kā labu uzskata 55% respondentu, par sliktu to atzinuši 29% aptaujāto, liecina LU SZF SPPI aptauja.²¹³ Arī daudzkārt apspriesto Trešo atmodu 54% aptaujāto atzīst par labu Latvijas vēstures posmu.²¹⁴ Kā vienu, tā otru no biežāk ģimenē komunicētajiem vēstures periodiem vecāki, vecvecāki vai aizbildņi ir pieredzējuši paši savā mūžā. Tas arī, visticamāk, noteicis to biežāku iekļūšanu ģimenes locekļu sarunās.

Iespējams, daļā no tām izskan nostalgija pēc padomju perioda. 44% LU SZF SPPI aptaujas dalībnieku domā, ka “Latvijai ir jāatgūst sociālā drošība un garantijas, kādas iedzīvotājiem bija padomju laikā, jo nav nekā labāka par sociālismu”. 35% respondentu šo apgalvojumu gan neatbalsta, bet 22% nav viedokļa.²¹⁵ Arī interneta aptaujā “*Snapshots*” 62% no 1072 aptaujātajiem norādījuši, ka padomju laikā dzīve bija labāka. Precīzāk, 34% respondentu ir pārliecināti, ka tas bija bezmaksas izglītības un medicīnas dēļ, bet 28% tā laika priekšrocības saskata bezdarba neesamībā.²¹⁶ Tiesa, 41% aptaujas dalībnieku dzīvi padomju laikā neuzskata par labāku, jo “režīms ierobežoja cilvēku brīvību”. 15% domā, ka dzīves apstākļus tad pasliktināja nelielā preču izvēle.²¹⁷

212 Hunt, C. N. (2010). *Memory, war and trauma*. P. 97, 105.

213 Tiesa, pozitīvāks šā posma vērtējums ir starp krievu, baltkrievu, ukraiņu, lietuviešu un poļu tautības cilvēkiem Latvijā. Latviešu tautības respondenti teju vienādās daļās (ap 43%) šo laika periodu vērtē gan kā labu, gan sliktu. Salīdzinājumā – neatkarīgās Latvijas laiku (1991–2010) kā labu uzskata 35% aptaujāto. Vairāk ir to, kas šo periodu saista ar negatīvām norisēm – 48%. Sk.: LU SZF SPPI, NI aptauja. 2010.gada novembris.

214 25% respondentu Atmodas gadus vērtē kā sliktus, bet gandrīz 21% šajā jautājumā nav viedokļa. Zīmīgi, ka tas vispozitīvāk vērtēts 18–24 gadus vecu jauniešu vidū. To kā labu posmu vērtē 60% respondentu attiecīgajā vecuma grupā. Savukārt kā sliktu uzlūko 19% jauniešu (kas ir mazāk nekā vidējais rādītājs)). Vecākajiem no viņiem, iespējams, ir pašiem kādas fragmentāras bērnības atmiņas par šo laiku, taču daļai no viņiem viedokli ir veidojuši citi resursi, nevis personīgā pieredze. Sk.: LU SZF SPPI, NI aptauja. 2010.gada novembris.

215 Tiesa, starp anketā ierakstītā apgalvojuma atbalstītājiem (“piekrītu”) latviešu īpatsvars ir vismazākais (35%). u.c. Šo atbilžu analīze pa vecuma grupām rāda vēl kādu interesantu tendenci – no 18–24 gadus veciem jauniešiem apgalvojumam “nav nekā labāka par sociālismu” piekrīt 32%, tikmēr, piemēram, vecuma grupās no 45 līdz 54 un no 55 līdz 74 gadiem šāda apgalvojuma atbalstītāju ir vairāk nekā 48%. Piekrīt 57% krievu tautības respondentu, 75% – ukraiņu tautības respondentu, 44% baltkrievu un 50% poļu. Sk.: LU SZF SPPI, NI aptauja. 2010. gada novembris.

216 4% cilvēku ir cits viedoklis, bet 12% atturējušies no dzīves abos periodos salīdzināšanas. Sk.: Odiņš, K. (2011). *Pretrunīgās atmiņas. Sestdiena*, 11.–17. jūnijs. 5. lpp.

217 Turpat.

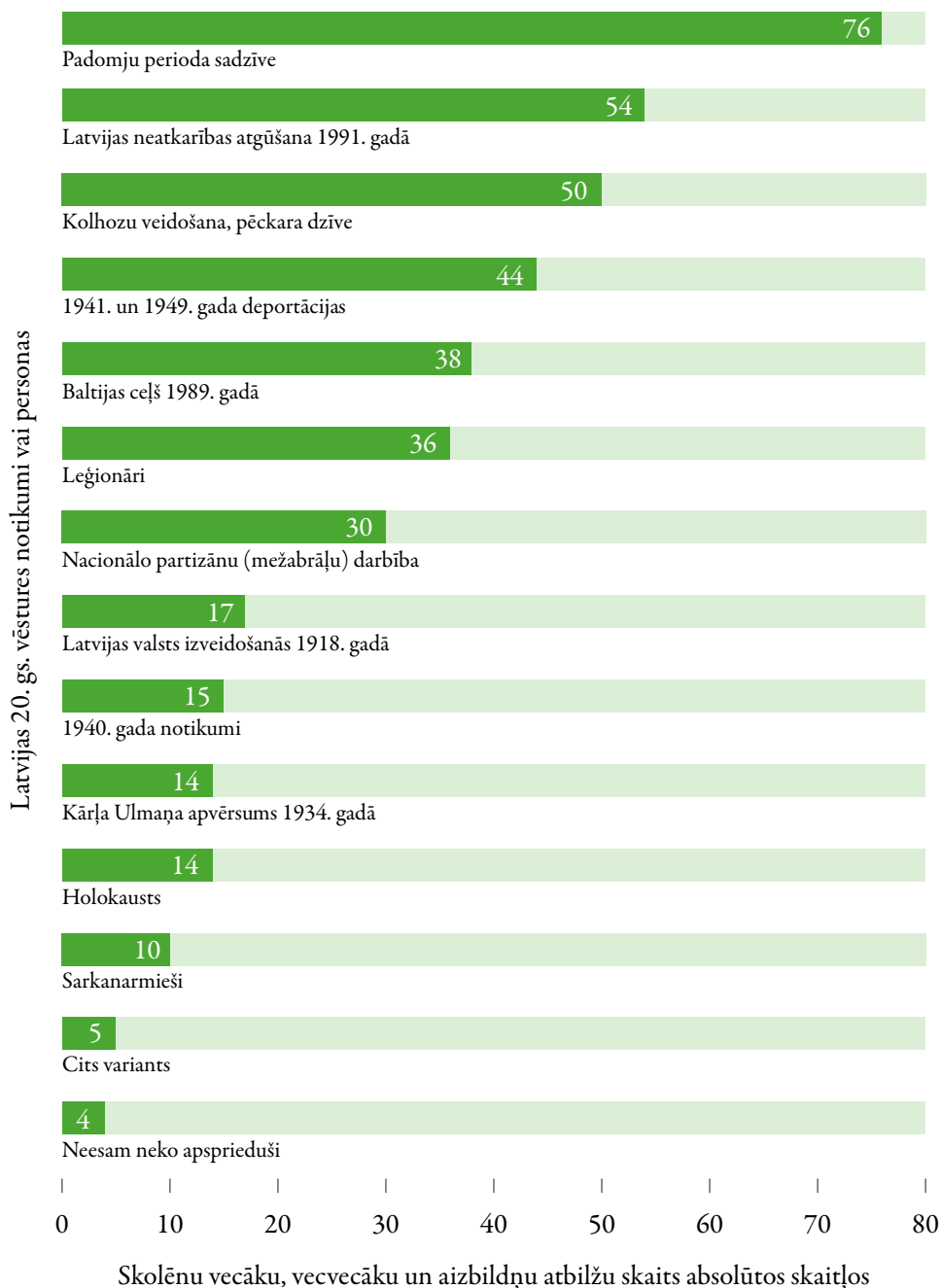
Šie argumenti labi ilustrē iespējamos iemeslus, kālab arī manis veiktajā skolēnu vecāku, vecvecāku vai aizbildņu aptaujā tieši padomju periods ir līderos starp ģimenes lokā pārrunātajām vēstures tēmām. Precīzāku ainu par sarunās ietvertajiem tematiem sniedz respondentu atbildes uz nākamo jautājumu, kurā skolēnu ģimenes locekļi precizēja, tieši kuri Latvijas vēstures 20. gs. notikumi vai personas ir tikuši apspriesti mājās pēdējo trīs gadu laikā.

Dominē sadzīves izklāsts

Apkopojot vecāku, vecvecāku vai aizbildņu aizpildīto anketu rezultātus, redzams, ka saistībā ar Latvijas 20. gs. vēsturi visbiežāk ģimenē runāts par sadzīvi padomju periodā, piemēram, preču deficītu. Otrā un trešajā vietā ir Latvijas neatkarības atgūšana 1991. gadā un kolhozu veidošana, pēckara dzīve. Var teikt, visvairāk ģimenē apspriesto pagājušā gadsimta vēstures notikumu un personu trijniekā ir divi ar padomju periodu tieši saistīti atbilžu varianti.

30 ģimenēs runāts par nacionālajiem partizāniem, 36 – par leģionāriem, 44 – saruna(s) notikušas par 1941. un 1949. gada deportācijām. Līdzīgā skaitā ģimeņu (38) apspriests arī Baltijas ceļš. Mazāk nekā puse (par dažiem notikumiem – tikai desmitā daļa!) aptaujāto respondentu ar bērniem runājuši par sarkanarmiešiem, holokaustu, 1940. gada notikumiem, Kārļa Ulmaņa apvērsumu. 17 ģimenēs ir bijusi saruna par Latvijas valsts izveidošanos 1918. gadā. Tas parāda, kāda Latvijas vēstures notikumu un personu aina skolēniem tiek izveidota no sarunām mājās. Tajā dominē padomju periods (kā liecina respondentu atbildes uz nākamajiem jautājumiem, visticamāk, sadzīves un dažādu saimniecisko jautājumu griezumā), kā arī – valsts neatkarības atgūšanas motīvs. Taču lielai daļai skolēnu mājās radītajā Latvijas vēstures naratīvā iztrūkst kontinuitātes, proti, vēsture it kā “sākas” tikai ar padomju gadiem, jo tikai nelielā daļā ģimeņu ticis apspriests pirmās Latvijas Republikas laiks un aptuveni pusē – deportācijas. Tā kā ģimene ir viens no zināšanu un kolektīvās atmiņas veidošanas avotiem, iespējams, šos rezultātus var uzlūkot arī kā vienu no daļas skolēnu fragmentāro Latvijas vēstures zināšanu cēloņiem. Rezultāti par ģimenē apspriestajām vēstures norisēm un personām ļauj vieglāk iztēloties, kāpēc daļa skolēnu viņiem adresētajās aptaujas anketās ir rakstījuši, piemēram, par Brīvības pieminekļa uzcelšanu par godu nacionālajiem partizāniem vai arī šo pretestību uztvēruši kā sinonīmu Brīvības cīņām.

**Vai pēdējo trīs gadu laikā ģimenē ar bērniem esat pārsprieduši kādu no šiem Latvijas
20. gs. vēstures notikumiem vai personām? N=101**



Izvēloties atbilžu variantu “cits”, respondentiem bija iespēja ierakstīt arī savu versiju. Piecos gadījumos šī iespēja tika izmantota. Atbildes rāda, ka uzmanība ir veltīta arī norisēm savā novadā – Latgalē. Piemēram, ģimenē ir runāts “par agrārām reformām un to ietekmi Latgales vēsturē”, par “Latgales vēstures attīstības savdabību”. Cita atbilde vēsta: “Meita izstrādāja darbu augstskolai par visiem augšminētajiem notikumiem. Šajā sakarā ģimenē notika plašas diskusijas.” Vēl kāds norādījis, ka apspriedis ar bērniem jautājumus, kas skar Latviju kā Eiropas Savienības dalībvalsti.

Personīgās atmiņas – par padomju laiku

Atbildes uz iepriekšējo anketas jautājumu ilustrēja, kādi Latvijas vēstures 20. gs. notikumi un personas ir tikuši apspriesti ģimenes lokā kopumā. Taču turpmākais izklāsts piedāvā ieskatu, par kādām vēstures norisēm vecāki, vecvecāki vai aizbildņi bērniem/mazbērniem ir stāstījuši savas personīgās vai dzimtā mantotās atmiņas. Šis jautājums bija atvērtā formā. Rezultāti strukturēti pēc atmiņstāstu tematikas un apkopoti 4. tabulā. Jāpiebilst, ka atbildes uz šo jautājumu saņemtas tikai no 59 ģimenēm.

Lai gan 20 vecāku, vecvecāku vai aizbildņu ģimenes pieredzi un atmiņstāstus bērniem darījuši zināmus par vairākām tēmām, tomēr visbiežāk sastopamais ieraksts anketās bija “padomju laiki” un tā līdzīgās lingvistiskās variācijas, piemēram, “kāds bija padomju laiks, tajā laikā esošā izglītības sistēma, darba piedāvājums, iedzīvotāju skaits utt.”, “dzīve padomju sistēmā (70.–80. gadi)” u.c. Vēl daži nosauktie sarunu temati – Hruščova laiks, padomju perioda sadzīve, skolas laiks, bērnība, armija, darbs kolhozā, preču deficīts, padomju varas ietekme skolā, par dzīvi PSRS, par dzīvi sociālisma laikā u.c. Šādus rezultātus lielā mērā izskaidro padomju gados aizvadītā respondentu bērnība un jaunība, līdz ar to – esoša tiešā pieredze, ko komunicēt ģimenē. Taču 4. tabulā redzams, ka pamatā padomju laiks norādīts tikai sadzīves aspektā. Salīdzinoši nedaudzi ir stāstījuši ģimenē mantotās atmiņas par sāpīgākām vēstures lappusēm, piemēram, deportācijām. Iespējams, tās ir “čukstētāju sabiedrības” sekas. Atmiņas par šiem traģiskajiem notikumiem, savulaik ģimenēs slēptas no bērniem, kas mūsdienās ir vidusskolēnu vecāki, nākamajām paaudzēm ir kļuvušas nezināmas (un tādējādi – neesošas), jo tādas tās ir arī pašiem vecākiem.

Tiesa, nevar noliegt, ka “dzīve padomju periodā” vai atbilde “kā agrāk dzīvoja” aptver ļoti plašu nozīmju loku – teorētiski šie vārdi apzīmē arī laika posmu, kad notika abas

deportācijas uz Sibīriju un citas represijas. Taču vismaz ierakstītie komentāri vairāk vedina domāt, ka sarunu temats ir bijusi sadzīve un tā laika ikdiena.

Intervētās vēstures skolotājas uzskata, ka par padomju periodu ģimenēs runā daudzi – lielākoties salīdzinošā aspektā. “Salīdzina, ka tad visiem bija darbs, bija labi, nevajadzēja pašiem darbu meklēt, nebija jādodas strādāt uz ārzemēm,” galvenās skolēnu sarunās dzirdētās padomju perioda priekšrocības salīdzinājumā ar mūsdienām uzskaita I. Slišāne.²¹⁸ Vecākiem viņu bērnība, jaunība ir dzīvā atmiņā, saka B. Miņina. Viņa skaidro: “Ko labāk paši zina, to arī stāsta. Vienmēr pagātne ir rožaināka, skaistāka. Tā ir paaudze, kuras daļai visa dzīve pēc vidusskolas aizritējusi turpat, uz vietas strādājot. Kas tad viņiem ir bijis svarīgākais ikdienā? Sadzīve.”²¹⁹

Pētnieki V. Zelče un M. Kaprāns uzskata, ka nostalgija pēc padomju laika ir viena no vēstures “neatcerēšanās” reakcijām. Proti, ekonomiskā stabilitāte, sociālais nodrošinājums, kas cilvēkiem saistās ar Brežņeva laiku, ir izvirzījušies priekšplānā, aizsedzot staļinisko teroru un citas padomju perioda negatīvās iezīmes.²²⁰

Interesanti, ka ģimeņu atmiņstāstu tēmas atšķiras no laikrakstā “Diena” aplūkotās vēstures tematikas. Izpētot rakstus par vēsturi 2009. gadā šajā avīzē, vēsturnieks Ojārs Skudra ir secinājis, ka lielākoties tajos dominē kultūras vēstures skatījums un izšķirošie Latvijas vēstures notikumi, piemēram, okupācija 1940. gadā, pārbūve, Trešā atmoda, neatkarības un demokrātijas atjaunošana. Turpretī padomju periods un attiecīgi “adaptācijas” procesi nav apspriesti nemaz. Proti, galvenā rakstu uzmanība veltīta politiskās un nacionālās atmiņas nodibināšanai.²²¹ Tas apstiprina, ka jauniešiem pilnīgu kolektīvo atmiņu var nodrošināt tikai visu tās veidošanās avotu līdzāspastāvēšana, jo,

218 Telefonintervija ar I. Slišāni. 2011. gada 18. jūlijs.

219 Telefonintervija ar B. Miņinu. 2011. gada 18. jūlijs.

220 Pētnieki Latvijas mūsdienu sabiedrībā ir saskatījuši vairākas iezīmes, kas liecina par “nostalgijas pēc Padomju Latvijas pieņemšanas spēkā”. Piemēram, 8. marta (atkal) ierakstīšana svētku un atceres dienu kalendārā, lielā iedzīvotāju interese par izstādi “Padomju ikdienas dizains” Latvijas Nacionālā vēstures muzejā (2011), publiskajā telpā izskanējušie viedokļi, ka padomju laikā Latvijas lauksaimniecība un zvejniecība piedzīvoja savus zelta gadus, kā arī vairāku padomju zīmolu atjaunošana, piemēram, hokeja kluba “Dinamo” izveidē 2008. gadā, populārās mūzikas konkursa “Jaunais vilnis” formātā u.c. Sk.: Kaprāns, M., Zelče, V. (2011). Nacionālā identitāte, vēsture un sociālā atmiņa. Grām.: Zepa, B., Kļave, E. (galv. red.). *Latvija: Pārskats par tautas attīstību 2010/2011: Nacionālā identitāte, mobilitāte un rīcībspēja*. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts.

221 Skudra, O. (2011). Historical themes and concepts in the newspapers *Diena* and *Vesti Segodnya* in 2009. In: Muižnieks, N. (ed.). *The geopolitics of history in Latvian-Russian relations*. Rīga: Academic Press of the University of Latvia. P. 159.

piemēram, ģimenes atmiņas un plašsaziņas līdzekļi, pastāvot tikai vieni paši, spēj sniegt vienpusīgu pagātnes notikumu izpratni.

Vecāki, vecvecāki vai aizbildņi personīgās vai ģimenē pārmantotajās atmiņas stāstījuši arī par Otrā pasaules kara laiku, mežabrāļiem, Latvijas valsts neatkarības atgūšanu, arī par deportācijām uz Sibīriju u.c. Tomēr dominē stāsti par padomju gadiem.

4. tabula

**59 skolēnu vecāku, vecvecāku vai aizbildņu atbildes,
par kādiem Latvijas vēstures notikumiem viņi bērniem vai mazbērniem ir stāstījuši
savas personīgās vai ģimenē mantotās atmiņas**

Atbildes nav īsinātas, saglabāta respondentu valoda

Vairākas tēmas	Padomju periods kopumā vai tā sadzīve
“par vectēvu pirmajā pasaules karā, par vectēvu otrajā pasaules karā”	“Hruščova laiks, padomju laiks”
“pateicoties savu vecāku atmiņām, daudz zinu par nacionālo partizānu darbību, kā arī sava gada gājuma dēļ daudz zinu par kolhozu veidošanos un darbu, padomju perioda sadzīvi un neatkarības atgūšanu”	“mūsu ģimenes locekļus nav skārusi deportācija (t.i. vecvecākus, vecākus). Sarunas ar bērniem ir risinājušās par dzīvi sociālisma laikā”
“Latvijas neatkarības atgūšana 1991. g., padomju perioda sadzīve”	“esam padomju laika cilvēki, un par šo laika periodu notiek pārrunas”
“esam runājuši par 1949. g. deportāciju, kolhozu veidošanu, par skolas gaitām padomju laikā”	“padomju laiki”
“ģimenē esam runājuši par Latvijas neatkarības atgūšanu un padomju perioda sadzīvi”	“par padomju laiku dzīvi”
“Baltijas ceļš 1989, Latvijas neatkarības atgūšana 1991. gadā. Padomju perioda sadzīve, skolas laiks, bērnība, armija, darbs kolhozā”	“kāds bija padomju laiks, tajā laikā esošā izglītības sistēma, darba piedāvājums, iedzīvotāju skaits utt.”
“Atmodas periods, preču deficīts, darbs kolhozā, padomju varas ietekme skolā”	“vairāk tiek runāts par padomju laikiem”
“par otrā pasaules kara laikiem un mežabrāļiem, padomju laikiem, neatkarības atgūšanu”	“padomju periodu”
“Latvijas neatkarības atgūšana 1991. gadā, jo tajā piedalījās vīrs un tēvs. Padomju perioda sadzīve - taloni, rindas”	“padomju periodu”

Vairākas tēmas	Padomju periods kopumā vai tā sadzīve
“kolhozu veidošana, pēckara dzīvi. Kā tika atņemts inventārs un mājlopi un zirgi, kas katrā mājā bija visvērtīgākais. Pati atceros maza būdama”	“padomju laiki”
“kara laiku un vecvecāku dzīvi tajā laikā, zaudējumiem pēckara laikā utt.”	“par pēckara situāciju (pēc otrā pasaules kara)”
“darbs kolhozos un sovhozos, skolēnu prakse vasarā. Lielais tēviņas karš, gan kad vectēva mājā bija krievi un vācieši, 18. novembris un brīvība”	“biežāk runājam par padomju laiku”
“1940–1945. g. karš. Padomju laiki”	“par padomju laikiem”
“kolhozu veidošanu, padomju periodu, Latvijas neatkarības atgūšana, deportācijas periodu”	“kā padomju laikos visiem bija darbs”
“par Otro pasaules karu, armijas dienestu, kolhoziem”	“PSRS”
“Latvijas valsts izveidošanās 1918. gadā, padomju perioda sadzīve, Baltijas ceļš, kolhozu veidošana, pēckara dzīve”	“padomju perioda sadzīve”
“deportācijas, kara, pirmskara un pēckara gadi, padomju laiki, neatkarības gadi”	“par kolhoza laiku”
“izsūtīšanas, nacionālo partizānu kustība, dzīve padomju Savienībā – kolhozos, sovhozos, komunistisko režīmu, komjaunatne, Atmoda utt.”	“par komjauniešu laiku”
“dzīvi padomju laikā, 49. gada deportācija”	“par kolhoza laikiem”
“1949. gada deportācijas, Otrais pasaules karš – vectēva ģimenes dzīve, Atmodas periods – Baltijas ceļš”	“padomju perioda sadzīvi – lielākoties”
	“dzīvi sociālisma laikā”
	“PSRS laikiem”
	“par padomju laikiem”

Otrais pasaules karš, deportācijas u.c. traģiski notikumi	Atmoda un neatkarīgā Latvija	Cits
“par otro pasaules karu, vecmamma bērniem ir stāstījusi”	“Atmodas periods”	“par savu dzimtu un dzimtās apkārtnes vēsturi”
“1949. gada deportācijas, nacionālo partizāņu darbība, pēckara dzīve”	“Atmodas laiks”	“kā agrāk dzīvoja”
“Otrais pasaules karš”	“par barikāžu laiku 1991. g.”	“kad būšu pensijā, varbūt mazbērniem kaut ko pastāstīšu”
“par 1949. gada notikumiem”	“1989. gadā Baltijas ceļu, jo tajā piedalījās ģimenes locekļi”	“par Jēkabu Zili, par savas dzimtas likteni”
“1949. g. deportācija”	“janvāra barikādes Rīgā”	
“1941 un 1949 deportācija”	“par Latvijas Republikas dibināšanu un atjaunošanu, par iestāšanos Eiropas Savienībā”	
“par nometni Salaspilī”	“par krīzi 90tajos gados”	
	“barikādēm Rīgā”	

Skolēnu aptaujas gaitā pēdējo trīs skolu audzēkņu anketas tika papildinātas ar jautājumu: “Par kādiem vēstures notikumiem esat runājuši ģimenē?”. Vairāki skolēni bija ierakstījuši “neesmu runājis”, “esmu runājusi, bet tas bija sen un vairāk neatceros”, “ģimenē īpaši neapspriežam vēstures notikumus”, “neesam runājuši. Neesmu interesējusies” u.tml. Tomēr no kopumā 80 anketām, ko aizpildījuši šo skolu 11.–12. klašu audzēkņi, 30 skolēni bija nosaukuši vēstures tēmas, kuras ģimenē ir apsprieduši (sk. 5. tabulu). Diemžēl nav zināms, vai šie skolēni ir tie, kuru vecāku, vecvecāku vai aizbildņu aizpildītās anketas bija pieejamas. Jo viņu sniegtās atbildes atšķiras no tēmām, kuras kā pārrunātas ģimenē (ar vai bez personīgo atmiņu stāstīšanas) ir nosaukuši viņu ģimenes locekļi. Iespējams, skolēniem prātā palikuši spilgtākie un emocionālākie stāsti. Piemēram, jauniešu atbildēs dominē deportāciju un Otrā pasaules kara tēma. Arī emocionāli atmiņstāstu fragmenti, piemēram, “Kad vecāmāte bija dzīva, viņa ļoti daudz stāstīja par izsūtīšanu uz Sibīriju un arī to, cik grūta dzīve bija pēc kara”. Kādam ir stāstīts “par to, kā mežabrāļi gribēja nogalināt radniekus, kā dzīvoja mani vecvecāki, ko viņiem nācās pārdzīvot un ko darīt, lai izdzīvotu”. Cits skolēns atceras sarunu “par to, ka turīgākās ģimenes slēpās mežā, jo savādāk tās izsūtīja uz Sibīriju”.

30 anketas no 80 ir tikai 37,5% skolēnu, kas ir spējuši nosaukt kādas vēstures tēmas, kas mājās ir pārrunātas. Tomēr šie daži citāti ilustrē pilnvērtīgas kolektīvās atmiņas veidošanu kaut nelielai daļai jauniešu. Proti, vēstures stundās, medijos, piemiņas pasākumos, muzejos uzzinātus vēstures faktus mājās papildina autobiogrāfisko pieredžu stāsti – ar emocijām un subjektīvo skatījumu, kas skolēna kolektīvo atmiņu attīsta daudzveidīgāku un patstāvīgāku, tādējādi arī palīdz radīt noturīgāku identitāti.

5. tabula

**Skolēnu atbildes, par kādiem vēstures jautājumiem viņi ir runājuši
ar ģimenes locekļiem**

Atbildes nav īsinātas, saglabāta respondentu valoda

Ģimenē apspriestās vēstures tēmas: skolēnu skatījums
“par izsūtīšanu uz Sibīriju”
“par vāciešiem, par partizāniem, par PSRS laikiem”
“par karu un kara gadiem, par izsūtīšanu uz Sibīriju”
“par to, ka turīgākās ģimenes slēpās mežā, jo savādāk tās izsūtīja uz Sibīriju”
“par karu un Latviju PSRS sastāvā”
“par izsūtīšanu uz Sibīriju”
“par kara laikiem”
“par 1. Pasaules karu, par 2. Pasaules karu, par barikādēm (janvāra)”
“par to, kā manus radniekus gribēja izsūtīt uz Sibīriju u.c. ”
“esmu runājis par karu”
“par to, kā mežabrāļi gribēja nogalināt radniekus, kā dzīvoja mani vecvecāki, ko viņiem nācās pārdzīvot un ko darīt, lai izdzīvotu”
“stāstīts tikai tas, ka abi vectēvi ir piedalījušies karā”
“Otrais pasaules karš”

Ģimenē apspriestās vēstures tēmas: skolēnu skatījums
“18. novembrī”
“par Otro pasaules karu”
“par izsūtīšanu uz Sibīriju”
“izsūtīšanu uz Sibīriju”
“par izsūtīšanu uz Sibīriju”
“par mežabrāļiem un par kariem”
“barikādēm, izsūtīšanu uz Sibīriju”
“izsūtīšanu, barikādēm”
“kad vecāmāte bija dzīva, viņa ļoti daudz stāstīja par izsūtīšanu uz Sibīriju un arī to, cik grūta dzīve bija pēc kara”
“ģimenē esam runājuši par izsūtīšanu uz Sibīriju, par Barikāžu laikiem, par valsts neatkarības iegūšanu”
“par otro pasaules karu”
“par barikāžu laikiem”
“par kolhozu dibināšanu, par padomju perioda sadzīvi”
“1949. gada 25. marta izsūtīšanu”
“par barikādēm”
“par Otro pasaules karu”
“par kolhozu laikiem. Par K. Ulmaņa valdības laiku”

(Ne)jautā un (ne)stāsta?

Vaicāti, vai ar bērniem/mazbērniem ir viegli runāt par dzimtas likteņgaitām Latvijas vēstures notikumos, 59% respondentu ir atbildējuši apstiprinoši, piebilstot, ka bērni labprāt klausās, taču grūtības sagādājot izprast, kā ir dzīvot kāda pakļautībā. Daļa šo

personīgo atmiņu nodošanu nākamajām paaudzēm saista ar latvisko identitāti: “Tas ir stāsts par dzimtenes mīlestību, latvisko patriotismu, par daudziem gadiem Gulaga lēģeros un daudzām izpostītajām ģimenēm.” Taču 14% atzīst, ka par šiem jautājumiem ar vidusskolas vecuma bērniem/mazbērniem runāt ir grūti, savukārt 27% aptaujāto to nemaz nav darijuši. Abu izvēlēto atbilžu variantu pamatojumā vērojamas vairākas tendences. **Viena**, kas vērsta uz bērnu neieinteresētību, piemēram, respondenti raksta, ka “bērnu uzmanību vairāk saista datorspēles”, vainojams ir arī tas, ka “viņi to nav izjutuši, un, iespējams, neizprot tā laika notikumus”, “jaunai paaudzei dažas lietas ir grūti saprotamas” u.c. Tas norāda ne tikai uz bērnu, bet arī uz ģimenes locekļu pasīvo lomu atmiņu komunicēšanā. Proti – ja par tām nejautā, tad šīs atmiņas netiek stāstītas.

Otra vecāku, vecvecāku vai aizbildņu atbilžu tendence raksturo emocionālos pārdzīvojumus, ar kuriem sastopas viņi paši, nododot atmiņas nākamajām paaudzēm. Pamatojumā lasāms: “Jo tas sagādā sirdssāpes”, “Grūti atcerēties un sāpīgi” u.c. **Trešo** tendenci veido dažas atbildes, kurās personīgo vai dzimtā mantoto atmiņu nekomunicēšana tiek pamatota ar argumentiem “nekas tāds mūsu ģimeni neskar”, “mūsu ģimenes locekļus nav skārusi deportācija”. Tas rosina domāt, ka par personīgo atmiņu stāstīšanas vērtiem tiek atzīti tikai galvenie, traģiskākie vēstures notikumi. Daļa respondentu arī norādījusi, ka nav bijusi tāda izdevība ar bērniem/mazbērniem par šiem jautājumiem aprunāties.

Ņemot vērā, ka 27% tādu vai citādu iemeslu dēļ jauniešiem savas personīgās vai dzimtas atmiņas nav stāstījuši, teorētiski (un diezgan praktiski) veidojas situācija, ka pat tad, ja vecāki, vecvecāki vai aizbildņi ar bērniem apspriež vēstures jautājumus, tā ir vairāk faktoloģiska, vispārīga informācija, neizpaužot savas atmiņas par kādu no laika posmiem. Piemēram, iespējams, ģimenē ir bijusi saruna par deportācijām uz Sibīriju, bet bērnam nav stāstīts, vai un kā tās ir ietekmējušas viņu ģimenes priekštečus.

Visticamāk, ir cieša saistība starp skolēnu un ģimenes locekļu aptauju rezultātiem. Proti, trešā daļa aptaujāto 11.–12. klašu skolēnu nezina, vai viņu tuvinieki ir tikuši izsūtīti uz Sibīriju. Vēl lielākai daļai nav informācijas, vai ģimenē bijis kāds nacionālās pretošanās kustības dalībnieks. Turklāt, skatot rezultātus atsevišķi pa skolām, šis cipars dažās no tām ir vēl augstāks. Šie dati saskan ar skolēnu ģimenes locekļu atbildēm. Proti, ar 15% vecāku, vecvecāku vai aizbildņu domām, ka viņu atvases patiesi nezinātu, vai radinieki savulaik ir cietuši deportācijās. 17% respondentu atzinuši, ka viņiem nav nojautas par bērna iespējamo zināšanu/nezināšanu, atbildot uz šo it kā vienkāršo jautājumu par dzimtas likteni. 68% ģimenes locekļu turpretī ir pārliecināti, ka viņu bērns zinātu, kurš atbilžu variants atzīmējams.

Atmiņu modinātāji

36,4% Latvijas iedzīvotāju vāc informāciju par savu dzimtu, gandrīz 60% to nedara, bet 3,8% ir grūti pateikt, liecina LU SZF SPPI pētījums.²²² Tādējādi tikai aptuveni trešā daļa par dzimtas likteņgaitām interesējas mērķtiecīgi. Skolēnu vecāku, vecvecāku vai aizbildņu aptauja rāda, ka ģimenēs, kurās nākamajām paaudzēm tiek stāstītas personīgās vai dzimtā mantotās atmiņas, nereti nepieciešams kāds pamudinājums vai īpaša situācija, kas veicina atmiņu komunicēšanu.

Daļa respondentu norāda, ka tas var notikt arī ikdienas situācijās, piemēram, atceroties kādu ģimenes locekli vai kaimiņu. Tomēr no pārējām atbildēm izkristalizējas pāris nosacījumu, kas sekmē dalīšanos atmiņstāstos par kādu vēstures laika periodu. Liela nozīme ir (1) **medijiem**. Sarunas par vēsturi aptaujāto ģimenēs izvēršas pēc televīzijā demonstrētajām mākslas vai dokumentālajām filmām, vēstures tematikas raidījumiem u.c. Vairāki vecāki uzsvēruši (2) **vecvecāku** ieguldījumu vēstures jautājumu apspriešanā, norādot, ka tas tieši ir vecmammu nopelns, ka bērni zina dzimtas likteņgaitas. Ja mūsdienu vidusskolēnu vecāku kolektīvā atmiņa veidojās jau no dažādiem mediātiem resursiem, piemēram, padomju laiku mācību grāmatām, ģimenē pusčukstus izteiktiem atmiņstāstiem, tad vecvecākiem vēstures notikumi tā dēvētajā sarežģītajā desmitgadē (20. gs. 40. gados) lielākoties bija pašu pieredzēti vai vismaz jūtams to konteksts.

Vēl kā nozīmīgi notikumi, kas raisa dalīšanos atmiņās, tiek nosaukti arī (3) **dažādi dzimtas rituāli**, piemēram, sanākšana kopā dzimtas saietos, kapusvētkos, bērēs un citos pasākumos, kuros sapulcējas vairākas paaudzes. Sarunas par vēsturi vairāk raisās, arī tuvojoties (4) **valsts svētku un atceres dienām** un ģimenei kopīgi iesaistoties kāda uzdevuma izpildē, piemēram, (5) **veidojot dzimtas koku** vai (6) **kopā ar skolēnu pildot kādu skolas darbu** vai palīdzot viņam sagatavoties kontroldarbam.

Šīs skolēnu ģimenes locekļu atbildes rāda, cik nozīmīga ir vairāku kolektīvās atmiņas resursu "sadarbība". Piemēram, televīzijā redzēta dokumentālā filma sekmē vēstures un atmiņu pārrunāšanu pēc tam ģimenes lokā. Tāpat būtiska ir atziņa par vairāku paaudžu kopā sanākšanu kā priekšnoteikumu atmiņu stāstīšanai.

Vēsturnieks O. Skudra, balstoties uz kolektīvās atmiņas pētnieces Aleīdas Asmanes (*Assmann*) vēsturisko paaudžu dalījumu Rietumvācijā, piedāvā paaudžu strukturējumu Latvijas teritorijā 20. gadsimtā. Tas nav veidots, ievērojot, cik ilga distance starp paaudzēm ģimenēs ir atkarīga no laika, kas vajadzīgs, lai bērniem būtu pašiem savi

222 LU SZF SPPI, NI aptauja. 2010.gada novembris.

bērni (parasti tie ir 25–30 gadi). Tajā ņemts vērā A. Asmanes apsvēruma, ka vēsturiskās paaudzes neseko cita citai ik pēc kāda regulāra laika perioda, bet izkristalizējas ap izšķirošiem vēsturiskiem notikumiem, kuri masveidā ietekmē individu dzīves un identitāti.²²³ Pēc O. Skudras izstrādātās shēmas, pašreizējo skolēnu vecāki (latvieši) veido LPSR stagnācijas, Atmodas laika un Latvijas Republikas līderu paaudzes, skolēnu vecvecāki (latvieši) – Otrā pasaules kara, emigrācijas, deportāciju, pielāgošanās un “kara bērnu” un LPSR stagnācijas paaudzes.²²⁴ Šāds iedzīvotāju dalījums paaudzēs pēc viņu dzīvē būtiskākajiem vēstures notikumiem vēl skaidrāk parāda, ka ikvienai no šīm grupām ir savas spilgtākās personīgās atmiņas saistībā ar sociālpolitisko situāciju.

Otrā pasaules kara un deportāciju pieredzi mazbērniem parasti nodod vecvecāki, jo paši to pārdzīvojuši. Bet vecāki runā par to, ko paši vislabāk pārzina – savas tiešās pieredzes laiku – padomju un Atmodas periodu, atzīst vēsturniece L. Neimane.²²⁵ Viņa atzīst, ka šādi pētījuma rezultāti tomēr labi parāda, cik maz cilvēki orientējas citās vēstures norisēs, kurās paši nav piedalījušies. “Ir svarīgi zināt, ko mēs gribam zināt. Cik daudz mums vajag zināt un par ko. Piemēram, Otrā pasaules kara tēma un okupācija joprojām ir ļoti aktuāla politikā. Un vai cilvēku neziņa neļauj viņiem būt par marionetēm politiķu rokās?” retoriski vaicā L. Neimane.²²⁶

Atmiņas, kas komunicētas vairāku paaudžu ietvaros (pat ja tas notiek tikai pāris reizes gadā kādos dzimtas saietos), spēj nodrošināt plašāku ģimenē mantoto atmiņu klāstu. Taču būtiski ir, vai vecāki ņem līdzi bērnus uz šādiem pasākumiem un vai tajos līdztekus atpūtai, piemēram, kopīgām sporta spēlēm, bērni tiek iepazīstināti ar radiniekiem, izskaidrota viņu savstarpējā saistība un iemesls šādai kopā sanākšanai, ja tas ir kāds konkrēts notikums, saka L. Neimane.²²⁷ Viņa ir pārliecināta, ka bērnus un jauniešus vēsturē var ieinteresēt, padarot faktus personiskākus. Vairāk par ierosinājumiem sk. sadaļu “Pilnvērtīgai kolektīvās atmiņas veidošanai”. Tīkmēr arī skolēnu ģimeņu pārstāvjiem ir skatījums, kā būtu pilnveidojama Latvijas vēstures mācību programma skolā.

223 Skudra, O. (2011). Historical themes and concepts in the newspapers *Diena* and *Vesti Segodnya* in 2009. P. 159.

224 Turpat.

225 Intervija ar L. Neimani. 2011. gada 4. augusts. Rīga.

226 Turpat.

227 Turpat.

Ģimeņu ieteikumi vēstures stundām

Atbildes uz iepriekšējiem anketas jautājumiem rāda, ka no Latvijas vēstures periodiem ģimenē visvairāk tiek apspriesti padomju gadi un arī par tiem visvairāk tiek stāstītas personīgās atmiņas. Taču interesantus rezultātus atklāj jautājumi, par kādiem 20. gs. vēstures notikumiem Latvijā skolēnu ģimeņu uzskatos vēstures stundās būtu jāstāsta vairāk/mazāk.

Respondenti bija ierakstījuši 53 ieteikumus, kam būtu jāpievērš lielāka uzmanība, taču ir arī 20 komentāri par to, kas vēstures stundās būtu jāaplūko mazāk (sk. 6. tabulu). Pāris aptaujāto ir norādījuši, ka viņi nepārzina mācību programmu, tāpēc nevar spriest par vēlamajām izmaiņām tajā, daži akcentējuši, ka jā mācās ir viss. Piemēram, “vēsture ir vēsture, un slēpt faktus vai nerunāt par kādu personību nebūtu korekti”, “manuprāt, tas ir praktiski viss 20. gs., jo katrs notikums ir ietekmējis nākamā”. Pāris skolēnu ģimenes vēlētos, lai skolā vairāk tiktu aplūkota Latgales vēsture. Nedaudzi vecāki, vecvecāki vai aizbildņi pauduši savu neieinteresētību izglītības procesā, iebilstot, ka “tur [vēstures stundās. – K. L.] jau tā par daudz ko mācā”, un norādot, “lai bērni izvēlas, ko viņi paši grib zināt mazāk” u.tml.

Tabulā redzams, ka atkārtoti izskan ieteikums pamatīgāk aplūkot arī Trešās atmodas periodu, jo “daudzi bērni to nezina”. Zīmīgi, ka padomju posms tiek nosaukts salīdzinoši reti starp ierosinājumiem, kādām tēmām vēstures stundās veltīt vairāk laika. Turklāt arī tad kādā ieteikumā akcentēta tā negatīvā puse: “Daudz noslēpumu, neatklātas informācijas”. Turpretī vairākkārt ierosināts ilgāk apspriest pirmās Latvijas Republikas vēsturi, sevišķi, – Kārļa Ulmaņa personību,²²⁸ Latvijas okupāciju, Otro pasaules karu, deportācijas.

228 Kārlis Ulmanis vai Ulmaņlaiki ierosinājumos, par ko vēstures stundās būtu jā mācās vairāk, nosaukti 13% no 53 saņemtajām atbildēm uz šo jautājumu. Arī LU SZF SPPI pētījumā respondenti kā 20.gs. Latvijas vēsturē vispozitīvāk vērtējamo personību visbiežāk minējuši Kārli Ulmani (30,8%). Salīdzinājumā – Jāni Čaksti nosaukuši 7,4%, tikpat – arī Alfrēdu Rubiku, 4,7% izvēlējušies Daini Īvānu, bet 4,2% – Anatoliju Gorbunovu. Iespējams, šāds rezultāts sakņojas līdz pat mūsdienām latviešu kolektīvajā atmiņā saglabātajā priekšstatā par K. Ulmani kā veiksmīgu valsts vadītāju un laimīgākas nākotnes apsolījumu. Aptaujas rezultātus sk.: LU SZF SPPI, NI aptauja. 2010.gada novembris; Vairāk par Kārļa Ulmaņa mītu sk.: Naglinska, E. (2007). Mīts par Kārli Ulmani latviešu presē (1989–2004). Grām.: Zelče, V. (galv. red.). *Agora*. 6.sēj.: Reiz dzīvoja Kārlis Ulmanis. Rīga: Zinātne. 30.–97. lpp.

Tādējādi šeit vērojama gandrīz apvērsta situācija tam, par ko ģimenēs stāsta paši vecāki. Iespējams, ierosinājumos ierakstīti notikumi un personības, par kurām ģimeņu ieskatos skolēni būtu jāizglīto vairāk, taču pašā ģimenes lokā to izdarīt dažādu iemeslu dēļ nav iespējams, piemēram, trūkst zināšanu, tiešās pieredzes vai dzimtā mantotu atmiņu par kādu nosaukto laika posmu.

Savukārt daži vecāki, vecvecāki vai aizbildņi piedāvā vēstures stundās mazāk pievērsties seno laiku un pasaules vēsturei, arī Hitlera personībai un mūsdienu Latvijas notikumiem. Pēdējā apspriešanas nelietderību respondents ir argumentējis, ka viņam ir “kauns par savu dzimteni – Latviju (algas griežam, pensijas atņemam)”. Kāds norādījis vien lokālā mērogā zināmu personu, par kuru, viņaprāt, vēstures stundās runāt nav nepieciešams, jo “viņš bija mežabrālis un viņš slepkavoja cilvēkus. Pēc tam viņu apcietināja”.

Vēsturnieks E. Engīzers uzskata, ka vēstures stundās “būtu vairāk jārunā par latviešu kultūru senākos laikos – pavisam nav tā, ka Livonijas laikā mēs bijām maza tautiņa, kas ganīja cūkas, ir gana daudz liecību par bagātu kultūras mantojumu. Vairāk jārunā par neatkarīgās Latvijas laiku no 1918. līdz 1940. gadam un arī kopš 1991. gada. Barikāžu atcerei ir uzlikti pieminekļi, aizmirsti vēl aizvien ir kurelieši, pretošanās kustība un daudzi citi mūsdienu valstiskumam svarīgi momenti. [...] Valstī līdz šim nav bijis kultūras politikas, kas veidotu valstisku kolektīvo atmiņu un kolektīvu izpratni par pagātņi, arī senāku par 20. gs.”²²⁹

Daudzie skolēnu ģimenes locekļu norādītie priekšlikumi, kam vēstures stundās būtu jāpievērš lielāka uzmanība, un salīdzinoši nedaudzie ierosinājumi, kam – mazāka, ļauj domāt vismaz divos virzienos, kas neizslēdz viens otru. Pirmkārt, iespējams, daļai no viņiem ir uzskats par nepilnīgo Latvijas vēstures programmu. Otrkārt, iespējams, ieteikumi tās uzlabošanai ilustrē tēmas, par kurām skolēnu ģimenes locekļi ir pārliecināti, ka viņu bērniem tās būtu jāzina. Kopumā saraksts nav vienpusīgs un aptver diezgan plašu notikumu un norišu spektru. Tas vedina domāt, ka personīgo vai ģimenē mantoto atmiņu stāstīšana pārsvarā par padomju perioda sadzīvi un mazāk par citām norisēm varētu sakņoties vienkārši to atmiņu neesamībā, jo 95% aptaujāto skolēnu ģimenes locekļu ir viņu vecāki, kuru tiešajā pieredzē, piemēram, Latvijas okupācijas fakta nav, turklāt daļai no viņiem padomju gados tas vispār nebija zināms.

229 Vikmanis, Ģ. (2011. 30. jūl.). Pieminekļi veido kolektīvo apziņu. 5. lpp.

**Skolēnu vecāku, vecvecāku vai aizbildņu atbildes, par kādiem 20. gs.
vēstures notikumiem Latvijā vēstures stundās būtu jāstāsta**

Atbildes nav īsinātas, izvietotas nejaušā secībā, saglabāta respondentu valoda

Vairāk	Mazāk
“Latvijas Republikas neatkarības posms (1920–1940)”	“viss ir svarīgs!”
“Latgale – tās vēsture, kultūras vēsture (savs novads)”	“padomju laiku”
“no 1992. līdz šim, jo šie notikumi vairāk attiecas uz viņu vecuma jauniešiem”	“vēsture ir vēsture, un slēpt faktus vai nerunāt par kādu personību nebūtu korekti”
“par padomju laiku. Daudz noslēpumu, neatklātas informācijas”	“tik labi nepārzinu mācību vielu, lai atbildētu uz šo jautājumu”
“par visiem”	“mazāk senie laiki”
“jāzina visa Latvijas vēsture”	“nevaru atbildēt – nepārzinu programmu”
“domāju, ka pašreiz bērniem tiek stāstīts un mācīts pietiekami daudz par šo laika posmu”	“Čakšs, jo viņš bija mežabrālis un viņš slepkavoja cilvēkus. Pēc tam viņu apcietināja”
“grūti pateikt”	“grūti pateikt”
“par atmodas laikiem. Tāpēc, ka daudzi bērni to nezina”	“paši lai izvēlas”
“viņi paši zina, ko vēlas zināt”	“lai bērni izvēlas, ko viņi paši grib zināt mazāk”
“lai paši izvēlas ”	“visi jā māca”
“tur jau tā par daudz ko māca”	“lai bērni mācās pēc pašu ieskatiem”
“Kārlis Ulmanis, Jānis Čakste, holokausts, Atmodas gadi, Latvija PSRS sastāvā”	“pasaules vēsturi varētu mācīt tikai pamatus, jo, ja bērns gribēs, varēs iemācīties pašmācībā”
“sovhozs, kolhozs”	“Hitlers”
“viss 20. gs.”	“neuzskatu, ka kaut kas būtu jāsamazina”

Vairāk	Mazāk
“par otro pasaules karu un pēckara laiku, lai bērni saprastu un salīdzinātu ar brīvo Latviju”	“2000–2010. Kauns par savu dzimteni – Latviju (algas griežam, pensijas atņemam)”
“atjaunotās Latvijas laiks, jo skolēni par to maz zina”	“nevaru pateikt”
“vajag par visiem”	“visjaunāko laiku “personībām””
“par Latgales vēsturi”	“ja jā māca, tad jā māca”
“par K. Ulmaņa valdīšanas laiku”	
“neatkarības atgūšanu, holokaustu un padomju dzīvi”	
“par 1940. g. notikumiem, deportācijām u.c. ”	
“man liekas, ka vēstures mācību priekšmets ir pilnīgs”	
“grūti pateikt”	
“leģionāriem, padomju laikiem”	
“kolhozu veidošana, pēckara dzīve, cilvēki bija draudzīgāki un izpalīdzīgāki”	
“nevaru atbildēt - īsti nezinu, domāju, ka par visiem Latvijas vēstures posmiem”	
“manuprāt, tas ir praktiski viss 20. gs., jo katrs notikums ir ietekmējis nākamo”	
“Jānis Čakste, Kārlis Ulmanis”	
“domāju, ka vispār par 20. gs. visiem notikumiem jāskaidro vairāk, jo jauniešiem ir pārāk maza saprašana par tiem, un attiecīgi par senākiem notikumiem stāstītu un mācītu mazāk”	
“Latvijas okupācija, deportācija”	

Vairāk	Mazāk
“pirmais pasaules karš, atmodas laiks, Otrais pasaules karš”	
“Otrais pasaules karš”	
“Latvija pēc Otrā pasaules kara”	
“grūti nosaukt – manuprāt, būtu prātīgi runāt par tiem notikumiem, kas mūsdienās veido/rada konfliktus – tas palīdzētu izprast vēsturi un neatkārtot tās atkārtošanos”	
“1918-1940, 1940-1989 Lai saprastu, uz kuriem valdība ved tagad”	
“Otrais pasaules karš”	
“nevaru pateikt”	
“vajadzētu zināt galvenos vēstures posmus, piemēram, Latvijas dibināšana, okupācija, padomju laiki utt.”	
“Latvijas okupācija, Latvijas neatkarības atgūšana 1991.g.”	
“K. Ulmaņa laiku, arī padomju laiku”	
“Atmodu”	
“par Ulmaņa laikiem”	
“par Latvijas valsts rašanos, par atmodu”	
“kā nodibinājās Latvijas valsts”	
“Ulmaņlaiku”	
“skola nevar pastāstīt labāk par mums – vecākiem, vecvecākiem utt. ”	
“pirmās neatkarības gadi, deportāciju nozīmīgums tautas vēsturē, neatkarības atgūšanu”	

Vairāk	Mazāk
“par 1990.g. atmodu – skopa informācija”	
“jāmāca par Atmodas periodu (1985–1991)”	
“katrs pats var izvēlēties sev interesējošo laiku un to padziļināti izpētīt”	
“par Ulmaņa laikiem”	
“grūti pateikt; vēsture ir jāzina visa”	

Kopumā skolēnu ģimenes locekļu aptauja sniedz ieskatu Latvijas vēstures tēmās un situācijās, kādās tās tiek pārrunātas ģimenes lokā kā vienā no kolektīvās atmiņas veidošanas resursiem. Rezultāti atklāj, ka biežāk sarunas risinājušās par padomju periodu, par to arī visvairāk stāstītas ģimenes locekļu personīgās atmiņas. Visticamāk, tāpēc, ka šie gadi, tāpat Trešā atmoda, kuras apspriešana ierindojusies otrajā vietā, ir skolēnu vecāku un vecvecāku tiešajā pieredzē. Citi pētījumi liecina, ka, iespējams, vēl viens izskaidrojums ir daļas Latvijas iedzīvotāju pozitīvā, pat nostalgiskā attieksme pret padomju periodu, atceroties tā priekšrocības, piemēram, bezmaksas izglītību.

Iespējams, pašu vecāku, vecvecāku vai aizbildņu fragmentāro vēstures zināšanu dēļ, citi nozīmīgi Latvijas vēstures notikumi, piemēram, valsts nodibināšana 1918. gadā, ir apspriesti salīdzinoši nedaudzās ģimenēs. Tomēr viņu ieteikumi, par kādām Latvijas 20. gs. vēstures tēmām vēstures stundās būtu jāizglīto vairāk vai mazāk, rāda, ka daļa vecāku ir ierakstījuši arī faktus un notikumus, par kuriem aptaujātajās ģimenēs runāts ir maz vai nemaz. Tādējādi apstiprinot, ka jauniešiem pilnvērtīga kolektīvā atmiņa var veidoties, ja sekmīgi līdzās pastāv vairāki tās avoti, tostarp ģimenes atmiņu stāsti un vēstures izglītības programma skolā. Tā tiek nodrošināta gan pagātnes izpratnes subjektīvā dimensija, gan kopīgs nācijas homogēnas vēstures rāmis, kurā savietot autobiogrāfiskās pieredzes.

Nākamajā nodaļā apkopotas vēstures skolotāju un vēsturnieku idejas, kā varētu sekmēt skolēnu kolektīvās atmiņas pilnvērtīgu veidošanos.

Pilnvērtīgai kolektīvās atmiņas veidošanai

Pētījuma rezultāti rāda, ka ne visi skolēnu kolektīvās atmiņas veidošanas resursi funkcionē pilnvērtīgi. Jau sadaļā “Iespējamie cēloņi” ir mēģināts identificēt iemeslus šādai situācijai un saprast, kā veicināt jauniešu kolektīvās atmiņas vispusību. Turpmākā tekstā ir apkopotas vēsturnieku un vēstures skolotāju idejas, kā skola, ģimene, sabiedrība un citi kolektīvās atmiņas formēšanas aktori varētu sekmīgāk līdzdarboties šajā procesā.

Vēsture nav garlaicīga, un runāšana par to nav tik smaga kā milzu akmens velšana kalnā – iespējams, vispirms pārmaiņām būtu jānotiek vispārējā vēstures uztverē sabiedrībā, lai iedzīvinātu uzskatu, ka vēsture ir klātesoša ikdienā, ne tikai dažos oficiālos datumos, kuros politiķi saka svinīgas uzrunas vai dodas uz kapiem nolikt ziedu vainagus.

Viens no veidiem, kā veicināt vēstures uztveres “pārrāmēšanu”, ir pašu vēsturnieku, pētnieku un skolotāju ziņā, – jauniešus par to informēt nevis nomācošā un didaktiskā formā, bet meklēt veidus, kā vēstures tēmas padarīt saistošākas, uzskata L. Neimane.²³⁰ Kā piemēru viņa min Latvijas Okupācijas muzeja ekspozīciju, kurā bērni, piemēram, var ieiet barakā un mēģināt iztēloties, kā tajā dzīvoja cilvēki.

Bez tam, atsevišķi produkti, kuros izmantota stereotipiska pieeja vēstures izklāstam, daļā sabiedrības spēj radīt priekšstatu, ka visās dokumentālajās filmās par deportācijām cilvēki tikai raud, bet fonā žēli spēlē vijole. Tāpēc cilvēks nolemj to nemaz neskatīties un pārslēdz citu televīzijas kanālu. Cilvēku ciešanas nereti tiek izmantotas kā “āķis” kāda mediju satura pārdošanai. Taču reizē tieši šīs gaidas atgrūž daļu no potenciālās auditorijas arī tiem raidījumiem vai dokumentālajām filmām, kurās ir cits vēstījums, proti, “raudātāji” izsūtījumā neizdzīvoja. Izdzīvoja tie, kuri spēja pārkāpt pārdzīvojumiem

230 Intervija ar L. Neimani. 2011. gada 4. augusts. Rīga.

pāri. Šajās filmās stāsta jau šos stipros stāstus, kuros jāsaskata mācība un cilvēka gara spēks, nevis raudāšana un žēlošana”, saka L. Neimane.²³¹

Intervētie eksperti norāda, ka publiskajā vidē informācija būtu jāiepludina citādā veidā, padarot vēsturi personiskāku, ne tik oficiālu. Liela nozīme tajā ir ģimenes atmiņām. Taču, ja skolēnam šis kolektīvās atmiņas balsts iztrūkst, tad personiskāka vēstures uztvere jāmēģina radīt citiem tās veidotājiem. Piemēram, izsūtīto cilvēku skaits ir fakts, ko var iemācīties uz pārbaudes darbu un bez iedziļināšanās aizmirst. Taču, iespējams, aizdomāties var likt salīdzinājums, ka Dziesmu svētku gājienā vairākas stundas plūst aptuveni 35 000 dalībnieku straume. 1949. gada 25. marta naktī izveda vēl lielāku skaitu cilvēku. Faktu ilustrēšana jaunieši rosina domāt, ka tie nav tikai tukši statistikas dati, bet tūkstoši reālu cilvēku. Tāpat futbola vai hokeja līdzjutēji var iedomāties, ka “Arēnā Rīga” ietilpst aptuveni 10 500 cilvēku. 14. jūnijā savas mājas bija jāatstāj vairāk nekā 15 000, piemērus sniedz L. Neimane.²³²

Viļakas Valsts ģimnāzijas vēstures skolotāja B. Miņina uzsver, ka skolēniem personīgāku saiti ar vēsturi spēj radīt tikšanās – gan ar vēstures notikumu aculieciniekiem, gan vēsturniekiem un citiem viesiem, kas ierodas skolā. Viņa min piemēru – šajā pavasarī notikušo skolēnu sarunu ar vēsturnieku Uldi Neiburgu un tās ietvaros demonstrēto dokumentālo filmu “Pretrunīgā vēsture”. Vēlāk skolēnu rakstītās pārdomas liecinājušas, ka viņi biežāk vēlētos par vēsturi runāt ne tikai ierastajā stundu formātā, bet arī šādā – radošākā veidā. Kāds 12. klases pēc vēstures eksāmena skolotājai atzinis, ka šī filma viņam palīdzējusi atbildēt uz kādu no jautājumiem.²³³

Visās pētījumā ietvertajās skolās ir meklēti risinājumi, kā jauniešiem nodrošināt iespēju ieklausīties kādu notikumu aculiecinieku stāstījumā. Piemēram, Rekas vidusskolas 30–40 (kā kuru gadu) skolēni darbojas biedrības “Tēvzemes Daugavas Vanagi” bērnu organizācijā “Vanadzēni”. Ik gadu notiek viņu salidojumi, kuru laikā tiek rīkotas paaudžu tikšanās, kad, piemēram, leģionāri, nacionālie partizāni un viņu atbalstītāji dalās savās atmiņās pie ugunskura. “Bērniem interesē, jo tur ir ne tikai patriotisms, bet arī viņi draudzējas savā starpā, iegūst informāciju,” saka vēstures skolotāja I. Slišāne.²³⁴ Tādā veidā vēsture tiek pozicionēta ne tikai kā skolas mācību priekšmets, bet arī kā aizraujošu pasākumu sastāvdaļa.

231 Intervija ar L. Neimani. 2011. gada 4. augusts. Rīga.

232 Turpat.

233 Telefonintervija ar B. Miņinu. 2011. gada 18. jūlijs.

234 Telefonintervija ar I. Slišāni 2011. gada 18. jūlijs.

Vēstures pedagogi norāda, ka vērtīgs izziņas avots ir ekskursijas. Taču galvenais šķērslis tās realizēt ir ierobežotās finanses, sevišķi tādām tālām ceļam kā no Latgales uz Rīgu. Ja neizdodas nokomplektēt braucēju grupu no vienas klases, ekskursijā dodas skolēni no vairākām klasēm reizē.

Intervētie skolotāji uzsver, ka tikpat svarīgi ir arī veicināt pašu jauniešu interesi par vēsturi. “Labāk – mazāk,” tā I. Slišāne raksturo daļas skolēnu pašreizējo vienaldzību pret vēstures stundām.²³⁵ Lai gan pedagogi ir novērojuši kopējo tendenci sarukt jauniešu atbildībai pret mācībām, viņi ir pamanījuši, ka skolēniem saistošāka šķiet informācija par lokālajiem notikumiem un vēstures tēmām, kurās nav vienas pareizas vai nepareizas atbildes, bet katrs var domāt un nonākt pie sava secinājuma, piemēram, izvērtējot pozitīvo un negatīvo nacionālās pretošanās kustības padomju okupācijai ietekmi Latvijas vēstures norisēs.

Tie ir tikai daži no skolotāju un vēsturnieku pieredzēs pārbaudītiem ieteikumiem jauniešu ieinteresēšanai Latvijas vēsturē. Nacionālās identitātes pētnieks Entonijs D. Smits (*Smith*) gan norāda, ka daļa jaunu cilvēku uzskata par nevajadzīgu un novecojušu to, kas ilgi ticis uzskatīts par svarīgu un svētu nacionālajā pagātnē.²³⁶ Tomēr pilnvērtīga nācijas un identitātes apzināšanās nevar notikt, nezinot savas valsts vēstures atslēgnotikumus.

235 Telefonintervija ar I. Slišāni 2011. gada 18. jūlijs.

236 Smith, D. A. (2007). Nations in decline? The erosion and persistence of modern national identities. In: Young, M., Zuelow, E., Sturm, A. (eds.). *Nationalism in a global era: The persistence of nations*. London; New York: Routledge. P. 17–32.

Nobeigums

Pēc padomju perioda beigām neatkarīgās Latvijas kolektīvās atmiņas veidošanas un komemorācijas prakse pastāv aptuveni 20 gadus. Jaunas pagātnes interpretācijas radīšanas kontekstā tas ir īss laika periods. Tomēr tas formējis kolektīvo atmiņu vairākām paaudzēm. Šajās divās desmitgadēs tā tapusi jau neatkarīgā valstī dzimušiem cilvēkiem. Savukārt viņu vecākiem, vecvecākiem un aizbildņiem šis laiks veidojis pēdējo kārtu viņu daudzslāņainajā vēstures izpratnē, kas varētu būt radusies, saskaroties ar vairāku varu mēģinājumiem to mainīt.

Aptaujātās ģimenes runā ar bērniem par Latvijas un dzimtas vēsturi, taču lielākoties par sadzīvi un citām ikdienišķām norisēm. Līdztekus šīm atmiņām eksistē arī tādas, kas ir noklusētas un tādējādi – jaunākajām paaudzēm nezināmas. (Ne)izstāstītā vēsture ir rezultāts ģimenes saziņai par vēstures jautājumiem un traumatisku pagātnes notikumu aculiecinieku klusēšanas izvēlei pretstatā savu autobiogrāfisko atmiņu komunikēšanai. Aiz “ne” paliek sāpīgākie vēstures notikumi, tostarp pretrunīgi vērtētā nacionālā pretošanās kustība padomju okupācijai. Par radnieku izsūtīšanu vai neizsūtīšanu uz Sibīriju zināja 63% aptaujāto skolēnu. Apvērsta aina ir jautājumā, vai ģimenē ir bijis kāds nacionālais partizāns. 60% 11.–12. klašu skolēnu par to nebija nekādas informācijas.

Vēsturnieks Kaspars Zellis 1997. gadā par nacionālo pretošanās kustību padomju okupācijai rakstīja: “Dzīvi vēl ir šo notikumu līdzdalībnieki un aculiecinieki. Daudz vēl ir neapzināti vai apzināti izteiktu puspatiesību vai nepatiesību, daudz ir noklusēts. Arī attieksme pret nacionālajiem partizāniem šodienas sabiedrībā ir dažāda.”²³⁷ Pagājuši 14 gadi, vienīgās izmaiņas šīs noklusētās tēmas komunikēšanā – samazinājies dzīvo kustības dalībnieku un laikmeta aculiecinieku skaits. Svaru kausos starp padomju periodā regulāri izdotajiem literatūras un kino darbiem, kuri popularizēja un padziļināja “bandītu” negatīvo tēlu, neatkarības 20 gadu laikā pretī iespējams likt vien dažas grāmatas un dokumentālās filmas, kuras, visticamāk, lasījusi un redzējusi visai šaura auditorija. Domājams, tieši pretrunīgā vērtējuma dēļ šī tēma ir izraidīta no biežāk apspriesto un

237 Zellis, K. (1997, 18. janv.). Pētījums par nacionālajiem partizāniem. *Diena*. 9. lpp.

diskutēto Latvijas 20. gs. notikumu loka.²³⁸ Vairīšanās par to runāt, iespējams, ir arī sekas spēcīgajam padomju populārās kultūras diskursam, kuram mūsdienās līdzvērtīga alternatīva nav radīta. Tāpēc starp to un joprojām īsti nenoformēto nacionālo partizānu izpratni mūsdienās ir pelēkā jeb neizstāstītās vēstures zona.

“Latvijā sabiedrības attiecības gan kolektīvā, gan individuālā līmenī ar savu pagātņi nav atrisinātās un sakārtotas, tālab arī [...] atbildīga rīkošanās ar vēsturi rada problēmas,” situāciju Latvijā raksturo vēsturniece V. Zelče.²³⁹ Viņa skaidro, ka zinātniskie pētījumi, mediji un kultūras produkti mūsdienu vēstures apziņu un kolektīvo atmiņu ir veidojuši “visai juceklīgi un emocionāli”. To ietekmējuši padomju gados “uzkrātie pāridarījumi”, neatkarības atgūšanas norises, vēsturiskais resentiments, pēcpadomju telpas transformācijas, dažādas ekonomiskās un sociālās problēmas, kā arī “šā laika reālās un iztēlotās netaisnības”.²⁴⁰

Kā mazināt pelēko jeb neizstāstīto vēstures zonu un tādējādi sekmēt nācijas noturīgākas identitātes (un pastarpināti – kolektīvās atmiņas) veidošanos? Intervētās vēstures skolotājas un citi eksperti, raugoties uz situāciju reāli, ir piedāvājuši vairākus praksē balstītus ieteikumus, kuru realizēšanai nav nepieciešams liels finansiāls ieguldījums, bet galvenokārt pašu jauniešu, viņu ģimenes locekļu, skolotāju un visas pārējās sabiedrības vēlme iesaistīties komunikācijā par Latvijas vēsturi, ģimenes, dzimtas subjektīvajām pagātnes pieredzēm. Lai arī vienkāršs, tomēr tas izrādās grūti realizējams priekšnoteikums.

Iespējams, vēstures tuvināšanu ikdienai un tādējādi tās iekļūšanu savstarpējā saziņā veicinātu tās plašāka, taču vienlaikus neuzbāzīga ietveršana populārās kultūras produktos. Viens no veiksmīgākajiem piemēriem ir televīzijas videofilma “Likteņa līdumnieki” (56 sērijās tā demonstrēta LTV no 2003. līdz 2008. gadam, vēlāk – atkārtoti).²⁴¹ Žurnāliste Tekla Šaitere rakstīja, ka šim vairāku sezonu seriālam “ir augsts skatītāju reitings, arī uzticība un mīlestība, jo cilvēki videofilmu skatās ne tikai kā mākslas darbu, bet arī kā atmiņas par savu dzīvi un kā tautas likteņgaitu atainojumu. Filma pārsteidz ar savu patiesīgumu, skrupulozo attieksmi pret vēstures ritējumu”.²⁴² Tiesa, citētais raksts vēstīja arī par sarežģīto finansiālo situāciju, kāda bija izveidojusies, apdraudot pēdējo sezonu

238 Ločmele, K. (2010). Izraidītās atmiņas: nacionālie partizāni Latgales iedzīvotāju kolektīvajā atmiņā. 153., 155. lpp.

239 Zelče, V. (2009). Vēsture—atbildība—atmiņa. 43. lpp.

240 Turpat.

241 Vītola, I. (2011, 4. jūn.). “Likteņa līdumniekiem” desmit gadu. *Latvijas Avīze*. Sk. 2011. 8. okt.: http://la.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=317555:likteņa-lidumniekiemr-desmit-gadu&Itemid=201

242 Šaitere, T. (2007, 27. maijs). Likteņa līdumnieki – būs vai nebūs. *Diena*. Sk. 2011. 5. okt.: <http://www.diena.lv/arhivs/liktena-lidumnieki-bus-vai-nebus-13135270>

uzņemšanu. Visticamāk, tas ir viens no galvenajiem cēloņiem, kāpēc šādam seriālam nav sekojuši tematiski tuvi produkti, jo runāt par auditorijas neieinteresētību nebūtu pamata.²⁴³ Iespējams, šim nolūkam varētu atvēlēt valsts budžeta līdzekļus sabiedriskā pasūtījuma ietvaros LTV.²⁴⁴

Jāatzīmē, ka pēdējā piecgadē Latvijas vēstures sāpīgas un/vai pretrunīgas lappuses ir vēruši Latvijas teātri, piemēram, izrādēs “Lācis”, “Sfinksa”, “Uz neatgriešanos”, “Vadonis”, “Veļupes krastā” Latvijas Nacionālajā teātrī, “Vectēvs” – Jaunajā Rīgas teātrī, “Atvari”²⁴⁵, “Latviešu laiks” – Valmieras Drāmas teātrī, “Leģionāri” – Ģertrūdes ielas teātrī u.c. Lai gan iestudējumi, kuros sižets risināts uz svarīgu Latvijas 20. gs. vēstures notikumu fona, kļūst arvien biežāka Latvijas drāmas prakse, daļa no šiem uzvedumiem notiek teātru mazajās zālēs. Ne visi no tiem ir komerciāli veiksmīgo izrāžu augšgalā. Ir atzīstami esošie teātru mēģinājumi uz skatuves kā nozīmīgu sižeta aktoru piedāvāt vēsturi, tomēr nākamais solis būtu tādi kultūras produkti, kas stāstam par vēsturi spētu piesaistīt plašu iedzīvotāju loku (taču reizē saglabātu jēgpilnu un saistošu vēstījumu, iezīmētu pagātni kā organisku tagadnes daļu, nenorobežojot to kāda aizgājuša laika nogrieznī).

Par vienu no šādiem darbiem varēja kļūt 2011. gada rudenī pirmo reizi izrādītā latviešu dziesmu spēle “Tikai tā!” Latvijas Nacionālajā teātrī. Tās pieteikums sola, ka uzveduma dalībnieki “izdziedās Latvijas vēsturi kā nebeidzamu dziesmu”.²⁴⁶ Analizējot izrādi kā kolektīvās atmiņas avotu, pārāk neskaidra šķiet sadaļa, kura muzikāli vēsta it kā par notikumiem sarežģītajā Latvijas vēstures desmitgadē – pagājušā gadsimta. 40. gados. Daudznozīmīgas vilciena sliežu skaņas, čemodāni, atvadas u.c. – no sāpīgajiem Latvijas

243 Pirmo seriāla sēriju 2003. gada vērojusi rekordliela auditorija – ap 350 000 skatītāju. Taču arī pēc pieciem gadiem – 2008. gadā – “Likteņa līdumnieki”, pēc tirgus, sociālo un mediju pētījumu aģentūras “TNS Latvia” aptaujas datiem, ierindojās skatītāko seriālu topa trešajā vietā, piekāpjoties vien ārzemju seriālam “Komisārs Reksis” un Latvijā veidotajai daudzsēriju televīzijas filmai “Neprāta cena”. Sk.: Arāja, D. (2003, 1. febr.). Likteņa līdumnieki – vis, vis, vis... *Diena*. Sk. 2011. 5. okt.: <http://www.diena.lv/arhivs/liktena-lidumnieki-vis-vis-vis-11577733>; Rožukalne, A. (2008, 30. apr.). Mēs un mūsu mīļākie seriāli. *Diena*. Sk. 2011. 5. okt.: <http://www.diena.lv/izklaide/mes-un-musu-milakie-seriali-602228>

244 Sabiedrisko pasūtījumu 2011. gadam sk.: VSIA “Latvijas Televīzija” (2010). VSIA “Latvijas Televīzija” sabiedriskais pasūtījums 2011. gadam. *Latvijas Televīzija*. Sk. 2011. 8. okt.: <http://www.ltv.lv/lv/ltv/mes/698/>

245 Par šo izrādi sociālās atmiņas griezumā vairāk sk.: Ardava, L., Rozenšteine, A., Siliņa, G. (2011). Alvja Lapiņa drāma “Atvari” – zemsivītras atskats latvieša sāpē “1949”: Rezonanse, sajūtas, interpretācijas. Grām.: Kaprāns, M., Zelče, V. (red.). *Pēdējais karš: Atmiņa un traumas komunikācija*. 2. izd. Rīga: LU SZF SPPI, Mansards. 234.–253. lpp.

246 Latvijas Nacionālais teātris (2011). Latviešu dziesmu spēle “Tikai tā!”. *Teatris.lv*. Sk. 2011. 5. okt.: <http://www.teatris.lv/lv/izrades/liela-zale/tikai-ta>

20. gs. vēstures notikumiem reprezentāciju šajā muzikālajā izrādē guvuši vien tie, kas vieglāk atpazīstami pēc kādiem simboliem. Tas skatītājiem vēlreiz atgādina/apstiprina šos biežāk pieminētos vēstures faktus, taču nepaplašina izstāstītās vēstures lauku. Noklusētie stāsti joprojām ir palikuši ēnā, piemēram, par karošanu PSRS un Vācijas armijās Otrā pasaules kara laikā, nacionālo pretošanās kustību u.c.

Izņēmums ir 2010. gada rudenī šlāgermūzikas grupas “Baltie lāči” izveidotā koncertprogramma “Akmens stāsti” ar Broņislavas Martuževas dzeju un dziesmām. Grupas līderis Andris Baltacis laikrakstam skaidroja: “Jau labu laiku esmu ievērojis, ka pašiem un jauniešiem trūkst tāda veselīga patriotisma. Vienā otrā skolā paši skolotāji nezina Latvijas vēsturi, citur – jaunie himnu nevar nodziedāt. Saprotu, valstsvīriem nav laika ar to noņemties, valsts no bankrota jāglābj. Mēs, muzikanti, mākslinieki, mēģinām spert kaut kādu soli pret šo nihilismu.”²⁴⁷ Populārās kultūras kontekstā dažiem koncertiem, protams, ir vien ūdens piliens svars jūrā, tomēr arī tas ir neliels, viens no nedaudzajiem soļiem neizstāstītās vēstures samazināšanas virzienā.

To sper arī memuārliteratūras un autobiogrāfisko darbu autori, arī cilvēki, kas veidojuši publikācijas par citu laikmeta liecinieku likteņiem.²⁴⁸ Analizējot padomju pieredzes reprezentāciju autobiogrāfijās, komunikācijas pētnieks M. Kaprāns ir secinājis, ka 20. gs. 90. gados “blakus profesionālu vēsturnieku aprakstiem arvien biežāk parādījās ne-vēsturnieku skatījums uz padomju pagātņi”.²⁴⁹ Tās bija atmiņas ne tikai par padomju represiju pieredzi, bet arī ikdienas dzīvi. Sevišķi nozīmīga loma

247 Kaukule, A. (2010, 29. okt.). “Baltie lāči” dzied Broņislavas Martuževas balsī. *Latvijas Avīze*. Sk. 2011. 1. sept.: http://la.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=293769:laltie-lir-dzied-broislavas-martuevas-bals&catid=90&Itemid=205; Grupa ar B. Martuževas dziesmu “Dzīve sauc” (tautā vairāk zināmu kā “Jaunība”) 2011. gadā iekļuva Latvijas šlāgeraptaujas 2010./2011. gada sezonas dziesmu pirmajā desmitniekā.

248 Devumu šajā jomā ir snieguši arī novadpētnieki, rakstnieki reģionos, piemēram, Lūcija Ķuzāne, Pēteris Keišs u.c.

249 Kaprāns, M. (2009). Padomju pieredzes (re)konstrukcija biogrāfiskajos vēstījumos: Latvijas lokālās preses analīze (1995–2005). *Latvijas Arhīvi*, 1/2, 163. Par Latvijas vēstures padomju perioda reprezentāciju autobiogrāfijās sk. arī: Kaprāns, M. (2009). Then and now: Comparing the Soviet and post-Soviet experience in Latvian autobiographies. *Keywords* 2. Sk. 2011. 5. okt.: <http://www.satori.lv/raksts/3114>; Kaprāns, M. (2010). Outlining the Soviet generations in Latvian post-communist autobiographies. *Art History and Criticism*, 6, 108–114; Kaprāns, M. (2010). Retrospective anchoring of the Soviet repressive system: The autobiographies of the Latvian intelligentsia. In: Strack, K. (ed.). *Between fear and freedom: Cultural representations of the Cold War*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing. P. 193–206; Kaprāns, M. (2010). Toreiz un tagad: Padomju un postpadomju pieredzes salīdzināšana latviešu rakstnieku autobiogrāfijās. Grām.: Lāms, E. (sast.). *Aktuālās problēmas literatūras zinātnē*. 15. laid. Liepāja: Liepājas Universitāte. 128.–134. lpp.; u.c.

šo laikmeta aculiecinieku stāstu mediācijā bija Latvijas lokālajiem laikrakstiem.²⁵⁰ Arī pētījumā ietvertο apdzīvoto vietu memoriālās kultūras apzināšana atklāja, ka vietējā prese, sevišķi pēdējā desmitgadē, savā dienaskārtībā regulāri ietvēra publikācijas par jaunu piemiņas vietu atklāšanu, tostarp atzina tās par pirmās lapas ziņām. Tādējādi vismaz lokālā līmenī cilvēkiem ir pieejams arī ne-vēsturnieku pagātnes interpretējums, kas nodrošina daudzveidīgāku vēstures skanējumu.

Aptaujātie vidusskolēni medijiem šaurākā nozīmē (presei, radio, televīzijai, internetam) un grāmatām (uzziņu literatūrai, daiļliteratūrai) piešķirūši attiecīgi trešo un piekto vietu pēc nozīmības viņu informēšanā par nacionālo pretošanās kustību padomju okupācijai. Dažās skolās medijus kā kolektīvās atmiņas veidošanas resursu jaunieši ierindoja pat augstāk nekā ģimeni (uzreiz aiz vēstures stundām). Tas varētu liecināt, ka daļai vidusskolēnu mediju saturs ir aizstājis mājās dzirdētus autobiogrāfiskos stāstus un atmiņas. Šos personīgos vēstījumus (mediētus vai dzirdētus interpersonālajā saziņā) var uzlūkot kā spēcīgu diskursīvu līdzekli, kas ietekmē cilvēku izpratni par pagātni. Jānorāda, ka vienlaikus tie paši ir jau pastāvošo pagātnes sociālo reprezentāciju vadīti.²⁵¹ Ģimenē dzirdētās atmiņas saaug ar paša cilvēka dzīves laikā pieredzēto. Žurnālists Atis Klimovičs savā grāmatā, kurā kopējo vēstures ainu veido 38 intervēto cilvēku likteņgaitas, atzīst, ka vecāsmātes stāsti bija kļuvuši par viņa “dzīvesstāsta sastāvdaļām, no vecāsmātes un vecātēva dzīves satecējuši manējā un plūst tālāk, sajaucoties ar visu, ko esmu pieredzējis pats”.²⁵² Savā ziņā ar šo personīgo piemēru A. Klimovičs ir raksturojis kolektīvās atmiņas uzdevumu – sniegt vadlīnijas, rāmi, kurā organizēt katra individuālos dzīves notikumus, veidot to izpratni. Jo tā ir skaidrāka, jo vieglāk definējama sava identitāte.

Līdzīgi kā tiek koptas cilvēku savstarpējās attiecības, tās jāveido ar dzimtas pagātni un valsts vēsturi kopumā. Ne vienmēr darbs ar atmiņu ir viegls, vienkāršs un nesāpīgs. Vairāki aptaujātie skolēnu ģimenes locekļi ir atzinuši, ka pagātnes atcerēšanās ir nepatīkama, tā izraisa asaras, tāpēc par to ģimenē netiek runāts. Taču, pārvarot vēlmi distancēties no šīm atmiņām un sperot nākamo soli – par tām runājot –, nākamajām paaudzēm tiek sniegta iespēja uzzināt priekšteču pieredzi dažādos Latvijas vēstures notikumos. Savukārt, tas varētu tām palīdzēt savas patības (tostarp lokālās un nacionālās) izpratnē.

Kolektīvo atmiņu veido vairāki avoti – skolā, ģimenē, medijos uzzinātais, pieminēkļu vēstījums u.c. Pilnvērtīgi izstāstīt vēsturi tie spēj tikai visi kopā. Ar katru gadu tās apjoms pieaug, taču ikviena spēkos ir mainīt izstāstītās un neizstāstītās vēstures proporcijas.

250 Kaprāns, M. (2009). Padomju pieredzes (re)konstrukcija biogrāfiskajos vēstījumos. 163. lpp.

251 Kaprāns, M. (2009). Then and now.

252 Klimovičs, A. (2011). *Personiskā Latvija: Divdesmitā gadsimta stāsti*. Rīga: Dienas Grāmata. 9. lpp.

Avoti un literatūra

Avoti

Baltinavas, Bērzpils, Nautrēnu, Rekavas un Tilžas vidusskolu, Viļakas Valsts ģimnāzijas 11.–12. klašu skolēnu un viņu vecāku, vecvecāku vai aizbildņu aizpildītās aptaujas anketas.

[B. a.]. (1996, 21. maijs). Veltījums “Latgales Vanagiem”. *Rēzeknes Vēstis*. 1. lpp.

Berķis, Z. (1992, 7. janv.). Vēlreiz par pieminekli. *Vaduguns*. 3. lpp.

Berķis, Z. (1993, 3. marts). Lielo 1945. gada 2. marta nacionālo partizānu kauju atceroties. *Vaduguns*. 2. lpp.

Bilinska, I. (2001, 23. nov.). Nautrēnu pagasta Cisovkā atklāj piemiņas plāksni nacionālajiem partizāniem. *Vietējā*. 1., 18. lpp.

Bobrova, I. (2009). Baltais krusts Balvu pilsētas parkā. *Balvu reģiona kultūrvēstures datubāze*. Sk. 2011. 8. aug.: <http://www.balvurcb.lv/kb/?View=entry&EntryID=380>

Bobrova, I. (2009). Baltais krusts Rugājos. *Balvu reģiona kultūrvēstures datubāze*. Sk. 2011. 8. aug.: <http://www.balvurcb.lv/kb/?View=entry&EntryID=367>

Bobrova, I. (2009). Piemineklis nacionālajiem partizāniem A. Bružem un A. Pūcem Tilžā. *Balvu reģiona kultūrvēstures datubāze*. Sk. 2011. 8. aug.: <http://www.balvurcb.lv/kb/?View=entry&EntryID=587>

Bobrova, I. (2009). Piemineklis nacionālajiem partizāniem Rekovā. *Balvu reģiona kultūrvēstures datubāze*. Sk. 2011. 8. aug.: <http://www.balvurcb.lv/kb/?View=entry&EntryID=636>

Bobrova, I. (2009). Piemineklis nacionālajiem partizāniem Slavītos. *Balvu reģiona kultūrvēstures datubāze*. Sk. 2011. 8. aug.: <http://www.balvurcb.lv/kb/?View=entry&EntryID=360>

Bobrova, I. (2009). Piemineklis Tilžas novada nacionālajiem partizāniem. *Balvu reģiona kultūrvēstures datubāze*. Sk. 2011. 8. aug.: <http://www.balvurcb.lv/kb/?View=entry&EntryID=374>

Bobrova, I. (2010). Piemineklis Viksnas apkārtnes nacionālajiem brīvības cīnītājiem. *Balvu reģiona kultūrvēstures datubāze*. Sk. 2011. 8. aug.: <http://www.balvurcb.lv/kb/?View=entry&EntryID=752>

Bobrova, I. (2009). Piemineklis Ziemeļaustrumu nacionālo partizānu komandierim Pēterim Supem – “Cinītim”. *Balvu reģiona kultūrvēstures datubāze*. Sk. 2011. 8. aug.: <http://www.balvurcb.lv/kb/?View=entry&EntryID=358>

Gabranovs, E. (1998, 26. aug.). Tev, Latvija, līdz pēdējam elpas vilcienam palikām uzticīgi. *Vaduguns*. 1. lpp.

Gabranovs, E. (2005, 21. maijs). Vēstījums nākamajām paaudzēm. *Vaduguns*. 1. lpp.

Gabranovs, E. (2008, 28. jūn.). Arī tiem, kuru vārdi palika nezināmi. *Vaduguns*. 3. lpp.

Gabranovs, E. (2009, 31. okt.). Atklāj piemiņas zīmi. *Vaduguns*. 1., 3. lpp.

Gabranovs, E. (2011, 30. jūl.). Iemūrē kapsulu. *Vaduguns*. 1. lpp.

Intervija ar Baltinavas novada domes priekšsēdētāju Lidiiju Siliņu. 2010. gada 5. novembris. Baltinava.

Intervija ar Baltinavas vidusskolas vēstures skolotāju Intu Ludboržu. 2010. gada 1. novembris. Baltinava.

Intervija ar Balvu novada Tilžas pagasta pārvaldnieku Vilni Dzeni. 2010. gada 29. oktobris. Tilža.

Intervija ar Nautrēnu vidusskolas muzeja vadītāju Mārīti Zubko. 2011. gada 10. janvāris. Rogovka.

Intervija ar Nautrēnu vidusskolas vēstures skolotāju Valentīnu Turlaju. 2011. gada 10. janvāris. Rogovka.

Intervija ar Tilžas kultūrvēstures izpētes centra vadītāju Ruttu Silauneci. 2010. gada 29. oktobris. Tilža.

Intervija ar Tilžas vidusskolas vēstures skolotāju Ainu Rakstiņu. 2010. gada 29. oktobris. Tilža.

Intervija ar vēsturnieci, Latvijas Okupācijas muzeja video un kinofonofoto krājuma glabātāju Leldi Neimani. 2011. gada 4. augusts. Rīga.

Logina, Z. (2009, 20. jūn.). Rekavā atklāj pieminēkli nacionālajiem partizāniem. *Vaduguns*. 12. lpp.

Logina, Z. (2011, 13. aug.). Atklāj pieminēkli. *Vaduguns*. 1. lpp.

Nautrēnu pagasts. (2007). Nautrēnu pagasta teritorijas plānojums 2007–2019. *Rēzeknes novada informatīvais portāls*. Sk. 2011. 8. aug.: http://www.rezeknesnovads.lv/res/I_%20dala%20Nautreni_Paskaidrojuma%20raksts.pdf

Sprudzāne, M. (2006, 4. nov.). Pieminēkli nacionālajiem partizāniem vērtē dažādi. *Vaduguns*. 1. lpp.

Telefonintervija ar Bērzpils vidusskolas vēstures skolotāju Anitu Stepanovu. 2011. gada 5. septembris.

Telefonintervija ar Rekavas vidusskolas vēstures skolotāju Ivitu Slišāni. 2011. gada 18. jūlijs.

Telefonintervija ar Viļakas Valsts ģimnāzijas vēstures skolotāju Birutu Miņinu. 2011. gada 18. jūlijs.

Tušinska, I. (2007, 12. sept.). Brūces sadzīst – rētas paliek. *Vaduguns*. 2. lpp.

Zeļča, I., Bilinska, I. (1996, 18. maijs). Pagastu ziņas. *Ludzas Zeme*. 1. lpp.

Zinkovska, I. (1997. 1. okt.). Iesvētīti Baltie krusti Tilžas pagastā. *Vaduguns*. 6. lpp.

Zinkovska, I. (1998, 25. nov.). Tilžā par vienu piemiņas vietu vairāk. *Vaduguns*. 1. lpp.

Literatūra

Alexander, C. J. (2003). *The meanings of social life: A cultural sociology*. Oxford: Oxford University Press.

Arāja, D. (2003, 1. febr.). Likteņa lidumnieki – vis, vis, vis... *Diena*. Sk. 2011. 5. okt.: <http://www.diena.lv/arhivs/liktena-lidumnieki-vis-vis-vis-11577733>

Ardava, L., Rozenšteine, A., Siliņa, G. (2011). Alvja Lapiņa drāma “Atvari” – zemsvītras atskats latvieša sāpē “1949”: Rezonanse, sajūtas, interpretācijas. Grām.: Kaprāns, M., Zelče, V. (red.). *Pēdējais karš: Atmiņa un traumas komunikācija*. 2. izd. Rīga: LU SZF SPPI, Mansards. 234.–253. lpp.

Barkovskis, J. (2002). *Zaļo cietokšņu varoņu piemiņai*. Balvi: [bez izd.].

Bela-Krūmiņa, B. (2004). *Dzīvesstāsti kā sociāli vēstījumi: Promocijas darba kopsavilkums*. Latvijas Universitāte, Filozofijas un socioloģijas institūts.

Bietti, M. L. (2010). Sharing memories, family conversation and interaction. *Discourse and Society*, 21 (5), 499–523.

Bleiere, D. (2004). Zemniecības pretošanās padomju režīma politikai Latvijā (1945–1953). Grām.: Ērglis, Dz. (sast.). *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 10. sēj.: *Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1959. gadā*. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2002. gada pētījumi. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds. 509.–553. lpp.

Bleiere, D. [u.c.]. (2005). *Latvijas vēsture: 20. gadsimts*. Rīga: Jumava.

Dreijere, V. (2010, 17. aug.). Kādus svētkus Latvijā atzīmē 4. maijā? Mātes dienu! *Diena*. 6.–7. lpp.

Dreimane, I. (2006). Nacionālie partizāni Ziemeļlatgales iedzīvotāju atmiņās. Grām.: Viksne, R. (sast.). *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 17. sēj.: *Nacionālā pretošanās komunistiskajiem režīmiem Austrumeiropā pēc Otrā pasaules kara*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds. 178.–188. lpp.

Drīzulis, A. (red.). (1967). *Latvijas PSR vēsture: Saīsināts kurss*. Rīga: Zinātne.

Drīzulis, A. (red.). (1986). *Latvijas PSR vēsture: No vissenākajiem laikiem līdz mūsdienām*. Trešais izd., 2. sēj. Rīga: Zinātne.

Drīzulis, A. (red.). (1988). *Latvijas PSR vēsture: Eksperimentāls mācību līdzeklis*. Rīga: Zvaigzne.

Eyerman, R. (2004). Cultural trauma. Slavery and the formation of African American identity. In: Alexander, J. C. (ed.). *Cultural trauma and collective identity*. London: University of California Press. P. 60–111.

Faidžiss, O. (2010/2007). *Čukstētāji: Privātā dzīve Staļina Krievijā*. Rīga: Zvaigzne.

Feldmanis, I. (2009). Okupācija, kolaborācija un pretošanās kustība Latvijā. *Latvijas Vēsture*, 4 (76), 107.–113. lpp.

Fentress, J. J. (1992). *Social memory: New perspectives on the past*. Oxford; Cambridge: Blackwell.

Gillis, R. J. (1996/1994). Memory and identity: The history of a relationship. In: Gillis, R. J. (ed.). *Commemorations: The politics of national identity*. Princeton; New Jersey: Princeton University Press. P. 3–24.

Glynn, R. (2009). Through the lens of trauma. The figure of the female terrorist in *Il prigioniero* and *Buongiorno, notte*. In: Antonello, P., O'Leary, A. (eds.). *Imagining terrorism: The rethoric and representation of political violence in Italy 1969–2009*. London: Modern Humanities Research Association and Maney Publishing. P. 63–76.

Godall, L. H. (2005). Narrative inheritance: A nuclear family with toxic secrets. *Qualitative Inquiry*, 4 (11), 492–513.

Greizis, D. (2001). *Karš, par kuru klusēja: Vēsturisks stāstījums*. Rīga: Sol Vita.

Ģermanis, U. (1995). Pretestība okupantiem ir cildena lieta. Grām.: Kalvāns, A. (sast.). *Uz ežiņas galvu liku*. 2. grām. Rīga: Daugava. 14.–16. lpp.

Heisler, O. M. (2008). Challenged histories and collective self-concepts: Politics in history, memory, and time. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 617, 1, 199–211.

Hunt, C. N. (2010). *Memory, war and trauma*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ivanovs, A. (2007). Nacionālā pretošanās Latvijā 20. gadsimta 40.–80. gados Latvijas historiogrāfijā. Grām.: Ērglis, Dz. (sast.). *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 19. sēj.: *Okupētā Latvija 1940–1990*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds. 27.–70. lpp.

Jansons, R. (1995). “Saglabāt dzīvo spēku nākamajām paaudzēm!”. Grām.: Kalvāns, A. (sast.). *Uz ežiņas galvu liku*. 2. grām. Rīga: Daugava. 341.–350. lpp.

Jansons, R. (2004). Bruņotās pretošanās kustības apspiešana pirms Latvijas iedzīvotāju deportācijas 1949. gadā. Grām.: Ērglis, Dz. (sast.). *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 10. sēj.: *Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1959. gadā*. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2002. gada pētījumi. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds. 483.–508. lpp.

Jansons, R. (2009). *Latvijas PSR drošības iestāžu darbība un loma okupācijas režīma nostiprināšanā 1944.–1956: Promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte.

Jaunsleinis, A. (11.03.2009.). *Aicinājums visām pašvaldībām organizēt 25. marta atceres pasākumus*. Baltinavas novada muzejs. Iesūtīto materiālu arhīvs, 19–3.

Kalvāns, A. (galv. red.). (1993). *Uz ežiņas galvu liku*. Rīga: Nacionālo Daugavas vanagu apvienība sadarbībā ar apgādu “Daugava”.

Kanāle, V., Stepermanis, M. (1967). *Latvijas PSR vēsture: Mācību līdzeklis skolām*. Rīga: Zvaigzne.

Kaprāns, M. (2009). Padomju pieredzes (re)konstrukcija biogrāfiskajos vēstījumos: Latvijas lokālās preses analīze (1995–2005). *Latvijas Arhīvi*, 1/2, 162–194.

Kaprāns, M. (2009). Then and now: Comparing the Soviet and post-Soviet experience in Latvian autobiographies. *Keywords* 2. Sk. 2011. 5. okt.: <http://www.satori.lv/raksts/3114>

Kaprāns, M. (2010). Outlining the Soviet generations in Latvian post-communist autobiographies. *Art History and Criticism*, 6, 108–114.

Kaprāns, M. (2010). Retrospective anchoring of the Soviet repressive system: The autobiographies of the Latvian intelligentsia. In: Strack, K. (ed.). *Between fear and freedom: Cultural representations of the Cold War*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing. P. 193–206.

Kaprāns, M. (2010). Toreiz un tagad: Padomju un postpadomju pieredzes salīdzināšana latviešu rakstnieku autobiogrāfijās. Grām.: Lāms, E. (sast.). *Aktuālās problēmas literatūras zinātnē*. 15. laid. Liepāja: Liepājas Universitāte. 128.–134. lpp.

Kaprāns, M., Procevska, O., Uzule, L. (2011). Deportāciju pieminēšanas atainojums Atmodas laika preses izdevumos. Grām.: Kaprāns, M., Zelče, V. (red.). *Pēdējais karš: Atmiņa un traumas komunikācija*. 2. izd. Rīga: LU SZF SPPI, Mansards. 157.–181. lpp.

Kaprāns, M., Zelče, V. (2011). Identitāte, sociālā atmiņa un kultūras trauma. Grām.: Kaprāns, M., Zelče, V. (red.). *Pēdējais karš: Atmiņa un traumas komunikācija*. Rīga: LU SZF SPPI, Mansards. 11.–27. lpp.

Kaprāns, M., Zelče, V. (2011). Nacionālā identitāte, vēsture un sociālā atmiņa. Grām.: Zepa, B., Kļave, E. (galv. red.). *Latvija: Pārskats par tautas attīstību 2010/2011: Nacionālā identitāte, mobilitāte un rīcībspēja*. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts.

Karpova, Ā., Kraukle, I., Rutka, L., Vidnere, M. (2001). Represēto ģimeņu pārdzīvojumu pieredze. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 55. sēj., 1/2 (612/613), 10–16.

Kasabova A. (2008). Memory, memorials, and commemoration. *History and Theory*, 3 (47), 331–350.

Kaukule, A. (2010, 29. okt.). “Baltie lāči” dzied Bronislavas Martuževas balsī. *Latvijas Avīze*. Sk. 2011. 1. sept.: http://la.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=293769:lbbaltie-lir-dzied-broislavas-martuevas-bals&catid=90&Itemid=205

Klimovičs, A. (2011). *Personiskā Latvija: Divdesmitā gadsimta stāsti*. Rīga: Dienas Grāmata.

Koroļeva, I., Rungule, R., Sņķere, S., Aleksandrovs, A. (2009). Jauniešu identitāte un līdzdalība. Grām.: Rungule, R. (sast.). *Latvijas jaunatnes portrets: Integrācija sabiedrībā un marginalizācijas riski*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 145.–188. lpp.

LaCapra, D. (2001). *Writing history, writing trauma*. Baltimore; London: The Johns Hopkins University Press.

Latvijas Nacionālais teātris (2011). Latviešu dziesmu spēle “Tikai tā!”. *Teatris.lv*. Sk. 2011. 5. okt.: <http://www.teatris.lv/lv/izrades/liela-zale/tikai-ta>

[Latvijas Nacionālo partizānu apvienība]. [2010]. *Nezināmais karš: Latviešu nacionālo partizānu cīņas pret padomju okupantiem 1944–1956: Nacionālo partizānu cīņu un piemiņas vietas*. [Rīga]: Latvijas Nacionālo partizānu apvienība, Domas spēks.

Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo un politisko pētījumu institūta realizētās valsts pētījumu programmas “Nacionālā identitāte” aptauja. 2010.gada novembris.

Liepa A. (1993). *Lietuvēnu laiks*. Rīga: Liesma.

Ločmele, K. (2010). Izraidītās atmiņas: nacionālie partizāni Latgales iedzīvotāju kolektīvajā atmiņā. Grām.: Kaprāns, M., Zelče, V. (red.). *Pēdējais karš: Atmiņa un traumas komunikācija*. 2. izd. Rīga: LU SZF SPPI, Mansards. 123.–155. lpp.

Lowenthal, D. (1996/1994). Identity, heritage, and history. In: Gillis, R. J. (ed.). *Commemorations: The politics of national identity*. Princeton; New Jersey: Princeton University Press. P. 41–57.

McNay, M. (2009). Absent memory, family secrets, narrative inheritance. *Qualitative Inquiry*. 7 (15), 1178–1188.

Mead, G. H. (1929). The nature of the past. In: Coss, J. (ed.). *Essays in honor of John Dewey*. New York: Henry Holt & Co.

Morley, D., Robins, K. (1995). *Spaces of identity: Global media, electronic landscapes and cultural boundaries*. London; New York: Routledge.

Mūrniece I. (2004, 11. aug.). “Nesalauztie”. *Latvijas Avīze*. 7. lpp.

Mūrniece, I. (2009, 1. jūl.). Nacionālie partizāni – sadzirdēti. *Latvijas Avīze*. 5. lpp.

Müller, J. W. (2002). Introduction: The power of memory, the memory of power and the power over memory. In: Müller, J. W. (ed.). *Memory & power in post-war Europe: Studies in the presence of the past*. Cambridge: Cambridge University Press. P. 1–38.

Nacionālās mutvārdu vēstures projekts. Sk. 2010. 17. nov.: <http://www.dzivesstasts.lv/lv/free.php?main=101>

Naglinska, E. (2007). Mīts par Kārli Ulmani latviešu presē (1989–2004). Grām.: Zelče, V. (galv. red.). *Agora*. 6.sēj.: *Reiz dzīvoja Kārlis Ulmanis*. Rīga: Zinātne. 30.–97. lpp.

Nora, P. (1998/1992). *Realms of memory: The construction of the french past. Volume III: Symbols*. New York: Columbia University Press.

Odiņš, K. (2011). Pretrunīgās atmiņas. *Sestdiena*, 11.–17. jūnijs, 5. lpp.

Olick, K. J. (2007). *The politics of regret: On collective memory and historical responsibility*. New York; London: Routledge.

Priedola, I., Zolberga, D. (atb. red.). (2010). Eurobarometer 74: Sabiedriskā doma Eiropas Savienībā: 2010. gada rudens: Nacionālais ziņojums: Latvija. *Eiropas Komisija: Latvija Eiropas Savienībā*. Sk. 2011. 28. maijs: http://ec.europa.eu/latvija/news/press_releases/2011_02_21_2_lv.htm

Rausing, S. (2004). *History, memory, and identity in post-soviet Estonia*. Oxford: Oxford University Press.

Resnais, G. (darba vad.). (2006). *Akmenī iecirstā sāpe: Komunistiskā režīma upuriem veltīto pieminekļu un piemiņas vietu apkopojums Latvijas teritorijā: 1940–1990*. Rīga: Biedrība “Latvijas politiski represēto apvienība”.

Riekstiņš, J. (2002). 1941. gada 14. jūnija deportācija Latvijā. Grām.: Brence, M., Ērglis, Dz. (sast.). *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 6. sēj.: *1941. gada 14. jūnija deportācija – noziegums pret cilvēci*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds. 21.–34. lpp.

Rodríguez, J., Fortier, T. (2007). *Cultural memory: Resistance, faith, and identity*. Austin: University of Texas Press.

Rožukalne, A. (2008, 30. apr.). Mēs un mūsu mīļākie seriāli. *Diena*. Sk. 2011. 5. okt.: <http://www.diena.lv/izklaide/mes-un-musu-milakie-seriali-602228>

Saleniece, I. (2005). Pagātnes bailes mūsdienu skatījumā. *Sociālo Zinātņu Vēstnesis*, 1, 63–72.

SKDS. (2009). Pētījums par atbildīgumu Latvijā. Tabulas. Grām.: Rozenvalds, J., Ijabs, I. (galv. red.). *Latvija: Pārskats par tautas attīstību 2008/2009: Atbildīgums*. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts. 174.–213. lpp.

Skudra, O. (2011). Historical themes and concepts in the newspapers *Diena* and *Vesti Segodnya* in 2009. In: Muižnieks, N. (ed.). *The geopolitics of history in Latvian–Russian relations*. Rīga: Academic Press of the University of Latvia. P. 139–173.

Smith, D. A. (2007). Nations in decline? The erosion and persistence of modern national identities. In: Young, M., Zuelow, E., Sturm, A. (eds.). *Nationalism in a global era: The persistence of nations*. London; New York: Routledge. P. 17–32.

Snyder, T. (2002). Memory of sovereignty and sovereignty over memory: Poland, Lithuania and Ukraine 1939–1999. In: Müller, J. W. (ed.). *Memory & power in post-war Europe: Studies in the presence of the past*. Cambridge: Cambridge University Press. P. 39–58.

Strods, H. (1996). *Latvijas nacionālo partizānu karš 1944–1956*. Rīga: Preses nams.

Strods, H. (1999). *Latvijas nacionālo partizānu karš: Dokumenti un materiāli 1944–1956*. Rīga: Preses nams.

Strods, H. (2000). *Latvijas nacionālo partizānu karš 1944–1956*. Grām.: Puisāns, T. (proj. vad.). *Okupācijas varu nodarītie postījumi Latvijā*. Stokholma; Toronto: Memento, Daugavas Vanagi. 237.–245. lpp.

Strods, H. (2003). *Latvijas nacionālo partizānu karš: Dokumenti, apcerējumi, atmiņas 1944–1956*. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds.

Strods, H. (2006). Nacionālie un padomju partizāni Baltijā 1941.–1956. gadā: Kopējais un atšķirīgais. Grām.: Viksne, R. (sast.). *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 17. sēj.: *Nacionālā pretošanās komunistiskajiem režīmiem Austrumeiropā pēc Otrā pasaules kara*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds. 19.–35. lpp.

Sztompka, P. (2000). Cultural trauma: The other face of social change. *European Journal of Social Theory*, 3(4), 449–466.

Šaicāne, I. (2006). Viļakas jauniešu nevardarbīgās pretošanās organizācijas 1945. gadā. Grām.: Viksne, R. (sast.). *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 21. sēj.: *Latvijas vēsture 20. gadsimta 40.–90. gados*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds. 475.–501. lpp.

Šaitere, T. (2007, 27. maijs). Likteņa līdumnieki – būs vai nebūs. *Diena*. Sk. 2011. 5. okt.: <http://www.diena.lv/arhivs/liktena-lidumni-ki-bus-vai-nebus-13135270>

Šuvajevs, I. (2000). Kas nav dokumentos: Igors Šuvajevs sarunājas ar Heinrihu Strodu. *Rīgas Laiks*, 10, 14–18.

Turčinskis, Z. (2004). Latvijas Nacionālo partizānu apvienības izveidošanās un darbība Stampaku periodā (1944. gada oktobris–1945. gada marts). Grām.: Ērglis, Dz. (sast.). *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 10. sēj.: *Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1959. gadā*. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2002. gada pētījumi. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds. 433.–482. lpp.

Turčinskis, Z. (2011). *Ziemeļvidzemes mežabrāļi: Latvijas nacionālo partizānu cīņas Valkas apriņķī un Alūksnes apriņķa rietumu daļā: 1944.–1953. gads*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.

Tvnet. (2011). Lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju – apmierināti ar savu dzīvi. *Tvnet*. Sk. 2011. 16. aug.: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/387650-lielaka_dala_latvijas_iedzivotaju_apmierinati_ar_savu_dzivi

Valsts izglītības satura centrs (2009). *Mācību priekšmeta “Latvijas vēsture” aprobācijas rezultāti*. Sk. 2010. 19. nov.: http://visc.gov.lv/saturs/vispizgl/dokumenti/20100901_vesture_aprobacija.pdf

Vikmanis, Ģ. (2011, 30. jūl.). Pieminēkli veido kolektīvo apziņu. *Latvijas Avīze*. 5. lpp.

Vilciņš, T. (1995). Partizāni pēckara Latvijā: Dokumentāls ieskats: Arhīvu dokumenti un pētījumi. Grām.: Kalvāns, A. (sast.). *Uz ežiņas galvu liku*. 2. grām. Rīga: Daugava. 31.–42. lpp.

Vilciņš, T. (1997). Skolu jaunatne nacionālajā cīņā. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs.

Vītola, I. (2011, 4. jūn.). “Likteņa lidumniekiem” desmit gadu. *Latvijas Avīze*. Sk. 2011. 8. okt.: http://la.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=317555:liktea-ldumniekiemr-desmit-gadu&Itemid=201

VSIA “Latvijas Televīzija” (2010). VSIA “Latvijas Televīzija” sabiedriskais pasūtījums 2011. gadam. *Latvijas Televīzija*. Sk. 2011. 8. okt.: <http://www.ltv.lv/lv/ltv/mes/698/>

Wertsch, V. J. (2002). *Voices of collective remembering*. Cambridge: Cambridge University Press.

Zelče, V. (2007). Pieminēšana. Piektais gads. 1. daļa. Pieminēšana. Latvijas pieredze. Grām.: Zelče, V. (red.). *Zīmes. Mēs. Pieminēšana. Piektais gads*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 10.–26. lpp.

Zelče, V. (2009). Vēsture – atbildība – atmiņa: Latvijas pieredze. Grām.: Rozenvalds, J., Ijabs, I. (galv. red.). *Latvija: Pārskats par tautas attīstību 2008/2009: Atbildīgums*. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts. 42.–54. lpp.

Zellis, K. (1997, 18. janv.). Pētījums par nacionālajiem partizāniem. *Diena*. 9. lpp.

Зубкова, Е. (2008). *Прибалтика и Кремль: 1940–1953*. Москва: РОССПЭН: Фонд Первого Президента России Б.Н. Ельцина.

Хальбвакс, М. (2007/1925). *Социальные рамки памяти*. Москва : Новое издательство.

Personu rādītājs*

Aleksanders, Džefrijs (*Alexander*), sociologs – 102
Asmane, Aleīda (*Assmann*), kolektīvās atmiņas pētniece – 116
Babris, Arvids, režisors – 27, 63
Balodis, A., padomju partizānu brigādes komandieris – 46–47, 74
Baltacis, Andris, mūziķis – 130
Baranovskis, Dominiks, nacionālās pretošanās kustības padomju okupācijai dalībnieks – 33
Barkovskis, Jānis, nacionālās pretošanās kustības padomju okupācijai dalībnieks – 45
Bela, Baiba, socioloģe – 70
Berķis, Zigfrīds, Balvu novada Nacionālās pretošanās kustības dalībnieku un politiski represēto personu lietu komisijas priekšsēdētājs – 43, 51
Bieti, Manuels Lūkass (*Bietti*), kolektīvās atmiņas pētnieks – 13, 69
Bleiere, Daina, vēsturniece – 25, 28–29
Blūms, Kārlis, militārpersona, nacionālās pretošanās kustības padomju okupācijai dalībnieks – 31
Brasla, Varis, režisors – 27
Brežņevs, Leonīds, padomju politikas darbinieks – 103, 109
Brodele, Anna, rakstniece – 21
Bruže, A., nacionālās pretošanās kustības padomju okupācijai dalībnieks – 38
Čakste, Jānis, politikas darbinieks – 120–121
Čakšs, Jānis, nacionālās pretošanās kustības padomju okupācijai dalībnieks – 120
Čakste, Konstantīns, profesors, politikas darbinieks – 24
Cēzars, Jūlijs, romiešu politikas darbinieks – 72
Daudziņš, Vilis, aktieris – 27
Dreijere, Vita, žurnāliste – 87
Dreimane, Inese, vēsturniece – 27
Dzenis, Vilnis, Balvu novada Tilžas pagasta pārvaldnieks – 45
Džizens, Bernhards (*Giesen*), sociologs – 103
Engizers, Edgars, vēsturnieks – 72, 119
Faidžišs, Orlando (*Figes*), vēsturnieks – 98–99, 103
Feldmanis, Inesis, vēsturnieks – 30
Fentriss Džeimss (*Fentress*), sociālās atmiņas pētnieks – 12
Fortirs, Tods (*Fortier*), kultūras atmiņas pētnieks – 69
Freibergs, Juris, vēstures mācību grāmatas autors – 62
Gabrāns, Antons, nacionālās pretošanās kustības padomju okupācijai dalībnieks – 35
Godalls, Harolds (*Godall*), naratīvu pētnieks – 92
Goldmane, Sarmīte, vēstures mācību grāmatas autore – 62
Glina, Ruta (*Glynn*), kultūras pētniece – 103
Graube, Raimonds, militārpersona – 33
Grigulis, Arvids, rakstnieks – 22
Gutāns, Antons, nacionālās pretošanās kustības padomju okupācijai dalībnieks – 35
Ģermanis, Uldis, vēsturnieks – 29
Halbvakss, Moriss (*Halbwachs*), kolektīvās atmiņas teorētiķis – 12

Hants, Naidžels (*Hunt*), kolektīvās atmiņas pētnieks – 12, 105
Heislērs, Martins (*Heisler*), politikas pētnieks – 71, 85
Hermanis, Alvis, režisors – 27
Hitlers, Ādolfs, Vācijas diktators – 119–120
Hruščovs, Ņikita, padomju politikas darbinieks – 103, 108, 110
Ivanovs, Aleksandrs, vēsturnieks – 26
Jansons, Ritvars, vēsturnieks – 24–25
Kalpaks, Oskars, Latvijas armijas pirmais komandieris – 9, 52
Kaprāns, Mārtiņš, komunikācijas pētnieks – 101, 109, 130
Karpova, Ārija, zinātniece – 66
Kindzuls, Aivars, pašvaldības priekšsēdētājs – 35
Klimkāns, Jānis, NKVD aģents – 41
Klimovičs, Atis, žurnālists – 131
Klišāne, Jolanta, vēstures mācību grāmatas autore – 62
Klišāns, Valdis, vēstures mācību grāmatas autors – 62
Kļaviņa, Aija, vēstures mācību grāmatas autore – 62
Kravalis, Pēteris, akmeņkalis – 33, 35–37, 41–42
Krievs, Arvids, režisors – 27
Kurlovičs, Gunārs, vēstures mācību grāmatas autors – 62
Lapiņš, Alvis, scenārists – 27
Lācis, Vilis, rakstnieks, padomju politiķis – 21
Lejiņa, Virdžīnija, režisore – 27
Liepa, Anita, rakstniece un skolēnu nacionālās pretošanās kustības dalībniece – 23
Ločmelis, Staņislavs, Stompaku partizānu nometnes komandieris – 31, 38–39
Logins, Jāzeps, nacionālās pretošanās kustības padomju okupācijai dalībnieks – 36
Loventāls, Deivids (*Lowenthal*), vēsturnieks – 13
Ludborža, Inta, Baltinavas vidusskolas vēstures skolotāja – 44, 62, 67–68, 81, 86
Makneja, Margareta (*McNay*), pedagoģe – 92
Martuževa, Bronislava, literāte, nacionālās pretošanās kustības padomju okupācijai dalībniece – 27, 33, 38, 130
Mičuļu ģimene, nacionālās pretošanās kustības padomju okupācijai dalībnieki – 31
Millers, Jans (*Müller*), modernās politiskās domas pētnieks – 13
Miņina, Biruta, Viļakas Valsts ģimnāzijas vēstures skolotāja – 61–63, 109, 125
Misāne, Ināra, vēstures mācību grāmatas autore – 62
Mids, Džordžs (*Mead*), amerikāņu filozofs, sociologs un psihologs – 13
Neiburgs, Uldis, vēsturnieks – 125
Neimane, Lelde, vēsturniece, Latvijas Okupācijas muzeja video un kinofonofoto krājuma glabātāja – 68, 83, 117, 124–125
Norā, Pjērs (*Nora*), kolektīvās atmiņas pētnieks – 69
Pūce, A., nacionālās pretošanās kustības padomju okupācijai dalībnieks – 38
Rainis, dzejnieks, kultūras darbinieks – 52
Rakstiņa, Aina, Tilžas vidusskolas vēstures skolotāja – 16, 44, 60, 62, 68, 71, 87

* Personu rādītājā iekļautas grāmatas pamattekstā minētās personas

Rikards, Rodrigo, režisors – 27
 Rodrigeza, Dženeta (*Rodríguez*), kultūras atmiņas pētniece – 69
 Rosinga, Sigrida (*Rausing*), sociālantropoloģe – 71
 Roskošs, Andrejs, nacionālo partizānu grupas komandieris – 38, 46–47, 74
 Rudzāts, Jānis, lauksaimnieks, nacionālās pretošanās kustības padomju okupācijai dalībnieks – 31
 Sakse, Anna, rakstniece – 21
 Saleniece, Irēna, vēsturniece – 71, 100–101
 Silauniece, Rutta, Tilžas kultūrvēstures izpētes centra vadītāja – 45
 Siliņa, Lidiņa, Baltinavas novada domes priekšsēdētāja – 44–45, 86
 Skudra, Ojārs, vēsturnieks – 109, 116–117
 Slišāne, Ivita, Rekasas vidusskolas vēstures skolotāja – 37, 61, 63, 68, 109, 125–126
 Smits, Entonijs (*Smith*), nacionālās identitātes pētnieks – 126
 Smits, Roberts (*Smith*), zinātnieks – 71
 Snaiders, Timotijs (*Snyder*), vēsturnieks – 9
 Stalins, Josifs, padomju diktators – 71, 99, 103
 Stefans, Ojārs, Latvijas Nacionālo partizānu apvienības vadītājs – 33, 35, 44, 51
 Stērnies, Ēvalds, pašvaldības priekšsēdētājs – 35
 Straube, Ligita, vēstures mācību grāmatas autore – 62
 Strods Heinrihs, vēsturnieks – 20, 23, 25, 28–29
 Supe, Pēteris, Latvijas Nacionālo partizānu apvienības vadītājs – 31, 38, 40–41, 43–44, 49
 Supe, Tadeušs, nacionālās pretošanās kustības padomju okupācijai dalībnieks – 36
 Šaitere Tekla, žurnāliste – 128
 Štagars, Ludvigs, garīdznieks – 31
 Štompka, Pjotrs (*Sztompka*), sociologs – 102
 Tērnērs, Čārlzs (*Turner*), sociologs – 72
 Tomašūns, Andris, vēstures mācību grāmatas autors – 62
 Turčinskis, Zigmārs, vēsturnieks – 10, 25–26, 33, 83
 Ulmanis, Kārlis, politikas darbinieks – 9, 48, 81, 95, 97, 106, 114, 118, 120–123
 Valters, Raits, režisors – 23, 27
 Veidenbaums, Eduards, dzejnieks – 52
 Vertčs, Džeimss (*Wertsch*), kolektīvās atmiņas pētnieks – 12
 Vilciņš, Tālivaldis, sociologs un vēsturnieks – 26
 Zatlers, Valdis, politikas darbinieks – 24
 Zelče, Vita, vēsturniece – 31, 72, 86, 101, 109, 128
 Zellis, Kaspars, vēsturnieks – 127
 Zemitāns, Jorgis, militārpersona – 9
 Zile, Jēkabs – 112
 Zubko, Mārīte, Nautrēnu vidusskolas muzeja vadītāja – 63
 Zubkova, Jeļena (*Зубкова*), vēsturniece – 30
 Žalakevičs Vitauts (*Žalakevičius*), lietuviešu režisors – 22

Vietu rādītājs**

Akuču purvs – 37, 43
 Baltinava – 10, 15, 17, 20, 32–34, 43–45, 49, 59, 62–64, 67, 74, 86
 Balvi (Balvu) – 15, 17, 32–33, 35, 37, 40–44, 48–49
 Bērzpils – 10, 15, 17, 20, 32–35, 43, 49, 52, 64, 73–74, 82
 Bērzu kapsēta – 35
 Cisovka – 35, 51, 74
 Dobeļe – 24
 Eiropas Savienība – 43, 108, 112
 Ierzeļova – 74
 Ilzeskalns – 35
 Grīva – 38–39, 43, 46–47, 74, 89
 Krievija – 30, 53, 104
 Kurzeme – 21, 28, 98
 Laģazu ezers – 33
 Latgale – 10–11, 15, 19–20, 25, 27–28, 30–32, 35–36, 38, 40, 42, 44, 48–52, 63, 74, 84–85, 108, 118, 120–121, 126
 Latvija – 7–11, 15–16, 21–33, 35–38, 41–43, 45–46, 51–58, 61–63, 65–69, 70, 72, 76–81, 85–88, 91–102, 104–114, 116–124, 126–131
 Lazdukalns – 33, 34–35, 73–74
 Ludza – 48–49
 Medņeva – 38
 Meiteņu kalniņš – 46–47
 Nautrēni – 10, 15, 17, 20, 32, 35–36, 43, 48, 51–52, 60, 63–64, 73–74
 Nāves sala – 52
 Purvasliņās – 38–39, 46
 Reķova (Reķava) – 10, 15, 17, 20, 32, 36–37, 43, 49, 51–52, 61, 64, 73–74, 125
 Rēķekne – 15, 17, 32, 35, 48–49
 Rietumi (Rietumvalstis) – 29, 57–59
 Rīga – 22–24, 27, 53, 112, 125–126, 129
 Rogovka – 17, 35–36
 Rugāji – 17, 33–34, 42–43, 49
 Salaspils – 68
 Sēlija – 28
 Sibīrija – 9, 14, 16, 29, 65, 67, 84, 96, 98, 103, 109–110, 112–115, 127
 Slavīti – 33–34
 Stacīja – 43
 Stompaki – 31, 36, 38–41, 43, 48–49, 58, 74
 Šķilbēni – 15, 17, 31, 36–37
 Tilža – 10, 15–17, 20, 32, 37–39, 43–45, 49, 52, 62, 64, 73–74
 Tīreļpurvs – 51
 Vācija (Rietumvācija) – 116, 130
 Vidzeme – 26, 28
 Viļaka – 10, 15, 17, 20, 31–32, 36, 38, 40–45, 48–49, 52, 61, 64, 74, 125
 Viksna – 43, 49
 Zebrene – 24

** Vietu rādītājā iekļautas grāmatas pamattekstā minētās vietas

(Un)told History: School. Home. Memory

Summary

Since the end of the Soviet era, collective memories and practices of commemoration have existed for about 20 years in independent Latvia. This book is based on two linked research projects which looked at the collective memories of students in the 11th and 12th grade, as well as at sources of historical knowledge at six high schools in Latgale (the Balinava, Bērzpils, Nautrēni, Rekava and Tilža high schools, and the Viļaka Gymnasium). The survey was based on a specific historical issue – the extent to which the students had collective memories about the ambiguously viewed national resistance movement to the Soviet occupation. The book also explains the concept of collective memory and social trauma, illustrates the way in which discourse about the national partisans developed between the Soviet period and the present day. This is an illustrated review of the memorial culture that is dedicated to the national resistance movement in the territories which were covered in the research.

The second part of the book offers a more extensive look at the role and context of families in creating an understanding about history in young people. Relatives of students were asked about why their families have or have not discussed Latvian history, under what circumstances such discussions have emerged, which historical facts and individuals have been considered, and whether or not personal experience has been revealed as part of the discussion. The book also seeks answers to the question of how to help young people to develop full collective memories.

The study is based on a survey of students and their family members, partly structured interviews with historians, local government people and museum directors, qualitative content analysis of local newspapers and history textbooks, and observations at memorial sites which the author visited.

The data can be seen as hypotheses or indicators speaking to the way in which the resources of collective memory (school, family discussions, the media, monuments, etc.) function among young people. This applies not just to the national resistance movement against the Soviet occupation, but also other aspects of Latvian history. The value of the book rests in the arguments and motivations presented by the 200 students and 100 parents, grandparents who were surveyed for the project, because these relate to various beliefs and views about Latvian history, as well as the need to preserve (not preserve) and communicate (not communicate) its commemoration.

Parents who were respondents in the survey said that they have discussed the history of Latvia and the history of their families with their children, but mostly in the context of everyday processes. Alongside such memories there are also those that have been kept secret and, thus, are unknown to younger generations. A refusal to discuss history is the result of the decision by eyewitnesses to traumatic events in the past to keep quiet during family discussions about history, as opposed to communicating autobiographic memories about the relevant events. These can be painful historical issues, and the national resistance against the Soviet occupation is one such matter. 63% of surveyed students, for instance, knew whether any of their family members had ever been deported to Siberia. On the other hand, fully 60% of students in the 11th and 12th grade were unaware of whether any of their ancestors had taken part in the national resistance movement.

Case studies in the book look at the extent to which stories told in families about memories and the resulting knowledge about the past represent history that is discussed or kept under wraps. The key word from the transfer of an event from one side to the other is both simple and complex – communication in all of its diversity.

The book was written under the auspices of the “Latvian Social Memory and Identity” project of the state’s “National Identity” research programme.

Klinta Ločmele

(Un)told History: School. Home. Memory

Rīga 2011

In Latvian

Valsts pētījumu programma "Nacionālā identitāte"

Projekts "Latvijas sociālā atmiņa un identitāte"

www.nacionalaidentitate.lv

E-pasts: sociala_atmina@lu.lv

Grāmatas mākslinieciskais noformējums un makets sagatavots SIA "artTECH"

Sk.: www.arttech.lv

Lo 107

Ločmele, Klinta. *(Ne)izstāstītā vēsture: Skola. Mājas. Atmiņa*. Rīga: LU SZF SPPI. 144 lpp.: il.

ISBN 978-9934-8194-2-1

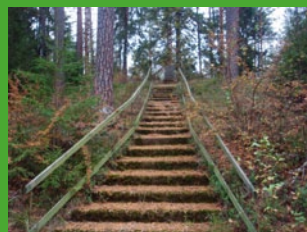
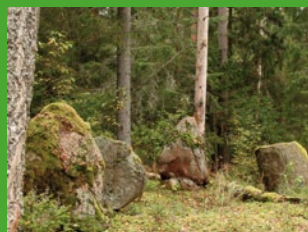
Kādas sabiedrības grupas kolektīvo atmiņu ietekmē vairāki resursi – skola, ģimenē mantotie stāsti, pieminekļi, mediji un citi. Grāmata piedāvā izzināt 11.–12. klases skolēnu Latvijas vēstures zināšanu un kolektīvās atmiņas avotus par pretrunīgi vērtēto nacionālo pretošanās kustību padomju okupācijai. Pētījums veikts sešās apdzīvotās vietās Latgalē (Baltinavā, Bērzpilī, Nautrēnos, Rekovā, Tilžā un Viļakā), kur nacionālo partizānu darbības atskaņas atbalsojas arī mūsdienās. Publikācijas otrā daļa sniedz ieskatu, kādu Latvijas vēstures ainu skolēni iegūst mājās. Aptaujātie skolēnu vecāki, vecvecāki vai aizbildņi atklāj ar bērniem apspriestos vēstures tematus un atmiņstāstus, savas pārlicības un viedokļus par ģimenes lomu vēstures komunikēšanā. Situācijas analīzi papildina vēsturnieku ieteikumi jauniešu intereses par Latvijas vēsturi veicināšanai un pilnvērtīgākas kolektīvās atmiņas veidošanai.

Grāmata skaidro kolektīvās atmiņas un sociālās traumas jēdzienus, parāda nacionālo partizānu diskursa attīstību kopš padomju perioda līdz mūsdienām, tā reprezentāciju lokālajos laikrakstos un piedāvā ilustrētu informāciju par nacionālo partizānu piemiņas vietām pētītajos Latgales pagastos. Tajos veiktais pētījums veido priekšstatu, kādi notikumi un personas pieder (ne)izstāstītajai vēsturei. Grāmata tapusi valsts pētījumu programmas "Nacionālā identitāte" pētnieciskā projekta "Latvijas sociālā atmiņa un identitāte" ietvaros.

UDK 94(474.3)"1944/1956"

(NE)IZSTĀSTĪTĀ VĒSTURE

Skola. Mājas. Atmiņa



Grāmatas uzmanības lokā ir jautājums par ģimenes, skolas un piemiņas vietu lomu skolēnu kolektīvās atmiņas un vēstures zināšanu veidošanā par pretrunīgi vērtēto nacionālo pretošanās kustību padomju okupācijai. Pētījuma pamatā ir sešu Latgales vidusskolu 11.–12. klases audzēkņu un viņu ģimenes locekļu aptauja. Rezultātu skaidrojumumam sniedz arī intervijas ar vēstures skolotājiem, muzeju vadītājiem, administratīvo teritoriju priekšsēdētājiem un ekspertiem, vēstures mācību grāmatu un preses analīze, piemiņas vietu novērojums Baltinavā, Bērzpilī, Nautrēnos, Rekovā, Tilžā un Viļakā. Publikācijas otrā daļā padziļināti analizēts, kādu Latvijas vēstures ainu skolēni iegūst no sarunām par pagātņi ģimenes lokā

KLINTA LOČMELE, *Mg. sc. soc.*, Latvijas Universitātes komunikācijas zinātnes doktorante, Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo un politisko pētījumu institūta pētniece. Galvenās pētnieciskās intereses saistītas ar latviešu identitātes mediāciju, kolektīvo atmiņu un komemorāciju



**LATVIJAS
UNIVERSITĀTE**
ANNO 1919

ISBN 978-9934-8194-2-1



9 789934 819421 >